

Autoritarisme: persoonlijkheidskenmerk of ideologie?

Een casestudy naar autoritarisme in het Nederlandse politieke discours van radicaal-rechtse politici over de coronacrisis

Door

Carlijn Brüggling

2500752

c.j.brugging@student.utwente.nl

Ingediend in gedeeltelijke vervulling van de vereisten voor de graad Master of Science, programma Public Administration, Universiteit Twente

2022-2023

Begeleiders:

Prof. dr. R. Torenvlied

Dr. M.R.R. Ossewaarde

Inhoudsopgave

Abstract (English)	3
Abstract	4
Hoofdstuk 1 Introductie	5
1.1 Centrale onderzoeksvraag	8
1.2 Wetenschappelijke relevantie	10
1.3 Maatschappelijke relevantie	11
1.4 Leeswijzer	12
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	13
2.1 Discours	13
2.2 Autoritarisme als ideologie	13
2.3 Autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk	17
2.4 Kritiek op Adorno's autoritaire persoonlijkheid	19
2.5 Meer recente conceptualiseringen van autoritarisme	19
2.6 De sociale inbedding van autoritarisme	21
2.7 Convergentie tussen de de begrippen "autoritarisme als ideologie" en "autoritarisme als persoonlijkheid"	22
2.8 Antwoord op de theoretische deelvraag	25
Hoofdstuk 3 Onderzoeksbenadering	26
3.1 Onderzoeksopzet	26
3.2.1 Onderzoeksbenadering deelvraag 1	26
3.2.2 Onderzoeksbenadering deelvraag 2a	27
3.2.3 Onderzoeksbenadering deelvraag 2b en 2c	28
3.3 Kritische Discoursanalyse (KDA)	28
3.4 Beschrijving van de gekozen casus	30
3.5 Beschrijving van de onderzoeksgegevens	31
3.6 Gegevensanalyse	32
3.7 Antwoord empirische deelvraag 2a	36
3.8 Conclusie	37
Hoofdstuk 4 Resultaten	38
4.1 Algemeen overzicht van de resultaten	38
4.2 Forum voor Democratie en de kenmerken van autoritarisme als ideologie	39
4.2.1 Afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels.	40
4.2.2 Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	41
4.2.3 Het gedogen of aanmoedigen van geweld	45
4.2.4 Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media en critici, in te perken	46
4.2.5 De preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum	48
4.3. Forum voor Democratie en kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid	50
4.3.1 F-schaal dimensie "conventionalisme"	50
4.3.2 F-schaal dimensie "autoritaire onderwerping"	52
4.3.3 F-schaal dimensie "autoritaire agressie"	53

4.3.4 F-schaal dimensie “anti-intraceptie”	54
4.3.5 F-schaal dimensie “bijgeloof en stereotypering”	56
4.3.6 F-schaal dimensie “kracht en doordachtheid”	57
4.3.7 F-schaal dimensie ‘destructiviteit en cynisme”	59
4.3.8 F-schaal dimensie “projectiviteit”	61
4.3.9 F-schaal dimensie “seks”	63
4.4 Groep Van Haga en de kenmerken van autoritarisme als ideologie	63
4.4.1 Afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels.	64
4.4.2 Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	65
4.4.3 Het gedogen of aanmoedigen van geweld	67
4.4.4 Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken	67
4.4.5 De preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum	68
4.5 Groep Van Haga en kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid	69
4.5.1 F-schaal dimensie “conventionalisme”	69
4.5.2 F-schaal dimensie “autoritaire onderwerping”	70
4.5.3 F-schaal dimensie “autoritaire agressie”	71
4.5.4 F-schaal dimensie “anti-intraceptie”	73
4.5.5 F-schaal dimensie “bijgeloof en stereotypering”	74
4.5.6 F-schaal dimensie “kracht en doordachtheid”	75
4.5.7 F-schaal dimensie “destructiviteit en cynisme”	76
4.5.8 F-schaal dimensie “projectiviteit”	77
4.5.9 F-schaal dimensie “seks”	78
4.6 Controle casus woordvoerder van D66 Jan Paternotte	79
4.7 Beantwoording deelvraag 2	80
Hoofdstuk 5 Interpretatie	81
5.1 Algemene conclusie en interpretatie van de resultaten	81
Hoofdstuk 6 Conclusie en Discussie	87
6.1 Beantwoording centrale onderzoeksvraag	87
6.2 Implicaties	88
6.3 Beperkingen	89
6.4 Suggesties voor toekomstig onderzoek	90
Bijlagen	92
Bijlage A Coderingsschema autoritarisme als ideologie	92
Bijlage B Coderingsschema autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk	94
Bijlage C Unidimensionale en multidimensionale items van de F-schaal	98
Bijlage D Overzicht geselecteerde documenten voor analyse	98
Referenties	102

Abstract (English)

With the rise of right-wing populist Trump as a political leader, a literary movement has emerged in scholarship that seeks to explain support for populist far-right political leaders through authoritarianism. Although shifts in the political landscape in Western Europe show that support for populist far-right political parties has increased here as well, authoritarianism as a theoretical approach to explaining political change is still an understudied topic on this side of the Atlantic. No previous research has examined how characteristics of authoritarianism are reflected in, for example, the Dutch political debate of radical right-wing parties. This research therefore aims to provide insight into the development of political discourse in the Dutch parliament - as conducted by spokespersons of the radical-right parties Forum voor Democratie (in English 'Forum for Democracy') and Groep Van Haga (in English 'Group Van Haga') on the corona crisis - from the perspective of scientific theory on authoritarianism. To carry out this study, literature research was first conducted to understand what theoretical characteristics make up authoritarianism. Then, based on these theoretical insights, parliamentary documents were selected, reviewed and coded. Then, based on this data selection, a critical discourse analysis was conducted using Fairclough's three-dimensional model. The results of this study show that features of authoritarianism as an ideology and features appealing to the authoritarian personality were found in the political discourse on corona by the spokespersons of Forum for Democracy and Group Van Haga. However, characteristics of authoritarianism in political discourse on the corona crisis do not seem to be exclusively reserved for radical right-wing parties. This study shows that government parties also show characteristics of authoritarianism in their political discourse on corona.

Abstract

Met de opkomst van de rechts-populistische Trump als politiek leider is in de wetenschap een literaire stroming ontstaan die de steun voor populistische extreemrechtse politieke leiders probeert te verklaren door autoritarisme. Hoewel verschuivingen in het politieke landschap in West-Europa laten zien dat de steun voor populistische extreemrechtse politieke partijen ook hier is toegenomen, is autoritarisme als theoretische benadering om politieke veranderingen te verklaren nog steeds een onderbelicht onderwerp aan de Europese kant van de Atlantische Oceaan. Niet eerder is onderzocht hoe kenmerken van autoritarisme tot uiting komen in het Nederlandse politieke debat van rechts-radicalen partijen. Dit onderzoek beoogt daarom inzicht te geven in de ontwikkeling van het politieke discours in de Tweede Kamer - zoals gevoerd door woordvoerders van de radicaal-rechtse partijen Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis - vanuit het perspectief van de wetenschappelijke theorie over autoritarisme. Om dit onderzoek uit te voeren is eerst literatuuronderzoek gedaan om te begrijpen welke theoretische kenmerken deel uitmaken van autoritarisme. Vervolgens zijn op basis van deze theoretische inzichten kamerstukken geselecteerd, beoordeeld en gecodeerd. Daarna werd op basis van deze gegevensselectie een kritische discoursanalyse uitgevoerd aan de hand van het driedimensionale model van Fairclough. Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt dat in het politieke discours over de coronacrisis van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga kenmerken van autoritarisme als ideologie en kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid zijn aangetroffen. Kenmerken van autoritarisme in het politieke discours over de coronacrisis lijken echter niet uitsluitend voorbehouden aan radicaal-rechtse partijen. Uit dit onderzoek blijkt dat ook regeringspartijen kenmerken van autoritarisme laten zien in hun politieke discours over de coronacrisis.

Hoofdstuk 1 Introductie

Sinds de jaren tachtig hebben West-Europese samenlevingen grote sociaal-culturele en economische veranderingen doorgemaakt. De overgang naar een postindustriële economie, toenemende immigratie en sociale liberalisering creëerden een gunstig klimaat voor rechts-populistische partijen om nieuwe vraagstukken te introduceren die gericht zijn op identiteit en waarden die een bedreiging vormen voor oudere klasse- en religieuze overtuigingen (Tillman, 2021). Bovendien hebben rechts-populistische partijen sinds 2000 in de meeste West-Europese landen aan electorale steun gewonnen. Deze partijen zijn vaak de derde en soms de tweede grootste in de nationale parlementen, waarmee zij in toenemende mate de kabinetsformatie en het beleid kunnen beïnvloeden (Tillman, 2021). Ook in Nederland zien we deze trend. Waar eind jaren negentig de electorale steun voor populistische partijen onder de 1% lag, zien we dat dit percentage in 2010 is gestegen tot 13,1% (Tillman, 2021). Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 ging zelfs 23,9% van de stemmen naar een populistische partij (Akkerman et al., 2017). Naast het feit dat populistische partijen prominent in het politieke landschap aanwezig zijn, lijken populistische uitspraken van extreemrechtse politici steeds radicalere vormen aan te nemen. Waar Pim Fortuyn in 2002 opmerkte dat de elite er een ongelooflijke puinhoop van heeft gemaakt, spreekt Thierry Baudet nu over de "heerschappij van een elite van reptielen". Bovenstaande ontwikkelingen leiden tot veranderend stemgedrag en veranderende publieke houdingen (Tillman, 2021). Dit werpt de vraag op welke onderliggende mechanismen veranderingen van het politieke gedrag in het West-Europa van de eenentwintigste eeuw structureren.

Veranderingen op het gebied van de politiek -ingrijpende verschuivingen in de stemming onder de menigte, veranderingen in de publieke opinie, het wegvallen van partij getrouwheid- zijn al lang een onderwerp van grote belangstelling voor academici en intellectuelen. Er bestaat een uitgebreide literatuur over revoluties en er heeft zich een mini-genre van modellen ontwikkeld om deze te voorspellen. De meeste van deze onderzoeken richten zich op meetbare, kwantificeerbare economische criteria, zoals de levensstandaard en de mate van ongelijkheid, van welke velen van hen proberen te voorspellen welk niveau van economische pijn (zoals armoede en honger) een reactie zal veroorzaken, mensen de straat op zal jagen en hen zal overhalen risico's te nemen (Applebaum, 2020).

In de westerse wereld lijkt de kwestie van extreme armoede en honger niet meer zo actueel. Tegenwoordig kunnen politiek-ideologische veranderingen daarom niet meer worden verklaard vanuit een armoedeproblematiek (Applebaum, 2020). Autoritarisme – dat wil zeggen een individuele predispositie voor orde en groepscohesie, tolerantie voor ambiguïteit en non-conformiteit en vertrouwen op gevestigde autoriteiten om die orde te scheppen (Adorno et al. 1950) – lijkt daarentegen wel een relevante rol te spelen bij het verklaren van veranderingen in politiek gedrag in de 21ste eeuw (Applebaum, 2020; Tillman, 2021).

Tillman (2021) stelt dan ook dat de veranderingen in het West-Europese politieke landschap zijn gedreven door een persoonlijkheidskenmerk van burgers dat ook wel “autoritarisme” wordt genoemd. Mensen die zich weinig aangetrokken voelen tot autoritarisme zijn voorstander van

individuele autonomie en diversiteit en zien sociale en culturele instellingen die conformiteit en overeenstemming afdwingen als een bedreiging. Als gevolg daarvan zijn deze individuen positief over recente culturele en sociale veranderingen, wat betekent dat zij waarschijnlijk mainstream of links-liberale politieke partijen zullen steunen die meer autonomie of diversiteit voorstaan. Individuen die zich aangesproken voelen tot autoritarisme hebben daarentegen een oriëntatie op het handhaven van sociale conformiteit en eenheid en zien toegenomen diversiteit en verandering als een bedreiging voor de normatieve sociale orde. Zij zijn ontvankelijk voor populistische partijen die de nadruk leggen op de bedreiging van de samenleving door culturele en sociale veranderingen. Deze individuen zullen dan ook eerder geneigd zijn op rechts-populistische partijen te stemmen. Het resultaat is een opkomend politiek conflict dat fundamenteel georganiseerd is rond wereldbeelden.

Modern autoritarisme als echo uit het verleden

Autoritarisme is geen nieuw fenomeen. Het was oorspronkelijk een begrip uit de 20e eeuw, ontwikkeld om de steun van de bevolking voor fascistische regimes in Europa te verklaren (Adorno et al., 1950). Autoritarisme werd niet in verband gebracht met stemgedrag in de 20e eeuw: stemgedrag werd vooral bepaald door kwesties van klasse en religie. In de 21e eeuw ligt dat anders. Ontwikkelingen in de 21e eeuw zoals massa-immigratie, de toenemende macht van de Europese Unie en een toenemende acceptatie van liberale waarden vormen -in tegenstelling tot 20e-eeuwse sociale problemen zoals armoede - een bedreiging voor de sociale orde. Individuen die zich sterk aangesproken voelen tot autoritarisme zijn navenant eerder geneigd deze bedreigingen voor de normatieve orde te onderkennen en steunen vervolgens beleid en standpunten van radicaal-rechtse partijen die deze bedreigingen onderschrijven, zoals eurosceptische en anti-immigratie standpunten (Tillman, 2021).

Recente maatschappelijke vraagstukken vormen niet alleen een bedreiging voor de normatieve sociale orde, maar zijn ook onmiskenbaar bronnen van (gepercipieerd) leed, gevaar, verdeeldheid en onbehagen en bovenal complex van aard en voeden daardoor een autoritaire impuls (Applebaum, 2020). Voor bestuurders wordt het steeds moeilijker om hun koers en bedoelingen éénduidig over te brengen: het oude patroon waarbij één persoon één verhaal vertelt aan velen heeft plaatsgemaakt voor netwerken waarin iedereen met iedereen verbonden is. Hoewel dit zijn voordelen heeft, kan het ook leiden tot wrok bij mensen die zien wat anderen hebben en zij niet (Albright, 2018). Bovendien kan de hedendaagse democratie, die gekenmerkt wordt door uiteenlopende meningen en botsende stemmen, complex en beangstigend zijn voor mensen die niet gewend zijn aan publieke dissidentie. Het constante gebrom van onenigheid en het lawaai van discussies kan mensen die liever leven in een samenleving die verbonden is door één enkel verhaal agiteren (Applebaum, 2020). De wortels van het autoritarisme in de 21e eeuw lijken daarmee eveneens te liggen in het gebrek aan individuele strategieën om met complexiteit, angst en onzekerheid om te gaan.

De laatste tijd wordt het steeds grilliger politieke discours ook gekenmerkt door antiparlementaire acties, zoals de oproepen van politieke leiders aan hun aanhangers om het parlement te bestormen. Zo riep Trump bijvoorbeeld zijn volgelingen op om het capitol te bestormen en bestormden kortgeleden zo'n vierduizend radicaal-rechtse aanhangers van de ultraconservatieve ex-president Jair Bolsonaro na de verkiezingsuitslag het Braziliaanse parlamentsgebouw om hun land te beschermen tegen een "communistiche dreiging" (Debruyne, 2023).

Bovenstaande voorbeelden tonen aan dat het autoritaire discours en de echo's van een fascistisch verleden steeds meer verschuiven van de kantlijn naar het centrum van de Amerikaanse en Braziliaanse politiek. Met het oog hierop spraken Europese leiders -de niet geheel ongegronde vrees uit dat zich in hun landen soortgelijke gebeurtenissen zouden kunnen voordoen (De Graaf, 2021). Terwijl in Duitsland op 29 augustus 2020 ongeveer 500 anti-coronavirus demonstranten, rechtsextremisten en zogenaamde Reichsbürger de trappen naar de hoofdingang van de Bondsdag hebben bestormd, maar door de politie werden teruggedreven (De Graaf, 2021), sprak in Nederland FvD-Kamerlid Gideon Van Meijeren de hoop uit dat "bij wijze van spreken" een fluwelen revolutionaire beweging het parlement bezet en de regering ten val brengt (AD, 2022). Dergelijke gebeurtenissen vormen een echo van het autoritaire discours in Amerika. Ook in West-Europese landen lijkt het autoritarisme weer de kop op te steken.

Hedendaagse autoritaire tendensen lijken tegenwoordig evenmin voorbehouden aan radicaal-rechtse politici en aanhangers. Tijdens de COVID-19-crisis zagen wij dat ook regeringen een autoritair discours hanteerden dat was toegesneden op de context van COVID-19, hetgeen nuttig was om strenge lockdown maatregelen te rechtvaardigen en parlementaire controle tijdens de pandemie te vermijden (Ward & Ward, 2021). Daarmee werd COVID-19, waar het eerst ogenschijnlijk een gezondheidskwestie was, al snel het onderwerp van een politiek verhit debat waarin extreemrechtse partijen en de regering tegengestelde standpunten ontwikkelden: we zien extreemrechtse leiders wereldwijd de dreiging van corona juist bagatelliseren.

Onderzoek naar autoritarisme

Met de opkomst van Trump als president is in Amerika een grote hoeveelheid literatuur verschenen waarin de steun voor radicaal rechts wordt geprobeerd te verklaren vanuit autoritarisme en daarbij voortbouwt op eerdere onderzoeken naar de steun voor extreemrechts in het begin of het midden van de 20e eeuw. Zo concludeert Kellner (2018), puttend uit beroemde studies zoals Adorno's "The Authoritarian Personality", dat Trump tijdens zijn presidentiële campagne van 2016 duidelijk aansloot bij "de autoritaire persoonlijkheid". Ook Hetherington en Weiler (2009) concluderen in hun onderzoek naar een poging om de steun van de bevolking voor een autoritaire leider te begrijpen, dat er sprake is van een toename van autoritarisme in de Verenigde Staten. Dit zagen zij met name terug bij de Republikeinse Partij, die zich positioneert als de partij van wet en orde en traditionele waarden en daarmee aanspraak op de autoritaire tendensen van de Amerikanen. Eveneens illustreren Levitsky & Ziblatt (2018) in het boek "How Democracies Die" hoe het politieke handelen van Trump in verband kan worden gebracht met indicatoren van autoritarisme. Wetenschappers lijken daarmee het 20e-eeuwse concept van autoritarisme op intuïtieve wijze te vervlechten met recente ontwikkelingen in politiek en bestuur.

In tegenstelling tot de alarmerende toon van de Amerikaanse politicologische literatuur over de (her)opkomst van het autoritarisme lijkt deze theoretische benadering van politieke ontwrichtingen aan de Europese kant van de Atlantische Oceaan te ontbreken. Dit is opmerkelijk aangezien autoritarisme ook in West-Europese landen voet aan de grond krijgt en de uitbraak van de COVID-19-pandemie deze algemene opwaartse trend heeft versterkt.

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te krijgen in hoe kenmerken van autoritarisme worden belichaamd in het politieke discours van extreemrechtse Nederlandse politici in de Tweede Kamer, specifiek in de unieke context van de COVID-19 pandemie. Daarbij wordt met name gekeken naar de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga, twee partijen die naar verwachting de hedendaagse extreemrechtse ideologie weerspiegelen. Zoals hierboven beschreven is autoritarisme, door de invoering van vrijheidsbeperkende maatregelen tijdens de COVID-19 pandemie, niet uitsluitend voorbehouden aan radicaal-rechtse politici en hun aanhangers. Deze vrijheidsbeperkende maatregelen zijn evenzeer uitdrukkingen van een autoritair bestuur bij regeringspartijen. In het politieke discours dat in deze scriptie wordt onderzocht, vallen niet alleen extreemrechtse oppositie, maar ook regeringspartijen terug op argumenten die zijn ontleend aan autoritarisme. Om deze context te betrekken in het onderzoek, is ook de woordvoering van de liberale regeringspartij D66, met als woordvoerder Jan Paternotte, toegevoegd als object van deze studie. Paternotte staat immers bekend om zijn grote, publieke afkeer van Forum voor Democratie.

Hoewel autoritarisme in de literatuur vaak wordt beschouwd als een concept om onderliggende psychologische predisposities aan te duiden, kan autoritarisme ook dienen om een ideologische uitkomst te belichten. Dit roept de vraag op in hoeverre psychologische predisposities kunnen worden gescheiden van politiek-ideologische voorkeuren. Studies tonen aan dat psychologische predisposities verband houden met politieke overtuigingen (Adorno et al., 1950; Hibbing et al., 2014; Jost et al., 2009). Zo blijkt dat onder rechts georiënteerde mensen een sterke behoefte bestaat aan structuur, veiligheid, conformiteit en orde, waardoor zij vaak openstaan voor een autoritair systeem dat erin slaagt meningsverschillen en heterogeniteit te minimaliseren, conformiteit af te dwingen en snel en doortastend op te treden om nationale problemen aan te pakken. Dergelijke individuele behoeften sturen hun politieke afweging tussen orde en vrijheid: rechtse mensen verkiezen orde en stabiliteit boven vrijheid en zouden daarom openstaan voor autoritair bestuur (Malka et al., 2020). Derhalve vertrekken we in deze scriptie vanuit de volgende uitgangspunten:

- Het begrip autoritarisme als een verzameling van verschillende individuele persoonlijkheidskenmerken kan (gedeeltelijk) verklaren waarom mensen rechts-autoritaire leiders en beleid steunen.
- Ideologische uitingen die mensen aanspreken op onderliggende, autoritaire predisposities zijn mogelijk terug te vinden in het politieke discours van woordvoerders van rechts-extremistische partijen als Forum voor Democratie en Groep Van Haga.

1.1 Centrale onderzoeksvraag

Na de discussie in de vorige paragraaf is de centrale onderzoeksvraag als volgt geformuleerd: *"Op welke wijze hanteren woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga, in hun discours in de Tweede Kamer over de coronacrisis, kenmerken van een autoritaire ideologie die aansluit bij specifieke kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid?"*

Om zo nauwkeurig mogelijke antwoorden te formuleren, zullen de volgende deelvragen worden beantwoord:

Deelvraag 1. *Theoretische deelvraag.* Welke kenmerken heeft het politieke discours van het autoritarisme volgens de wetenschappelijke literatuur?

- 1a. Wat zijn de kenmerken van autoritarisme als ideologie?
- 1b. Wat zijn de kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid?
- 1c. Welke kenmerken van autoritarisme als ideologie komen overeen met de kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid?

Deelvraag 2. *Empirische deelvraag.* Welke kenmerken van in de literatuur over autoritarisme zien we terug in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga, in de Tweede Kamer over de coronacrisis?

- 2a. In hoeverre is het mogelijk om theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en (het aanspreken van) de autoritaire persoonlijkheid te conceptualiseren ten behoeve van een discoursanalyse?
- 2b. Welke kenmerken van autoritarisme als ideologie en de autoritaire persoonlijkheid zien wij terug in het discours in de Tweede Kamer van de woordvoerders van Forum van Democratie?
- 2c. Welke kenmerken van autoritarisme als ideologie en de autoritaire persoonlijkheid zien wij terug in het discours in de Tweede Kamer van de woordvoerders van Groep Van Haga?

Om bovengenoemde deelvragen te onderzoeken, wordt zowel literatuuronderzoek als empirisch onderzoek uitgevoerd. Het eerste deel van dit onderzoek is opgezet om theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk (c.q. "de autoritaire persoonlijkheid") inzichtelijk te krijgen en de mogelijke convergentie van de theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk te onderzoeken. Het tweede deel van dit onderzoek is ontworpen om theoretische kenmerken van zowel autoritarisme als ideologie als autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk te beoordelen in het politieke discours over de coronacrisis van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga.

Deze scriptie richt zich dus op hoe autoritarisme als ideologie en persoonlijkheidskenmerk tot uitdrukking komt in de inhoud van het politieke discours in Nederland over de coronacrisis en hoe deze kenmerken samenhangen. Een politiek discours kent overigens niet alleen een inhoud, maar ook een vorm. Autoritair taalgebruik kenmerkt zich bijvoorbeeld door belediging, anti-media retoriek, agressie en het gebruik van eenvoudige, verarmde taal (Pascale, 2019). Taalgebruik, hoe interessant ook, valt buiten de reikwijdte van deze scriptie.¹

Naast bovengenoemde perspectieven (ideologie en persoonlijkheid) kan autoritarisme ook worden onderverdeeld in rechts en links autoritarisme. De meeste schalen om autoritarisme te

---

¹Volgens Potter en Wetherell (1987) wordt een discoursanalyse gekenmerkt door linguïstische inhoud - betekenissen en onderwerpen - en door kenmerken van linguïstische vorm, zoals grammatica en coherentie. Voor een gedetailleerde bespreking van taalgebruik in autoritaire discourses verwijs ik naar Gounari (2021). Zij schrijft zes kenmerken van een discours -dehistoricisatie, operationalisme/instrumentalisme, taalgebruik van digitale agressie, discours als handelswaar, het zelf als merk en discours van amusement toe aan autoritarisme.

meten richten zich echter veelal op rechtse politieke oriëntaties. Daarom zal dit onderzoek zich beperken tot rechts autoritarisme.

Dit onderzoek is alleen gebaseerd op het corpus bestaande uit kamerstukken tussen maart 2020 en april 2022- een tijdsbestek dat het coronavirus in Nederland weerspiegelt. Hoewel dit onderzoek voortbouwt op reeds bestaande theoretische kenmerken van autoritarisme, biedt COVID-19 een unieke context, aangezien politieke reacties op de COVID-19 crisis autoritarisme hebben versterkt. Burgerlijke vrijheden en democratische vrijheden werden ernstig ingeperkt (Cooper & Aitchison, 2020; Lee & Johnstone, 2021), institutionele waarborgen en verantwoordingsplicht werden op de proef gesteld en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht werd verzwakt (Guasti, 2021). Ook vanuit het perspectief van de autoritaire persoonlijkheid heeft een crisissituatie zoals corona een versterkend effect. Autoritair gesocialiseerde individuen onderwerpen zich dan eerder aan gezag en kiezen de kant van politiek rechts (Oesterreich, 2005).

1.2 Wetenschappelijke relevantie

Ondanks een lange geschiedenis binnen het onderzoeksgebied autoritarisme, is dit onderwerp de laatste decennia in de literatuur verwaarloosd (Harms et al., 2018), omdat door velen is gesuggereerd dat het concept autoritarisme achterhaald is in de postindustriële samenleving (Rosier & Willig, 2002). Met de opkomst van Trump als president zien we dat in de politieke context van de Verenigde Staten het autoritarisme langzaam is herontdekt als onderzoeksobject. Gedegen onderzoek naar hedendaags autoritarisme in West-Europese landen lijkt echter te ontbreken. Dit is opmerkelijk omdat recente politieke gebeurtenissen in West-Europa duidelijk maken dat een beter begrip van autoritarisme nodig is. Deze scriptie, die zich richt op autoritarisme in het Nederlandse politieke debat in de Tweede Kamer, is een waardevolle bijdrage aan het academische debat, omdat het daarmee het nog niet eerder onderzochte fenomeen van autoritarisme in deze specifieke context blootlegt en zodoende bijdraagt aan een beter begrip van het fenomeen autoritarisme in de politieke context van West-Europese landen. De benadering in dit onderzoek onderscheidt zich bovendien door de poging om twee verschillende perspectieven van autoritarisme te bestuderen - die van een ideologie en een persoonlijkheidskenmerk - terwijl de meeste andere bijdragen in dit academische debat zich richten op één van beide perspectieven.

Vanuit theoretisch oogpunt is er veel conceptuele verwarring, bijvoorbeeld over de vraag of autoritarisme een ideologie, een persoonlijkheidskenmerk of een houding is (Hetherington & Weiler, 2009). Daarom probeert dit onderzoek een overzicht te geven van de literatuur over autoritarisme door de concepten, metingen en perspectieven te onderzoeken om het fenomeen autoritarisme en de kenmerken ervan beter te begrijpen. Bovendien vergelijkt deze masterscriptie, in tegenstelling tot eerdere onderzoeken over dit onderwerp, autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk door te kijken naar hun belangrijkste theoretische grondslagen om te concluderen of er al dan niet convergentie is tussen de twee concepten.

Dit onderzoek biedt bovendien, door de unieke context van COVID-19, inzicht in een nieuw soort politieke dynamiek. Voor de Verenigde Staten signaleerden Singer & Willison (2021) en Ortegea & Orsini (2020) een sterk autoritaire aanpak van Trump bij de beheersing van de pandemie. Anderen meldden dat Trump zelf ook een autoritaire leider is (Cooper & Aitchison,

2020; Lee & Johnstone, 2021). Voor Nederland is dit nog niet onderzocht. De Nederlandse context biedt een unieke mogelijkheid om te onderzoeken wat er gebeurt wanneer vertegenwoordigers van liberale partijen, in naam van de regering, vrijheidsbeperkende maatregelen moeten afkondigen om een pandemie te beheersen. Dit zijn maatregelen die normaal worden geassocieerd met autoritarisme, terwijl dergelijke maatregelen meestal worden toegeschreven aan rechts-radicalen oppositiepartijen. Ironisch genoeg bekritisieren rechts-radicalen partijen nu een liberale regering van autoritarisme tijdens de COVID-19-uitbraak². Dit kan wijzen op een verschuiving in de aard van de bestuursstijl die wordt gehanteerd door bewindspersonen met een meer liberale partij-achtergrond—meer dan door het opkomen van een autoritaire leider zoals Trump.

De crisisaanpak rond COVID-19 raakte gepolitiseerd en werd, vanzelfsprekend, door partijen gebruikt voor politieke en ideologische belangen. Voor een goed begrip van deze crisiscontext is het belangrijk om politieke toespraken te bestuderen, omdat hierin argumenten worden gepresenteerd die aansluiten bij het gedachtegoed van de eigen achterban of een specifieke doelgroep (Hashim & Safwat, 2015). Het onderzoek van de voorliggende masterthesis tracht, meer specifiek, de discursieve strategieën bloot te leggen die de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga gebruiken in hun toespraken over de coronacrisis. Met behulp van Fairclough's driedimensionale kader voor kritische discoursanalyse (Fairclough, 1989) wordt een nieuw inzicht verkregen in de wijze waarop taal, macht en samenleving met elkaar verweven zijn het politieke discours van radicaal-rechtse politici over de COVID-19 crisis in de Tweede Kamer.

1.3 Maatschappelijke relevantie

Voor zover bekend is dit het eerste onderzoek dat onderzoekt hoe autoritarisme in het Nederlandse politieke debat over de coronacrisis zich verhoudt tot theoretische kenmerken van autoritarisme. Fuchs (2021) concludeerde reeds dat voor de situatie in Amerika het autoritarisme van Donald Trump de wereld gevaarlijker heeft gemaakt, waarbij de opkomst van nieuwe fascistische samenlevingen een daadwerkelijke dreiging is geworden en de Verenigde Staten dicht bij de rand van een burgeroorlog heeft gebracht. Applebaum (2020) schreef dat wij allen die in liberale democratische systemen leven er goed aan zouden doen goed te letten op de democratische breuklijnen van andere landen en harder na te denken over de bronnen van wantrouwen, het soort diep, systematisch wantrouwen dat president Donald Trump heeft gecreëerd. De voormalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Madeleine Albright waarschuwde in haar boek "Facism a Warning" dat elke stap -elke antidemocratische maatregel- de volgende stap dichterbij brengt. Dit onderzoek dient dus niet alleen als empirische rapportage van manifestaties van autoritarisme in het politieke debat over de coronacrisis, maar ook als waarschuwing. Want, zoals Applebaum (2020) beschreef in "Twilight of Democracy", hebben antidemocratische krachten in het verleden veel aanhangers gewonnen en zullen dat in de toekomst ook doen.

Gezien de parallellen tussen politieke leiders als Trump en Bolsonaro en Nederlandse extreem-rechtse politici als Van Meijeren, is het van belang de ontwikkelingen van het hedendaagse politieke discours in Nederland en de daarmee gepaard gaande potentiële erosie

---

² Hoewel het doel van dit onderzoek is een contextspecifiek perspectief te bieden van manifestaties van autoritarisme in het politieke debat tijdens een crisissituatie als corona, is in dit onderzoek geen deelvraag geformuleerd die specifiek gericht is op de implicaties van deze contextspecifieke situatie.

van democratische waarden binnen het politieke systeem te begrijpen. Dit onderzoek biedt inzicht in hoe in het Nederlandse parlement democratische waarden ontbreken om in de nasleep van COVID-19 interventies te kunnen uitvoeren waar ze het meest nodig zijn voor een levendige democratie.

1.4 Leeswijzer

Wat volgt is eerst een theoretisch gedeelte waarin de begrippen discours, autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk zullen worden belicht aan de hand van bestaande theorie om daaruit duidelijke definities af te leiden die geschikt zijn voor het selecteren van data en het uitvoeren van een discoursanalyse. Dit wordt gevolgd door een toelichting op de onderzoeksmethoden die in dit onderzoek zijn gebruikt, waarbij verdere specifieke stappen worden beschreven die zijn genomen bij het selecteren van cases en data, alsmede de stappen die zijn genomen bij het uitvoeren van de discoursanalyse. Dit deel van de masterthesis wordt gevolgd door de resultaten van de discoursanalyse en de interpretatie daarvan. Het laatste deel van dit onderzoek omvat een conclusie, waarin de centrale onderzoeksvraag zal worden beantwoord. Tot slot worden de resultaten van het onderzoek in een bredere wetenschappelijke en maatschappelijke context geplaatst.

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een wetenschappelijke literatuurstudie getracht een beter inzicht te verkrijgen in de theorieën die aan dit onderzoek ten grondslag liggen en deelvraag 1 te beantwoorden. Bovendien zullen de in dit kader vastgestelde concepten en theorieën als leidraad dienen voor de discoursanalyse, aangezien deze theoretische concepten zullen worden gebruikt om het codeerschema op te stellen en de bevindingen te interpreteren. Het hoofdstuk is als volgt opgebouwd. De eerste paragraaf introduceert het begrip *discours*, gevolgd door een theoretische verkenning van de begrippen *autoritarisme als ideologie* en *autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk*. Ten slotte wordt belicht welke kenmerken van autoritarisme als ideologie overeenkomen met de kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid.

2.1 Discours

Aan het begrip "discours" worden gewoonlijk verschillende betekenissen toegekend. Een eerste betekenis is die als een eenheid van het sociale proces, het geheel van taal dat aan een bepaald sociaal domein of een bepaalde praktijk is aangepast (zoals "politiek discours") en een wijze van construeren van versies van de wereld die gerelateerd zijn aan een bepaald maatschappelijk perspectief (bijvoorbeeld "neoliberaal discours") (Gee & Handford, 2013). Meer concreet verwijst discours ook naar het proces van real-life verbale communicatie waarin een belangrijke rol is weggelegd voor systemische kenmerken van taal, de mate van spontaniteit en volledigheid, thematische samenhang en duidelijkheid voor andere mensen (Kenzhekanova, 2015). Het brede begrip "discours" moet in dit onderzoek echter nader gedefinieerd worden omdat dit onderzoek zich specifiek bezighoudt met politieke activiteiten en politieke ideeën en zich dus afspeelt binnen een politieke context. Daarom zal dit onderzoek uitsluitend verwijzen naar de term "politiek discours", dat een subcategorie is van discours in het algemeen (Bayran, 2010) en betrekking heeft op een verzameling van alle spraakhandelingen, publiekrecht en traditie en ervaring, die wordt bepaald en uitgedrukt in de vorm van verbale formaties, waarvan de inhoud, het onderwerp en de geadresseerde tot de sfeer van de politiek behoren (Kenzhekanova, 2015).

2.2 Autoritarisme als ideologie

Zoals in de inleiding werd vermeld, bestaat er in de wetenschap geen consensus over de beste manier om autoritarisme te interpreteren. Er zijn verschillende perspectieven van waaruit autoritarisme kan worden beschouwd, zoals autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk, autoritarisme als leiderschapsstijl of autoritarisme als ideologie. In dit onderzoek bespreken we nu eerst een aantal conceptualisaties die een ideologische voorstelling geven van het concept autoritarisme.

Volgens Wondreys en Mudde (2022) is autoritarisme de opvatting dat alleen een sterke staat chaos kan en moet voorkomen, waarbij gebruik wordt gemaakt van een scala aan maatregelen, zoals een uitgebreide politiemacht, harde straffen en prioritering van discipline in verschillende onderdelen van de samenleving. Fuchs (2018) hanteert in zijn werk "Authoritarian Capitalism, Authoritarian Movements and Authoritarian Communication" een andere definitie en karakteriseert autoritarisme als een soort politiek fetisjisme dat de natie vergoddelijkt als een mythisch collectief dat zich verzet tegen vermeende buitenstaanders die onderworpen,

gezuiverd of geëlimineerd moeten worden om grootsheid te bereiken. Volgens Gaul (2020) is autoritarisme een antidemocratische politieke stijl die wordt gekenmerkt door een voorkeur voor centralisatie van de macht boven liberale waarden. Tot slot ziet het Transnational Institute (2017), net als Gaul (2020), autoritarisme als een stijl van politiek of bestuur die gericht is op machtsconcentratie. Zij definiëren autoritarisme daarom als een stijl van politiek of bestuur die gericht is op het concentreren van macht, het minimaliseren van politiek pluralisme en het onderdrukken van het maatschappelijk middenveld, vaak in naam van de confrontatie met een vermeende "vijand" binnen of buiten het land.

Naast een aantal pogingen om het fenomeen autoritarisme te conceptualiseren, zijn er in de literatuur een aantal operationaliseringen van dit fenomeen te vinden. Hieronder worden er vijf toegelicht.

In de eerste plaats wijzen Levitsky en Ziblatt (2018) in hun boek "How Democracies Die" op vier belangrijke indicatoren van autoritair gedrag die kunnen helpen autoritaire leiders te identificeren. Voor Levitsky en Ziblatt (2018) zijn dat de volgende vier sleutelindicatoren: 1) een politicus wijst democratische spelregels af of toont een zwak engagement voor democratische spelregels, 2) een politicus ontkent de legitimiteit van politieke tegenstanders, 3) een politicus moedigt geweld aan of tolereert geweld en 4) een politicus toont de bereidheid om de burgerlijke vrijheden van zijn tegenstanders, waaronder de media, in te perken. Figuur 1 bevat een nadere specificatie van deze kernindicatoren.

Figuur 1. De vier indicatoren van autoritair gedrag. Overgenomen uit How Democracies Die van Levitsky en Ziblatt (2018, pp. 28-29).

<p>1. Rejection of (or weak commitment to) democratic rules of the game</p> <p>Do they reject the Constitution or express a willingness to violate it?</p> <p>Do they suggest a need for anti democratic measures such as cancelling elections, violating or suspending the Constitution, banning certain organizations, or restricting basic civil or political rights?</p> <p>Do they seek to use (or endorse the use of) extra constitutional means to change the government, such as military coups, violent insurrection, or mass protests aimed at forcing a change in the government?</p> <p>Do they attempt to undermine the legitimacy of elections, for example, by refusing to accept credible electoral results?</p>	<p>3. Toleration or encouragement of violence</p> <p>Do they have any ties to armed gangs, paramilitary forces, militias, guerrillas, or other organizations that engage in illicit violence?</p> <p>Have they or their partisan allies sponsored or encouraged mob attacks on opponents?</p> <p>Have they tacitly endorsed violence by their supporters by refusing to unambiguously condemn it and punish it?</p> <p>Have they praised (or refused to condemn) other significant acts of political violence, either in the past or elsewhere in the world?</p>
<p>2. Denial of the legitimacy of political opponents</p> <p>Do they describe their rivals as subversive, or opposed to the existing constitutional order?</p> <p>Do they claim that their rivals constitute an existential threat, either to national security or to the prevailing way of life?</p> <p>Do they baselessly describe their partisan rivals as criminals, whose supposed violation of the law (or potential to do so) disqualifies them from full participation in their political arena?</p> <p>Do they baselessly suggest that their rivals are foreign agents, in that they are secretly working in alliance with (or the employ of) a foreign government - usually an enemy one?</p>	<p>4. Readiness to curtail civil liberties of opponents, including media</p> <p>Have they supported laws or policies that restrict civil liberties, such as expanded libel or defamation laws, or laws restricting protest, criticism of the government, or certain civic or political organizations?</p> <p>Have they threatened to take legal or other punitive action against critics in rival parties, civil society, or the media?</p> <p>Have they praised repressive measures taken by other governments, either in the past or elsewhere in the world?</p>

Overigens is de algemene stelling die Levitsky en Ziblatt (2018) in hun boek poneren dat de moderne terugval van autoritarisme niet het gevolg is van revoluties of militaire coups, maar eerder het resultaat is van de geleidelijke erosie van politieke normen en de aanval op

fundamentele democratische instellingen zoals een vrije pers en een onafhankelijke rechterlijke macht. Wat Levitsky en Ziblatt (2018) dus duidelijk proberen te maken is dat hedendaagse democratieën niet "sterven" als gevolg van mannen met geweren die het systeem van buitenaf aanvallen, maar eerder omdat gekozen politieke leiders van binnenuit de democratieën langzaam ondermijnen.

Als tweede poging om autoritarisme te operationaliseren noemt Gounari (2018) zes kenmerken van autoritarisme in de Verenigde Staten na de verkiezing van Donald Trump. Volgens Gounari (2018) wordt "Amerikaans autoritarisme" ten eerste gekenmerkt door een hoge mate van centralisatie en concentratie van economische en politieke macht, waarbij Trump optreedt als een monarch en vooral wetgevende en rechterlijke bevoegdheden wil overdragen aan de uitvoerende tak van de president. Ten tweede wordt autoritarisme in de Verenigde Staten volgens Gounari (2018) geassocieerd met het voeren van politiek door middel van angst en terreur, terwijl verschillende "anderen" worden gedemoniseerd en racisme wordt aangemoedigd. Tijdens zijn presidentschap bestempelde Trump bijvoorbeeld elk individu of elke groep die zijn politieke agenda bedreigde als een "vijand". Als derde kenmerk noemt Gounari (2018) het creëren van opzettelijke ideologische verwarring, geproduceerd om steun van het volk te krijgen door een beroep te doen op de onzekerheden van de lagere middenklasse in nativistische en raciale zin, waarbij tegelijkertijd aansluiting wordt gezocht bij de heersende klasse. Ten vierde is volgens Gounari (2018) de opkomst van de autoritaire leider een kenmerk van autoritarisme. Dit verwijst in de eerste plaats naar de branding (commodificatie en personificatie) van een individuele politicus. Het duidt ook op een te grote nadruk op de conventionele attributen van het ego en een herbevestiging van stoerheid en macht. Ten slotte identificeert Gounari (2018) de opkomst van een propagandamachine als een belangrijk kenmerk van autoritarisme in de Verenigde Staten. Samen met de vervorming van de werkelijkheid, de productie van nepnieuws en de oorlog tegen wetenschappelijke kennis en intellectualisme omvat dit de opkomst van een medianetwerk dat het beleid, het bestaan en de discoursen van Trump ondersteunt.

Ten derde, waar Levitsky & Ziblatt's (2018) en Gounari's (2018) perspectief op de kenmerken van autoritarisme vooral Amerika-centrisch is, pleit Glasius (2018) voor een conceptualisering en operationalisering van autoritarisme die zich richt op de praktijk in plaats van op single-state context-gerichte definities. Glasius (2018) definieert daarom autoritarisme als een patroon van handelingen, ingebed in een georganiseerde context, dat de verantwoordingsplicht saboteert aan mensen ("het forum") over wie een politieke actor controle uitoefent, of hun vertegenwoordigers, door hun toegang tot informatie en/of hun stem onmogelijk te maken en dus een bedreiging vormen voor democratische processen. Glasius (2018) splitst dit concept vervolgens uit aan de hand van de volgende dimensies: 1) het blokkeren van de toegang tot informatie door acties en beslissingen opzettelijk geheim te houden voor het forum of het forum opzettelijk te voorzien van verkeerde informatie (desinformatie³) en 2) het uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen en het intimideren, straffen of afkopen van vragenstellers, alsmede het onmogelijk maken van het vellen van een oordeel door bijvoorbeeld inmenging in vrije en eerlijke verkiezingen, maar ook als censuur van, of willekeurige bemoeienis met, critici over een bepaalde actie of beslissing. De benadering van Glasius (2018) kan dus enerzijds worden gezien als een eigentijdse definitie van het begrip autoritarisme en

---

³ Hiermee bedoelen we een benadrukte twijfel/discussie over onwaarheden, een verwijzing naar opzettelijke misleiding of een beschuldiging van nepnieuws (Hameleers & Minhold, 2022).

anderzijds als een bekrachtiging van de conceptualisering van bijvoorbeeld Gaul (2020) en tni (2017) die autoritarisme ook zien als een antidemocratische politieke of bestuurlijke stijl van handelen waarbij sprake is van een onevenredige machtsverhouding tussen de politieke actor en het forum en Gounari (2018) die het vervormen van de werkelijkheid en het creëren van desinformatie als kenmerk van autoritarisme ziet.

Een vierde benadering om autoritarisme te operationaliseren is voorgesteld door Coronado (2019). Coronado (2019) ziet autoritarisme als een politieke dynamiek waarbij autoritaire politieke programma's en aspiraties van rechtse leiders democratische pijlers en instellingen, zoals scheiding der machten en multilateralisme onder druk zetten. Coronado (2019) beschrijft vervolgens vier kenmerken van het huidige rechtse autoritarisme in Colombia die achtereenvolgens zijn: 1) afhankelijkheid van een figuur met een ijzeren vuist, wat betekent dat een politieke partij afhankelijk is van de charismatische leider van de partij, 2) combinatie van geweld met formeel respect voor de democratische instellingen, wat verwijst naar de paradoxale coëxistentie van een relatief stabiel en concurrerend democratisch systeem met hoge niveaus van geweld en politieke repressie, 3) minachting voor mensenrechten kaders en -instellingen en 4) de bevordering van agro-extractivisme door bedrijven, dat vooral voortvloeit uit een strijd tussen verschillende groepen elites en een verlangen naar controle van het bedrijfsleven over de landbouwproductie.

Tenslotte behandelen Meloen et al. (2000) autoritarisme - dat volgens hen verband houdt met etnocentrisme, extreem-rechts, conservatisme en antifeminisme - meer als kenmerken van de overheid die kunnen worden afgemeten aan criteria als censuur, door de staat opgelegde overtuigingen, onderdrukking van homoseksualiteit, onderdrukking van oppositie, steun voor de doodstraf en een beperkte wettelijke status van vakbonden.

Samengevat, ondanks het feit dat er in de academische literatuur weinig consensus bestaat over de interpretatie van autoritarisme als ideologie, zijn er overeenkomsten te vinden in de verschillende definities en de dimensies ervan. Wat duidelijk naar voren komt is dat autoritarisme - vanuit het perspectief van een rechtse ideologie - wordt gezien als een antidemocratische politieke of bestuurlijke stijl, geconcentreerd door de politieke actor of partij, waarvan de activiteiten worden kenmerkt door een diepe haat en agressie tegen buitenstaanders, een verlangen naar orde boven vrijheid en het verhinderen van een dialoog tussen politieke actor en forum. Hieronder (figuur 2) volgt een weergave van de kenmerken van autoritarisme als ideologie, waarbij de kenmerken zoals voorgesteld door Levitsky en Ziblatt (2018) en Glasius (2018) als uitgangspunt zijn genomen en aangevuld zijn met kenmerken uit de overige bovenstaande literatuur. Een uitgebreid overzicht van bovengenoemd concept inclusief indicatoren en codes is opgenomen in bijlage A.

Figuur 2: De centrale kenmerken van autoritarisme als ideologie

2.3 Autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk

De tweede manier om naar autoritarisme te kijken is vanuit het perspectief van individuen die in meer of minder mate een autoritaire persoonlijkheid hebben. Op basis van het onderzoek van Horkheimer en Adorno verscheen in 1950 het boek "The Authoritarian Personality", waarin een psychologisch en sociologisch profiel werd opgesteld van het "potentieel fascistische individu" en waarin specifiek werd getracht de individuele vatbaarheid voor rechtse fascistische ideologie, etnocentrisme, vooroordelen en antisemitisme te verklaren (Adorno et al., 1950). Het boek, dat voornamelijk gebaseerd was op interviews met Amerikaanse arbeiders, suggereerde dat er in de Verenigde Staten gevaren van fascisme bestonden, vanwege antidemocratische, racistische, irrationele en paranoïde gevoelens bij de ondervraagden. De onderzoekers ontwierpen vier schalen: drie daarvan waren bedoeld om Antisemitisme (AS), Etnocentrisme (E), Politiek en Economisch Conservatisme (PEC) te meten. De vierde (de F-schaal) was bedoeld om het potentieel voor fascisme te meten.

De autoritaire persoonlijkheid wordt door Adorno et al. (1950) gezien als een persoonlijkheidstype die door afhankelijkheid geneigd is zich over te geven aan de verleidingen van het fascisme. Autoritaire personen zijn dus volgens Adorno et al. (1950) mensen die toegeven aan de verleiding die autoritarisme biedt, ze volgen daarbij niet hun werkelijke belangen, maar geven deze op door zich te onderwerpen aan hun heersende autoriteit. De autoritaire persoonlijkheid -zoals voorgesteld door Adorno et al. (1950)- omvat negen dimensies: conventionalisme, autoritaire onderwerping, autoritaire agressie, anti-intraceptie, bijgeloof en stereotypie, kracht en doordachtheid, destructiviteit en cynisme, projectiviteit en seks. De omschrijving van deze negen dimensies is weergegeven in onderstaande tabel (tabel 1).

Tabel 1. De negen dimensies van de F-schaal die de potentieel antidemocratische persoonlijkheid meten (Adorno et al., 1950, pp. 255-257).

- 1. Conventionalisme:** rigide vasthouden aan conventionele, middenklasse waarden;
- 2. Autoritaire onderwerping:** onderdanige, onkritische houding ten opzichte van geïdealiseerde morele autoriteiten van de eigen groep;

- 3. Autoritaire agressie:** de neiging om op zoek te gaan naar en mensen te veroordelen, af te wijzen en te straffen die conventionele waarden schenden;
- 4. Anti-intracéptie:** verzet tegen het subjectieve, het fantasierijke, het tedere;
- 5. Bijgeloof en stereotypie:** het geloof in mystieke determinanten van het individuele lot; de neiging om in starre termen te denken;
- 6. Kracht en doordachttheid:** preoccupatie met de dimensie dominantie/onderwerping, sterk-zwak, leider-volger; identificatie met machtsfiguren; te grote nadruk op de conventionele attributen van het ego; overdreven bevestiging van kracht en stoerheid;
- 7. Destructiviteit en cynisme:** algemene vijandigheid, verguizing van de mens;
- 8. Projectiviteit:** de neiging om te geloven dat er wilde en gevaarlijke dingen in de wereld gebeuren; de projectie naar buiten van onbewuste emotionele impulsen; en
- 9. Seks:** overdreven bezorgdheid over seksuele "dingen".

Naast het ontwikkelen van de bovenstaande dimensies hebben Adorno et al. (1950) schaalonderdelen geïntroduceerd die geacht worden uitdrukking te geven aan deze dimensies. De F-schaal inclusief deze schaal onderdelen (in totaal 34 items) zijn hieronder weergegeven.

Figuur 3: De F-schaal: formulier 45 en 40 (Adorno et al., 1950, pp.255-257).

MEASUREMENT OF ANTIDEMOCRATIC TRENDS	255 256	THE AUTHORITARIAN PERSONALITY
TABLE 7 (VII) F-SCALE CLUSTERS: FORMS 45 AND 40		
<p>a. <i>Conventionalism</i>: Rigid adherence to conventional, middle-class values.</p> <p>1. Obedience and respect for authority are the most important virtues children should learn.</p> <p>12. A person who has bad manners, habits, and breeding can hardly expect to get along with decent people.</p> <p>37. If people would talk less and work more, everybody would be better off.</p> <p>41. The business man and the manufacturer are much more important to society than the artist and the professor.</p> <p>b. <i>Authoritarian Submission</i>: Submissive, uncritical attitude toward idealized moral authorities of the ingroup.</p> <p>1. Obedience and respect for authority are the most important virtues children should learn.</p> <p>4. Science has its place, but there are many important things that can never possibly be understood by the human mind.</p> <p>8. Every person should have complete faith in some supernatural power whose decisions he obeys without question.</p> <p>21. Young people sometimes get rebellious ideas, but as they grow up they ought to get over them and settle down.</p> <p>23. What this country needs most, more than laws and political programs, is a few courageous, tireless, devoted leaders in whom the people can put their faith.</p> <p>42. No sane, normal, decent person could ever think of hurting a close friend or relative.</p> <p>44. Nobody ever learned anything really important except through suffering.</p> <p>c. <i>Authoritarian Aggression</i>: Tendency to be on the lookout for, and to condemn, reject, and punish people who violate conventional values.</p> <p>12. A person who has bad manners, habits, and breeding can hardly expect to get along with decent people.</p> <p>13. What the youth needs most is strict discipline, rugged determination, and the will to work and fight for family and country.</p> <p>19. An insult to our honor should always be punished.</p> <p>25. Sex crimes, such as rape and attacks on children, deserve more than mere imprisonment; such criminals ought to be publicly whipped, or worse.</p> <p>27. There is hardly anything lower than a person who does not feel a great love, gratitude, and respect for his parents.</p> <p>34. Most of our social problems would be solved if we could somehow get rid of the immoral, crooked, and feeble-minded people.</p> <p>37. If people would talk less and work more, everybody would be better off.</p> <p>39. Homosexuals are hardly better than criminals and ought to be severely punished.</p>		<p>d. <i>Anti-intracéption</i>: Opposition to the subjective, the imaginative, the tender-minded.</p> <p>9. When a person has a problem or worry, it is best for him not to think about it, but to keep busy with more cheerful things.</p> <p>31. Nowadays more and more people are prying into matters that should remain personal and private.</p> <p>37. If people would talk less and work more, everybody would be better off.</p> <p>41. The businessman and the manufacturer are much more important to society than the artist and the professor.</p> <p>e. <i>Superstition and Stereotypy</i>: The belief in mystical determinants of the individual's fate; the disposition to think in rigid categories.</p> <p>4. Science has its place, but there are many important things that can never possibly be understood by the human mind.</p> <p>8. Every person should have complete faith in some supernatural power whose decisions he obeys without question.</p> <p>16. Some people are born with an urge to jump from high places.</p> <p>26. People can be divided into two distinct classes: the weak and the strong.</p> <p>29. Some day it will probably be shown that astrology can explain a lot of things.</p> <p>33. Wars and social troubles may someday be ended by an earthquake or flood that will destroy the whole world.</p> <p>f. <i>Power and "Toughness"</i>: Preoccupation with the dominance-submission, strong-weak, leader-follower dimension; identification with power figures; overemphasis upon the conventionalized attributes of the ego; exaggerated assertion of strength and toughness.</p> <p>2. No weakness or difficulty can hold us back if we have enough will power.</p> <p>13. What the youth needs most is strict discipline, rugged determination, and the will to work and fight for family and country.</p> <p>19. An insult to our honor should always be punished.</p> <p>22. It is best to use some prewar authorities in Germany to keep order and prevent chaos.</p> <p>23. What this country needs most, more than laws and political programs, is a few courageous, tireless, devoted leaders in whom the people can put their faith.</p> <p>26. People can be divided into two distinct classes: the weak and the strong.</p> <p>38. Most people don't realize how much our lives are controlled by plots hatched in secret places.</p> <p>g. <i>Destructiveness and Cynicism</i>: Generalized hostility, vilification of the human.</p> <p>6. Human nature being what it is, there will always be war and conflict.</p> <p>43. Familiarity breeds contempt.</p>

MEASUREMENT OF ANTIDEMOCRATIC TRENDS

- h. *Projectivity*: The disposition to believe that wild and dangerous things go on in the world; the projection outwards of unconscious emotional impulses.
18. Nowadays when so many different kinds of people move around and mix together so much, a person has to protect himself especially carefully against catching an infection or disease from them.
  31. Nowadays more and more people are prying into matters that should remain personal and private.
  33. Wars and social troubles may someday be ended by an earthquake or flood that will destroy the whole world.
  35. The wild sex life of the old Greeks and Romans was tame compared to some of the goings-on in this country, even in places where people might least expect it.
  38. Most people don't realize how much our lives are controlled by plots hatched in secret places.
- i. *Sex*: Exaggerated concern with sexual "goings-on."
25. Sex crimes, such as rape and attacks on children, deserve more than mere imprisonment; such criminals ought to be publicly whipped, or worse.
  35. The wild sex life of the old Greeks and Romans was tame compared to some of the goings-on in this country, even in places where people might least expect it.
  39. Homosexuals are hardly better than criminals and ought to be severely punished.

2.4 Kritiek op Adorno's autoritaire persoonlijkheid

Adorno's werk over autoritarisme als persoonlijkheidssyndroom is bekritiseerd. Deze kritiek is grofweg onder te verdelen in theoretische en methodologische kritiek. De *theoretische kritiek* betreft de moeilijkheid om gedrag te voorspellen. De theorie van de autoritaire persoonlijkheid ziet autoritarisme als een persoonlijkheidssyndroom. Daarom worden (soms sterk) verschillende houdingen of persoonlijkheidskenmerken—zoals onderdanigheid, rigiditeit, agressiviteit of conventionele houdingen—allemaal ondergebracht in één overkoepelende persoonlijkheidsstructuur. Hierdoor wordt het lastig om te bepalen of waargenomen gedrag wordt veroorzaakt door een autoritaire aanleg of door meer specifieke factoren. Kenmerken als conformiteit, onderwerping, agressie kunnen immers volledig los staan van autoritair gedrag. Daarom moet er een theoretisch verband worden gelegd tussen de verschillende persoonlijkheidskenmerken en het begrip autoritarisme (Oesterreich, 2005).⁴

Daarnaast is de F-schaal *methodologisch bekritiseerd* vanwege de gebrekkige kwaliteit van de antwoordopties. Bijvoorbeeld omdat de F-schaal geen items heeft met omgekeerde scores, is de F-schaal vatbaar voor toegeeflijkheid en sociaal wenselijke antwoorden door respondenten (Saunders & Ngo, 2017). Een ander methodologisch kritiekpunt is dat de concepten van autoritarisme in de F-schaal alleen betrekking hebben op autoritarisme van politiek rechts (Duckitt, 2015).

2.5 Meer recente conceptualisering van autoritarisme

In de bijna 75 jaar na het verschijnen van het werk van Adorno et al. (1950) zijn er nieuwe conceptualisering van de autoritaire persoonlijkheid ontwikkeld. Soms zijn deze conceptuele vernieuwingen theoretisch onderbouwd, soms zijn het methodologische aanpassingen van de schaal. In deze paragraaf belichten we drie herconceptualisering.

⁴ Ondanks de vele kritiek, waren de meeste critici het ermee eens dat de twee basisprincipes van de theorie geldig waren. Dit waren de veronderstellingen dat sociale houdingen en overtuigingen zinvol georganiseerd waren langs één brede ideologische dimensie en dat deze houdingen ook directe uitingen waren van een persoonlijkheid (Duckitt, 2015). Bovendien is de F-schaal volgens Meloen et al. (1988) voldoende betrouwbaar, vrijwel onafhankelijk van tijd, plaats en steekproef en voldoet aan de vereisten voor wat betreft interne consistentie.

RWA-schaal

Een eerste conceptuele herziening van de F-schaal is voorgesteld door Altemeyer (1981) die als alternatief voor de F-schaal een Right-Wing Authoritarianism (RWA) schaal ontwierp. Het uitgangspunt voor Altemeyers 10-jarige onderzoeksprogramma was zijn opvatting dat de negen eigenschappen van Adorno et al. (1950) en hun attitudinale uitdrukkingen in de F-schaal veel te breed waren om één enkele unitaire dimensie af te bakenen. Zijn onderzoek suggereerde daarentegen dat slechts drie van de oorspronkelijke negen kenmerken en hun corresponderende attitudinale uitingen samen sterk genoeg gecorreleerd waren om een unitaire dimensie te beschrijven. De drie kenmerken waren "conventionalisme", "autoritaire onderwerping" en "autoritaire agressie". Altemeyer (1981) veronderstelde dat de behoefte van individuen om normatieve consensus in groepen te handhaven of tot stand te brengen individuele autoritaire houdingen motiveert. Hoewel Altemeyer geen overtuigende theorie had over waarom autoritair zijn zoals ze zijn (hij vertrouwde op relatief eenvoudige argumenten van sociaal leren), verschaftte hij het veld een waardevol meetinstrument (Duncan, 2005).

Dogmatisme schaal

Een tweede conceptuele herziening is die van Rokeach (1960), die als alternatief voor de F-schaal een D-schaal ontwikkelde om dogma's te meten. Door Rokeach (1960) is dogmatisme opgevat als een relatief gesloten cognitieve organisatie van overtuigingen en ongeloof over de werkelijkheid. Een dergelijke cognitieve organisatie maakt het volgens Rokeach (1960) voor dogmatische mensen moeilijk om te gaan met nieuwe informatie die hun bestaande overtuigingen zou veranderen. De D-schaal wordt gekenmerkt door items als logisch tegenstrijdige overtuigingen ("doublethink"), dictie, intolerantie en bedreiging gericht op autoriteit en lijkt dus goed te passen bij de kenmerken van conventionalisme. Eén van de belangrijkste bevindingen van Rokeach (1960) is dat dergelijke overtuigingen gebaseerd zijn op de mate waarin zij gelijkheid of ongelijkheid vertonen met de reacties van anderen. Intolerantie is daarmee dus een uitvloeisel van botsende overtuigingen. De door Rokeach (1960) voorgestelde D-schaal meet echter autoritarisme over het hele spectrum (van links naar rechts) en verschilt dus van de door Adorno et al. (1950) en Altemeyer (1980) ontwikkelde schalen die alleen rechts autoritarisme meten. Bovendien bleek de D-schaal zo sterk te correleren met de F-schaal dat er weinig verschil leek te zijn in wat ze meten (Duckitt, 2015).

Conservatisme schaal

Een derde alternatieve conceptualisatie voor de autoritaire persoonlijkheid van Adorno et al. (1950) werd voorgesteld door Wilson (1973) en is de conservatisme schaal (C-schaal). Wilson kwam met een fundamentele persoonlijkheidsdimensie die hij specificerde als een algemene gevoeligheid voor het ervaren van bedreiging of angst bij onzekerheid. Net als Adorno en collega's zagen zij deze persoonlijkheidsdimensie als een directe weerspiegeling van conservatieve houdingen. De door Wilson (1973) ontwikkelde C-schaal bestond geheel uit items voor sociale houdingen, waarvan de kernthema's bestonden uit een afkeer van en weerstand tegen verandering, nieuwheid en diversiteit en een voorkeur voor orde en structuur. De C-schaal is echter bekritiseerd vanwege lage interne consistenties en de hoge mate van vergelijkbaarheid met de F-en D-schaal (Duckitt, 2015).

Kortom, zoals uit paragraaf 2.4 blijkt, is de F-schaal inderdaad niet vrij van kritiek, maar dat geldt helaas ook voor latere pogingen om autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk te meten. Niettemin lijkt de F-schaal zoals ontwikkeld door Adorno et al. (1950) voldoende betrouwbaar, vrijwel onafhankelijk van tijd, plaats en steekproef (Meloan et al., 1988). De F-schaal is derhalve

nog steeds een belangrijk instrument voor de weergave van de omstandigheden waaronder personen autonome individuen of autoritaire persoonlijkheden worden en voldoet aan de vereisten voor wat betreft interne consistentie (Meloan et al., 1988). Bovendien zien Adorno et al. (1950) autoritarisme niet zozeer als een politieke voorkeur maar meer als een complexe constellatie van karaktereigenschappen (Abromeit, 2018), een onderscheid dat behulpzaam is bij het beantwoorden van de deelvragen. Om deze redenen wordt voor de operationalisering van "de autoritaire persoonlijkheid" de F-schaal van Adorno et al. (1950) als uitgangspunt genomen. Een overzicht van de dimensies van de F-schaal met bijbehorende items staat in Bijlage B en dient tevens als codeerschema voor de discoursanalyse.

2.6 De sociale inbedding van autoritarisme

Er bestaan verschillende perspectieven op autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. Het traditionele perspectief, dat in deze scriptie zal worden gevolgd, is dat autoritarisme een individueel persoonlijkheidskenmerk is. Dit perspectief is sterk bekritiseerd en heeft geleid tot nieuwe theorievorming die ervan uitgaat dat autoritarisme beter begrepen kan worden als een construct dat samenhangt met sociale houdingen en waarden. In de academische literatuur zijn daarom een aantal nieuwe conceptualiseringën ontwikkeld van autoritarisme als sociaal verschijnsel. Hieronder worden de twee meest prominente conceptualisaties belicht en wordt beargumenteerd waarom deze conceptualisaties niet toereikend zijn voor het onderzoek in deze masterscriptie.

Autoritarisme als sociale attitudinale uitingen

Duckitt (1989) kwam als een van de eersten met een alternatieve conceptualisering van autoritarisme waarin groepsidentificatie centraal staat. Duckitt (1989) stelde dat de relatie tussen de drie belangrijkste componenten van rechts autoritarisme - autoritaire onderwerping, autoritaire agressie en conventionalisme - kan worden verklaard door een sterke groepsidentificatie en de bijbehorende vraag naar groepscohesie. Volgens Duckitt (1989) kan autoritarisme het best worden gezien als de normatieve verwachting van conformiteit van individuen aan groepsidentificatie om groepscohesie te bevorderen. Duckitt's (1989) focus op autoritarisme als groepsfenomeen impliceert dus ook dat het niet zozeer bedreigingen van persoonlijke aard zijn die autoritarisme activeren, maar eerder bedreigingen voor de groep, zoals bedreigingen voor de groepscohesie, de professionele integriteit en of de groepsidentiteit. Hoewel Duckitt (1989) in zijn studie over autoritarisme veel empirisch bewijsmateriaal heeft verzameld over autoritaire attitudes, biedt de studie weinig aanknopingspunten voor een beantwoording van de centrale vraag in deze masterthesis, namelijk waarom individuen zich met een bepaalde sociale groep identificeren. Daarom biedt het onderzoek van Adorno et al. (1950) nog steeds een goed theoretisch uitgangspunt voor het onderzoek in deze masterthesis.

Sociale conformiteit versus persoonlijke autonomie

Een tweede herconceptualisering van autoritarisme werd voorgesteld door Feldman (2003), die een soortgelijke benadering ontwikkelde als Duckitt. Feldman (2003) gaat uit van dezelfde kritiek op de individualistische benadering van autoritarisme als Duckitt (1989) en baseert autoritarisme op een waardedimensie. Deze dimensie is gebaseerd op waarden met betrekking tot sociale conformiteit en persoonlijke autonomie, met als uitgangspunt dat autoritaire neigingen voortkomen uit het conflict tussen de waarden van sociale conformiteit en persoonlijke autonomie. Feldman (2003) stelde, net als Duckitt (1989), dat de waargenomen

bedreiging van de sociale cohesie een belangrijk element is bij het voorspellen van het niveau van vooroordelen en intolerantie.

In dezelfde lijn als Feldman (2003) stelt Stenner (2005) dat autoritarisme een persoonlijkheidsaanpassing is die sociale cohesie en gehoorzaamheid aan groepsnormen belangrijker vindt dan persoonlijke vrijheid en individuele autonomie. Stenner (2005) definieert autoritarisme daarom als een individuele predispositie die te maken heeft met het vinden van de juiste balans tussen groepsautoriteit en uniformiteit enerzijds en individuele autonomie en diversiteit anderzijds. In lijn met Duckitt (1989) en Feldman (2003) is de kern van Stenners model het idee dat autoritaire predisposities uitingen van autoritarisme alleen beïnvloeden wanneer er een hoge normatieve dreiging is, dat wil zeggen wanneer mensen geconfronteerd worden met bedreigingen voor datgene wat hun samenleving tot een eenheid maakt.

Hoewel Feldman (2003) en Stenner (2005) beide waardevolle bijdragen hebben geleverd aan de academische literatuur over autoritarisme door te stellen dat er een positieve interactie is tussen bedreiging en autoritarisme, ontbreekt krachtig empirisch bewijs voor dit verband. Naast een positieve interactie tussen autoritarisme en bedreiging, hebben studies van deze wetenschappers ook vaak een rechtstreeks verband gevonden tussen autoritarisme en diverse politieke houdingen en gedragingen (Hetherington & Suhay, 2011). Bovendien gaan Feldman (2003) en Stenner (2005) met hun focus op slechts twee waarden - die van sociale conformiteit versus persoonlijke autonomie - voorbij aan de meer individuele psychologische aspecten die volgens Adorno et al. (1950) en Altemeyer (1981) een belangrijke rol spelen bij het bevorderen van intolerantie en de antidemocratische persoonlijkheid. Gezien het uitgangspunt van dit onderzoek, waarbij autoritarisme wordt benaderd vanuit een individueel persoonlijkheidskenmerk, is het onderzoek van Adorno et al. (1950) een geschikt theoretisch uitgangspunt voor het onderzoek in deze masterscriptie.

Kortom, hierboven zijn twee belangrijke herzieningen beschreven van het concept autoritarisme, die stellen dat autoritarisme beter kan worden geconceptualiseerd als een sociaal verschijnsel dan als (onderdeel) van een persoonlijkheidskenmerk. Deze twee herzieningen leggen een nadruk op de behoefte van autoritaire leiders om sociale conformiteit bij anderen af te dwingen. Hoewel deze twee theorieën zeker bijdragen tot een eigentijdser begrip van autoritarisme, gaan zij voorbij aan een verklaring waarom individuen zich met een bepaalde sociale groep identificeren. Bovendien negeren de theorieën weer de meer individuele aspecten van autoritarisme, die volgens Adorno et al. (1950) een sleutelrol spelen bij het bevorderen van intolerantie en antidemocratische houdingen. Daarom zal bij een onderzoek naar de aansluiting van autoritarisme met ideologie en met persoonlijkheidskenmerken van burgers, wel degelijk de conceptualisering van Adorno et al. (1950) gebruikt moeten worden.

2.7 Convergentie tussen de de begrippen "autoritarisme als ideologie" en "autoritarisme als persoonlijkheid"

Hoewel "autoritarisme als ideologie" en "autoritarisme als persoonlijkheid" twee verschillende concepten zijn - het eerste verwijst naar een politieke stijl en het tweede naar een psychologisch construct - kunnen enkele overeenkomsten in de theoretische eigenschappen van deze concepten worden vastgesteld. Bij het vaststellen van deze conceptuele convergentie kan een onderscheid worden gemaakt tussen *expliciete* en *impliciete* aanwijzingen van *convergentie*.

Expliciete convergentie is bijvoorbeeld zichtbaar bij het kenmerk van autoritarisme als ideologie "het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups" en het

persoonlijkheidskenmerk "autoritaire agressie", die beide expliciet de term "agressie" bevatten. Evenzo lijkt de indicator van autoritarisme als ideologie "onderdrukking van homoseksualiteit, racisme, antifeminisme en etnocentrisme" uitdrukkelijk verband te houden met het persoonlijkheidsitem "homoseksualiteit".

Bij vergelijking van de twee concepten werden ook *impliciete convergenties* gevonden. Een minder directe, maar relevante relatie is die bijvoorbeeld tussen het kenmerk van autoritarisme als ideologie "het voorkomen van een dialoog tussen politieke actor en forum" en het F-schaal item "minder praten", waarbij het laatste het doel van het eerste lijkt te zijn. Er is ook enige conceptuele overlapping met de indicator van autoritarisme als ideologie "het beweren dat politieke tegenstanders een existentiële bedreiging vormen voor de nationale veiligheid of voor de heersende orde" die respectievelijk aansluiten bij de F-schaal dimensies "projectiviteit" (bescherming tegen buitenstaanders) en "conventionalisme"(verdediging van conventionele normen). Daarnaast kan de door Meloen et al. (2000) voorgestelde indicator van autoritarisme als ideologie "onderdrukking van homoseksualiteit, racisme, anti-feminisme en etnocentrisme" ook worden gevonden in de F-schaal items "immorele mensen", "zwak en sterk" en "slechte manieren", waarbij outgroups zoals homoseksuelen tot de categorie "zwak" en "immoreel" behoren. Verder is er sprake van overlapping bij de kenmerken van autoritarisme als ideologie "de afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels" en "het opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie)" en het F-schaal item "complotten". Met desinformatie en complottheorieën proberen autoritaire leiders immers de werkelijkheid te vervormen en de nieuwscyclus te overdonderen om hun achterban aan te spreken, terwijl ze tegelijkertijd de democratische spelregels van publieke besluitvorming verwerpen door deze tactieken te gebruiken om kritische vragen over hun woorden en daden te vermijden (Mercieca, 2019).⁵ Het ideologische kenmerk "afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels" lijkt dus aan te sluiten bij het F-schaal-item "complotten" en overlapt tegelijkertijd met het kenmerk van autoritarisme als ideologie "het opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie)"⁶. Desinformatie en complottheorieën hebben bovendien tot doel politieke tegenstanders in diskrediet te brengen: het is een discursief wapen binnen concurrerende discoursen om politieke tegenstanders te delegitimeren (Farkas & Schou, 2018; Ren et al., 2023). Daarmee kan het ideologische kenmerk van autoritarisme als ideologie "ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders" in verband worden gebracht met het F-schaal-item "complotten" en tegelijkertijd met het ideologische kenmerk "het forum opzettelijk voorzien van onjuiste informatie (desinformatie)". Ten slotte is er nog een

⁵ Het ideologische kenmerk "het opzettelijk voorzien van het forum onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws)" lijkt dus zoals Mercieca (2019) suggereert -net als het F-schaal item complotten- een middel te zijn van het kenmerk van autoritarisme als ideologie "afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels". Hoewel Mercieca's (2019) werk tactieken als desinformatie en complotten wel degelijk als onderdeel van het kenmerk "afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels" ziet, doen Levitsky en Ziblatt (2018) dat zelf niet. Dit is daarmee direct een punt van kritiek op de door Levitsky en Ziblatt (2018) voorgestelde operationalisering van autoritarisme en heeft ertoe geleid dat aan de operationalisering van Levitsky en Ziblatt (2018) -welke dient als uitgangspunt van dit onderzoek- het kenmerk "de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum" zoals voorgesteld door Glasius (2018) is toegevoegd. Dit betekent dus dat hoewel communicatie tactieken als desinformatie, nepnieuws en complottheorieën inderdaad kunnen worden gezien als onderdeel van het kenmerk "de afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels", er in dit onderzoek voor is gekozen dit thema afzonderlijk te benaderen.

⁶ Desinformatie (nepnieuws) en complottheorieën maken deel uit van wat Mercieca (2019) "gewapende communicatie" noemt - dat is het strategisch gebruik van communicatie als instrument en als agressief middel om naleving te bereiken en verantwoording te vermijden.

gelijkenis tussen het ideologische kenmerk "ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders" en de F-schaal dimensie "cynisme en destructiviteit". Beide uit zich namelijk in een sfeer van omgangsvormen in de politiek en van het handelen van politici die een zekere afkeer, ontevredenheid en gebrek aan vertrouwen jegens de politieke tegenstander uitstraalt en zich dus uit in vijandigheid. Anderzijds richt het ideologische kenmerk van autoritarisme "ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders" zich meer op het als illegitiem bestempelen van politieke opposenten, terwijl politiek cynisme zich meer richt op het idee dat de overheid en politici als geheel onbetrouwbaar, immoreel en incompetent zijn (Dekker, 2006).

Kortom, door de belangrijkste theoretische kenmerken van "autoritarisme als ideologie" en "autoritarisme als persoonlijkheid" te definiëren -zoals is gedaan in de paragrafen 2.2. en 2.3- en deze te bespreken in relatie tot conceptuele convergentie, is getracht het totale fenomeen autoritarisme zichtbaar te maken in termen van specifieke theoretische eigenschappen en aldus deelvraag 1.c te beantwoorden. De bovenstaande beschrijving leidt tot de conclusie dat de twee benaderingen verschillen, maar dat een aantal theoretische eigenschappen overeenkomen (zoals blijkt uit tabel 2) en dat er dus convergentie is tussen de twee benaderingen wat een aantal kenmerken betreft. Overigens kan hieruit ook worden geconcludeerd, zoals ook uit de huidige literatuur blijkt, dat autoritarisme niet als een algemeen concept kan worden benaderd.

Tabel 2: tabel overlapping theoretische eigenschappen autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk

Ideologisch kenmerk	F-schaal dimensie of item
Gedogen of aanmoedigen van geweld, vooral tegen outgroups	Autoritaire agressie
Onderdrukking van homoseksualiteit, racisme, antifeminisme en etnocentrisme	Homoseksualiteit Immoele mensen Zwak en sterk Slechte manieren
Het voorkomen van een dialoog tussen politieke actor en forum	Minder praten
Het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde	Projectiviteit Conventionalisme
De afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels Het opzettelijk voorzien van het forum onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws) Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	Complotten
Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	Cynisme en destructiviteit

2.8 Antwoord op de theoretische deelvraag

In dit hoofdstuk zijn concepten gedefinieerd die van belang zijn voor het bestuderen en beantwoorden van deelvraag 1. De conceptualisatie van de theoretische kenmerken van autoritarisme zal helpen bij het bestuderen van de parlementaire verslagen gedurende de analyse en dient tevens als basis voor de coderingsschema's.

Allereerst is er in dit hoofdstuk geprobeerd een overzicht te verschaffen van de theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie. Zoals uit paragraaf 2.2 blijkt, is er geen eenduidige conceptualisering van autoritarisme als ideologie. Niettemin is in deze scriptie getracht dit fenomeen te definiëren en een overzicht op te stellen van de belangrijkste kenmerken van dit concept. Autoritarisme als ideologie wordt in deze scriptie beschouwd als een rechtse antidemocratische bestuurlijke of politieke stijl, gericht op orde, conformiteit, agressiviteit en machtsconcentratie en kan gemeten worden aan de hand van de kenmerken: afwijzing van democratische spelregels, ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders, het gedogen of aanmoedigen van geweld (met name tegen outgroups), bereidheid om burgerlijke vrijheden (van tegenstanders, waaronder media) in te perken en de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum.

Naast autoritarisme als ideologie vormt deze masterthesis ook theoretische inzichten met betrekking tot autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. Adorno et al. (1950) introduceerden het begrip autoritarisme als een persoonlijkheidssyndroom, dat een structuur van persoonlijkheidskenmerken weerspiegelt die een persoon gevoelig maakt voor antidemocratische propaganda en negen dimensies (subsyndromen) omvat, namelijk: conventionalisme, autoritaire onderwerping, autoritaire agressie, anti-intracéptie, bijgeloof en stereotypie, kracht en doordachtheid, destructiviteit en cynisme, projectiviteit en seks.

Om deelvraag 1c te beantwoorden zijn in deze masterthesis ten slotte de theoretische eigenschappen van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk vergeleken om te concluderen of en welke theoretische eigenschappen convergeren. De bevindingen hiervan zijn weergegeven in tabel 2 en laten zien dat er convergentie is van theoretische eigenschappen tussen de concepten autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheid, zij het in beperkte mate. Dit levert ons een belangrijke implicatie op, namelijk dat geen van beide concepten volstaat om autoritarisme uitsluitend te verklaren: beide concepten zijn nodig om een totaalbeeld van het fenomeen autoritarisme te formuleren.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksbenadering

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksbenadering toegelicht door de onderzoeksopzet, de gekozen methoden per deelvragen, de gekozen casus, de onderzoeksgegevens en de data-analysestrategie te bespreken. Daarnaast wordt de theorie en toepassing van de kritische discoursanalyse verder toegelicht. Tenslotte wordt de toepasbaarheid van de concepten autoritarisme als ideologie en de autoritaire persoonlijkheid in een politieke discoursanalyse geëvalueerd.

3.1 Onderzoeksopzet

Onderzoekers gebruiken ofwel kwalitatieve technieken ofwel kwantitatieve methoden om onderzoek uit te voeren. Bij kwantitatief onderzoek worden de gegevens uitgewerkt met behulp van grootheden in de vorm van grafieken, formules en tabellen van verschillende aard om de gemiddelden en ratio's te berekenen die worden gebruikt om de gegevens te analyseren en te interpreteren, terwijl het bij kwalitatieve technieken gaat om het interpreteren van de gegevens en discussies in de vorm van paragrafen en passages (Hassan et al., 2019). Aangezien dit onderzoek gebaseerd is op de analyse van kamerstukken, worden kwalitatieve technieken gebruikt om de gegevens te interpreteren. Dit impliceert ook een beschrijvende aanpak, aangezien die interpretaties uiteindelijk leiden tot een beschrijvende samenvatting met betrekking tot ontwikkelingen in het politieke discours.

In dit onderzoek wordt de kritische discoursanalyse (KDA) gebruikt als analysemethode. Het in paragraaf 3.3 beschreven driedimensionale model van Fairclough (1989) wordt gebruikt om de ontwikkeling van het politieke discours in de Tweede Kamer - zoals gevoerd door de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga - te analyseren. Gezien het doel van dit onderzoek is een Kritische Discoursanalyse (KDA) een geschikte methodologie, omdat deze tot doel heeft het discours binnen de samenleving zichtbaarder en transparanter te maken (Ruzungunde & Zhou, 2021).

Verder is in dit onderzoek gekozen voor een kwalitatieve case study opzet. Vanwege tijdsbeperkingen en een beperkt aantal onderzoekers in dit onderzoek zal de analyse zich uitsluitend richten op de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga en een controlecasus van D66. Een tekortkoming van een casestudy als onderzoeksmethode is dat deze zwak is in generaliseerbaarheid (Tsang, 2014). Zoals de centrale onderzoeksvraag aangeeft, beoogt dit onderzoek echter alleen uitspraken te doen over de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga en geen gevolgtrekkingen te maken naar de gehele populatie - in dit geval alle woordvoerders van de Tweede Kamer. Daarom moet worden opgemerkt dat één van de beperkingen van de gekozen onderzoeksopzet de beperkte generaliseerbaarheid van de resultaten is. Als zodanig is het belangrijk op te merken dat het doel van dit onderzoek niet is om een theorie voor algemene toepassing aan te reiken, maar om inzichten te verschaffen uit deze specifieke gevallen waaruit mogelijke inzichten voor toekomstig onderzoek kunnen worden geput.

3.2.1 Onderzoeksbenadering deelvraag 1

Om de eerste deelvraag te beantwoorden is deskresearch uitgevoerd door academische literatuur te bestuderen. De deskresearch resulteerde in een literatuuroverzicht van de concepten

"autoritarisme als ideologie" en "de autoritaire persoonlijkheid" dat in hoofdstuk 2 is gepresenteerd. De onderzoeker heeft dit literatuuroverzicht vervolgens gebruikt om te onderzoeken of er verschillen of overeenkomsten zijn in de theoretische eigenschappen van deze twee concepten en zo deelvraag 1c te beantwoorden. Voorafgaand aan de deskresearch werd bij de selectie van de literatuur rekening gehouden met de in tabel 3 vermelde selectiecriteria. Kort gezegd werden de academische papers gekozen op basis van kwaliteit, onderwerp, taal en beschikbaarheid.

Tabel 3: in- en exclusiecriteria voor literatuuronderzoek deelvraag 1

Inclusiecriteria	Exclusiecriteria
Peer-reviewed artikelen van academische tijdschriften	Niet-academisch onderzoek
Artikelen over ideologisch autoritarisme en de autoritaire persoonlijkheid	Artikelen die niet ingaan op de begrippen ideologisch autoritarisme en de autoritaire persoonlijkheid
Artikelen geschreven in het Engels of Nederlands	Artikelen geschreven in andere talen
Academische papers die online beschikbaar zijn	Academische papers die niet beschikbaar zijn.

3.2.2 Onderzoeksbenadering deelvraag 2a

In paragraaf 2.2 en 2.3 zijn de theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk beschreven. Hoewel de onderzoeker getracht heeft de bestaande literatuur zodanig te analyseren en te beoordelen dat er een literatuuroverzicht is samengesteld waarin de kenmerken autoritarisme als een ideologie en autoritarisme als een persoonlijkheidskenmerk valide tot uiting komen, geeft dit geen garantie over de toepasbaarheid van deze begrippen in een politiek discours. Zo is de autoritaire persoonlijkheid een psychologisch construct dat nooit bedoeld was om kenmerken van autoritarisme in het politieke discours te meten en dus mogelijke gevolgen voor de toepasbaarheid van de theoretische kenmerken van dit construct met zich meebrengt. Om te bepalen welke kenmerken wel en niet toepasbaar zijn in een politieke discoursanalyse en of herconceptualisering van de kenmerken mogelijk is, zal de onderzoeker eerst een verkennende analyse uitvoeren van de geselecteerde documenten. Op basis van deze bevindingen bepaalt de onderzoeker welke kenmerken direct kunnen worden toegepast en welke zich lenen voor herconceptualisering. Gereconstrueerde kenmerken worden in paragraaf 3.7 beschreven en worden ook toegevoegd aan de coderingstabel (bijlage B), met de beschrijving: "Beschrijving in huidige context"⁷.

⁷ Enerzijds is herconceptualisering van kenmerken een poging om een bestaand meetinstrument beter toe te passen en zo het onderzoeksproces te vergemakkelijken, anderzijds heeft het ook belangrijke gevolgen voor de validiteit van de onderzoeksresultaten. Zo beïnvloedt het de wijze waarop conclusies kunnen worden getrokken over de mate waarin kan worden gezegd dat de gevonden kenmerken een valide weergave zijn van de kenmerken van autoritarisme. Daarom zal de onderzoeker voorzichtig zijn met het trekken van conclusies hierover en duidelijk weergeven welke in het discours gemeten kenmerken originele items/dimensies weerspiegelen en welke herschreven items/dimensies zijn.

3.2.3 Onderzoeksbenadering deelvraag 2b en 2c

Om deelvraag 2 te beantwoorden wordt een Kritische Discoursanalyse (KDA) uitgevoerd met behulp van Fairclough's driedimensionaal model. Voorafgaand aan deze analyse moet een overzicht worden verkregen van welke theoretische kenmerken van autoritarisme te vinden zijn in de geselecteerde kamerstukken (deelvraag 1). Om de betrouwbaarheid van deze analyse te vergroten werd een expliciete onderzoeksopzet gemaakt, inclusief een nauwkeurige selectie van cases, een uitgebreide beschrijving van de dataverzamelingsprocedure en details over hoe het onderzoek zal worden uitgevoerd. Alvorens in te gaan op de operationalisering van het discours, zal een theoretische uiteenzetting van de Kritische Discoursanalyse worden gegeven in paragraaf 3.3.

3.3 Kritische Discoursanalyse (KDA)

Een discoursanalyse richt zich op het beschrijven en begrijpen van de processen waarmee betekenis wordt gevormd, overgedragen en geïnterpreteerd in een tastbare situatie (Jacobs & Tschötsel, 2019) en heeft als doel te begrijpen wat mensen in een bepaalde situatie doen met hun taal (Starks & Trinidad, 2007). Een KDA - een concept dat voor het eerst werd verwoord door Norman Fairclough (1989) en gepopulariseerd in zijn boek *Language and Power* - omvat in het bijzonder zeer tastbare en concrete interacties die een (impliciete) politieke dimensie hebben. Fairclough (1989) stelt dan ook dat KDA verwijst naar het gehele interactieproces waarvan een tekst slechts een onderdeel is. Dit onderzoek zal Fairclough's (1989) voorgestelde conceptualisering van KDA toepassen en erop voortbouwen om het politieke discours in de Tweede Kamer - zoals gevoerd door woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis - te analyseren. Het kader van Fairclough zal daarom eerst in detail worden besproken en vervolgens zal recenter onderzoek naar het construct KDA worden gepresenteerd.

Het door Fairclough ontwikkelde KDA-kader richt zich in de eerste plaats op de relatie tussen discours en samenleving, alsmede op de relatie tussen discours en ideologie en wordt behandeld aan de hand van het driedimensionale model zoals weergegeven in figuur 4. Volgens Fairclough (1992) zijn er drie dimensies betrokken bij elke communicatieve gebeurtenis en dat zijn: 1) teksten, waarmee de linguïstische interpretatie van teksten wordt bedoeld, 2) discursieve praktijk, waarmee de tekstproductie en tekstinterpretatie wordt bedoeld, inclusief het type discours en 3) sociale praktijken, waarmee zaken worden bedoeld die van belang zijn bij de sociale analyse, waaronder de organisatorische en institutionele voorwaarden (Fairclough, 1992). Fairclough (1992) vat discours dus op als driedimensionaal en stelt dat elke discursieve "gebeurtenis" tegelijkertijd een stuk tekst, een vorm van discursieve praktijk en een vorm van sociale praktijk is. In overeenstemming met de drie niveaus van discours ontwikkelde Fairclough drie stadia van KDA, namelijk beschrijving, interpretatie en verklaring.

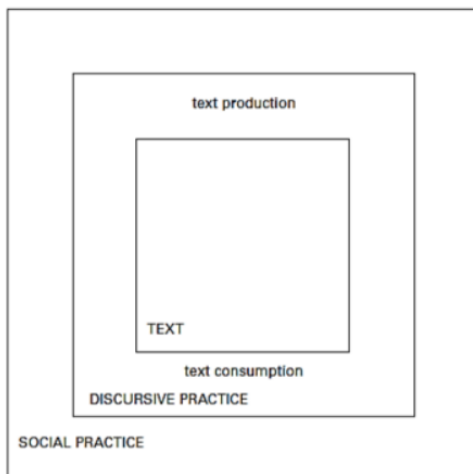
In de literatuur is de Kritische Discoursanalyse van Norman Fairclough een veelgebruikt instrument om het taalgebruik van politici of politieke leiders in een bepaald discours te analyseren. Zo gebruikt een kwalitatief onderzoek van Hassan et al. (2019) het driedimensionale model van Fairclough om te beschrijven hoe de toespraak van de Australische senator culturele en sociale implicaties creëert. In een ander onderzoek, waarin de discursieve strategieën van de Turkse premier Erdoğan tijdens een debat op het World Economic Forum in detail werden bestudeerd, bleek dat de ideologische componenten en de taalkundige achtergrond in de

toespraak van de Turkse premier waren ingebed aan de hand van het driedimensionale model van Fairclough (Bayram, 2010). Ook Wang (2010) voerde op basis van de theorie van Fairclough een kritische discoursanalyse uit op de presidentiële toespraken van Barack Obama en concludeerde dat KDA een dieper begrip en inzicht kan verschaffen in het politieke doel van deze toespraken. Deze voorbeelden laten dus niet alleen concreet zien wat KDA is en doet, maar tonen ook aan dat KDA een geschikt instrument is om politieke discourses te analyseren.

Ondanks het wijdverbreide gebruik van dit instrument zijn er enkele kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste is de aanvankelijk door Fairclough (1992) gegeven definitie niet volledig. Daarom zijn in de literatuur op basis van het werk van Fairclough (1989) een aantal verfijndere definities gegeven. Zo stellen Gee en Handford (2013) dat Kritische Discoursanalyse (KDA) bijdraagt aan een kritische sociale analyse met een bijzondere focus op discours en op relaties tussen discours en andere sociale elementen (machtsverhoudingen, ideologieën, instituties, sociale identiteiten). Een ander voorbeeld van wat onder KDA wordt verstaan, wordt gegeven door Waugh et al. (2016) die stellen dat KDA de nadruk legt op de manieren waarop taal betrokken is bij ideologie en machtskwesties, waarbij de nadruk ligt op de manier waarop taal wordt gebruikt en de impact ervan. Van Dijk (2001) benadrukt in zijn definitie de sociaal-psychologische dimensie van KDA en definieert het als een type discoursanalytisch onderzoek dat vooral de manieren bestudeert waarop sociale misstanden van macht, dominantie en ongelijkheid worden uitgedragen, gereproduceerd en betwist via tekst en dialoog in de sociale en politieke context. Kiersey en Hayes (2010) stellen dat KDA teksten onderzoekt met het doel alles wat in taal besloten ligt bloot te leggen en tegelijkertijd de nuances van de bestudeerde samenleving (zowel de sociale als de politieke cultuur) te onderzoeken en hoe die de status quo beïnvloeden. Wat duidelijk wordt is dat al deze definities gericht zijn op de relatie tussen taal (discours en tekst) en macht en dus aansluiten bij het werk van Fairclough (1992). Bovendien worden deze definities van KDA ook benaderd als een sociaal fenomeen en sluiten ze dus aan bij Fairclough's derde discours dimensie "sociale praktijken".

Kortom, Kritische Discoursanalyse (KDA) is dus een vorm van discoursanalytisch onderzoek. Een groot aantal wetenschappers heeft bijgedragen aan het vakgebied van de Kritische Discoursanalyse. Ondanks enige kritiek is in dit onderzoek gekozen voor de conceptualisering van KDA zoals voorgesteld door Fairclough. Fairclough is niet alleen een vooraanstaand theoreticus op het gebied van KDA, het driedimensionale model van Fairclough wordt ook veel gebruikt door wetenschappers die onderzoek doen naar politieke communicatie. Bovendien sluit dit kader goed aan bij de contextspecifieke situatie van dit onderzoek, de COVID-19 pandemie. Zoals vermeld in de inleiding, werd de COVID-19-crisis al snel gepolitiseerd, waarbij politieke partijen op hun beurt de bestaande machtsverhoudingen wilden veranderen of behouden. Door middel van tekstanalyse (dimensie 1) legt dit onderzoek de discursieve strategieën bloot die ten grondslag liggen aan de ideologie van extreemrechtse en regeringspartijen en welke gevolgen dit heeft voor machtsverschuivingen in de politieke orde en samenleving (dimensie 3).

Figuur 4: driedimensionaal model voor kritische discoursanalyse (Fairclough, 1992, p.73).

3.4 Beschrijving van de gekozen casus

Zoals aangegeven in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk, betreft dit onderzoek een case study design, waarbij woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga zijn geselecteerd. De keuze van deze selectie is gebaseerd op de techniek van de theoretische steekproeftrekking van Glaser en Strauss, waarbij de steekproefstrategie bestaat uit het kiezen van mensen wier getuigenis het meest waarschijnlijk is om verwachte ideeën te testen (Penny, 2016). Tijdens de coronacrisis zijn er expliciete voorbeelden van woordvoerders van beide partijen die vergelijkbaar autoritair gedrag vertonen met politieke leiders als Trump en Bolsonaro, vandaar dat de geselecteerde cases interessant lijken. Om uit te sluiten dat autoritaire tendensen geen algemene trend zijn binnen de Tweede Kamer maar uitsluitend zijn voorbehouden aan rechts-radicalen politici, wordt in dit onderzoek D66-woordvoerder Jan Paternotte als controle case gebruikt. Paternotte werd specifiek gekozen als controlecase in dit onderzoek, omdat hij bekendstaat om zijn sterke, publieke afkeer van Forum voor Democratie.

Forum voor Democratie zou kunnen worden getypeerd als een conservatieve partij met als belangrijkste doelen een directe vorm van democratie, een sterker systeem van nationale soevereiniteit met name binnen de Europese Unie, strengere regulering van immigratie en het doorsnijden van het bestaande partijen landschap (van der Wel, 2019). In 2015 richtte Baudet Forum voor Democratie op als denktank en transformeerde het slechts zes maanden voor de verkiezingen van maart 2017 in een politieke partij, waar Forum voor Democratie verrassend genoeg 2 zetels won (Faber, 2018). In 2019 won Baudet met zijn partij de Provinciale Verkiezingen. Ondanks dit electorale succes zijn de partij en haar leider niet onomstreden. Zo was er veel onrust binnen de partij nadat bekend werd dat er antisemitische en racistische app-berichten circuleerden binnen de jongerenvereniging van Forum voor Democratie, met als gevolg een tumultueuze periode voor de verkiezingen (Van Raalte et al., 2021). Toch boekte de partij vervolgens opnieuw succes bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 en won zes zetels (Van Raalte et al., 2021). Dat was anders bij de provinciale verkiezingen van 2023, waar de partij een flink aantal zetels moest inleveren. In de provincies ging Forum voor Democratie van 86 zetels in 2019 naar 25 in 2023 en in de Eerste Kamer door splitsingen van 12 zetels in 2019 naar 1 zetel in 2023 (Hankel, 2023).

Groep Van Haga is een fractie bestaande uit drie parlementsleden die Forum voor Democratie hebben verlaten. Fractievoorzitter Wybren Van Haga zit sinds 2017 in de Tweede

Kamer, waar hij aanvankelijk lid was van de Volkspartij voor Democratie (VVD), maar hier in 2019 werd weggestuurd. Van Haga sloot zich na een jaar als eenmansfractie aan bij Forum voor Democratie. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021 werd hij namens Forum voor Democratie gekozen, maar splitste zich vervolgens op 13 mei 2021 met twee fractieleden af en ging verder als Groep van Haga. De aanleiding was een interne ruzie over een door FvD-leider Thierry Baudet online gezette poster die de COVID-19 maatregelen koppelde aan de nazi-bezetting van Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog (Otjes & Voerman, 2022). In 2021 kondigde Van Haga aan een nieuwe partij op te richten onder de naam Belang van Nederland (BVNL). Belang van Nederland positioneert zich als een klassiek liberaal realistische partij en ondernemerspartij, die pleit voor het laten terugkeren van de menselijke maat en een betere beloning van essentiële beroepen als onderwijs, zorg, defensie en politie (AD, 2021).

3.5 Beschrijving van de onderzoeksgegevens

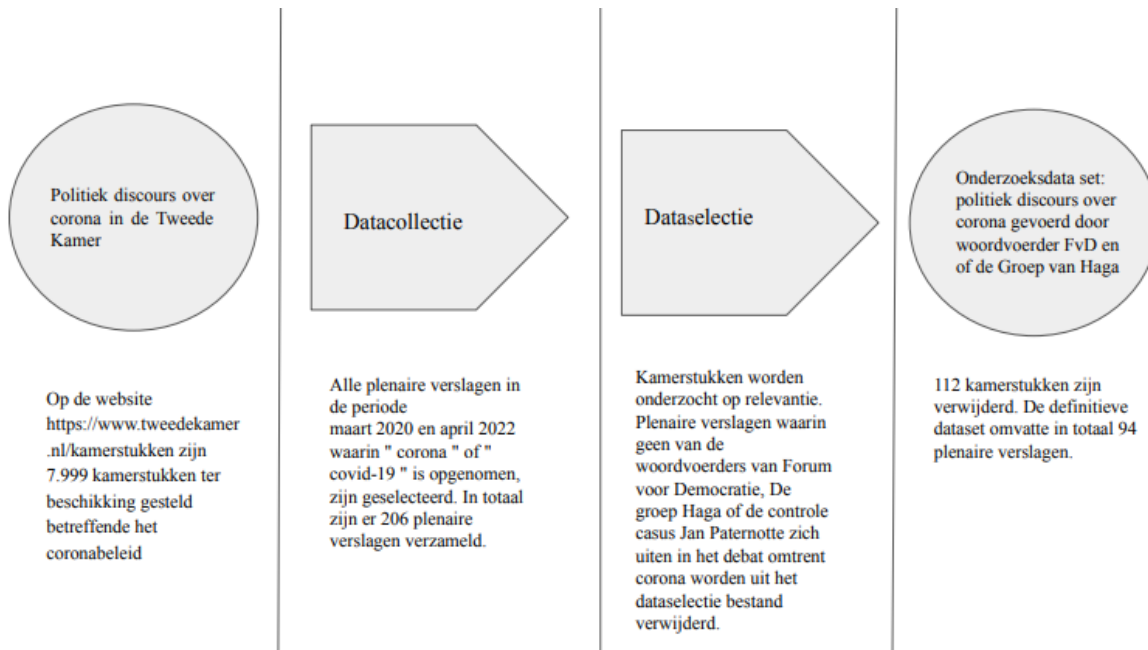
De gegevens voor dit onderzoek bestonden uit parlementaire verslagen die door de Tweede Kamer beschikbaar zijn gesteld op <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken>. Hoewel de site van de Tweede Kamer een divers scala aan documenten beschikbaar stelt, zoals kamervragen, moties en plenaire verslagen, is in dit onderzoek alleen gebruikgemaakt van plenaire verslagen. Plenaire verslagen zijn officiële documenten waarin alles wat tijdens openbare zittingen van de Tweede Kamer wordt gezegd nagenoeg woordelijk wordt vastgelegd. Hoewel plenaire verslagen slechts een deel vormen van de documentatie van het discours in de Tweede Kamer, kan een nauwkeurige analyse van het narratief en het taalgebruik in plenaire documenten aan het licht brengen hoe discourses via teksten worden gereproduceerd en bestendigd. Formele documentatie als plenaire verslagen lenen zich immers perfect voor het gebruik van een KDA omdat daarin de hegemonie achter de tekst, de politieke agenda en de wijze waarop bepaalde waarden worden uitgedrukt en gerealiseerd, zichtbaar worden (Kiersey & Hayes, 2010). Bovendien geven de plenaire documenten een verslag van de interacties van de deelnemers aan de debatten en leggen zo de sociale aspecten van een plenair debat bloot, dat wil zeggen de relatie tussen de producent en de ontvanger.

Voor het samenstellen van de corpora zijn alle plenaire verslagen gebruikt die tussen maart 2020 en april 2022 beschikbaar waren. Deze tijdlijn schetst in hoofdlijnen de ontwikkelingen rond aanpak van het coronavirus in Nederland. Binnen dit tijdsbestek is elk plenair verslag waarin corona (of een variant daarvan, zoals COVID-19 of pandemie) wordt genoemd verzameld en opgeslagen. Elk plenair verslag dat binnen deze twee parameters - de temporele en de thematische - valt, is gelezen op zijn relevantie voor dit onderzoek. Dat wil zeggen dat alleen documenten zijn geselecteerd die bijdragen aan het formuleren van een antwoord op de onderzoeksvraag en dus betrekking hebben op het discours over de coronacrisis van uitsluitend woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep van Haga of de controle casus Paternotte. Een schematisch overzicht van het dataselectie en verzamelingsproces is weergegeven in onderstaande figuur (figuur 5). Bovendien is een overzicht van de geselecteerde documenten weergegeven in bijlage D.

N.B: Deze documenten hebben allemaal een "gecorrigeerde" status: dat wil zeggen dat eventuele correctiesuggesties van sprekers zijn verwerkt. Dit kan mogelijk van invloed zijn op de beschrijvende validiteit, die betrekking heeft op de nauwkeurigheid en geloofwaardigheid van de gegevens. Het weglaten van gegevens kan namelijk betekenen dat er geen volledige, integrale weergave is van wat er daadwerkelijk is gezegd.

Figuur 5: Gegevensverzameling en -verwerking.

3.6 Gegevensanalyse

Na een zorgvuldige selectie van documenten op basis van de in paragraaf 3.5 genoemde criteria moeten de documenten worden gecodeerd om een systematisch overzicht voor de analyse te verkrijgen. In dit onderzoek zijn twee codeerschema's ontwikkeld op basis van de bestaande theorie met betrekking tot autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. Voortbouwend op het onderscheid dat wordt gemaakt door Levitsky en Zibblatt (2018) in verschillende vormen van autoritair gedrag en kenmerken van een autoritaire bestuurlijke stijl (Coronado, 2019; Glasius, 2018; Gounari, 2018; Meloen et al., 2000) scheidt het eerste coderingsschema (bijlage A) vijf verschillende categorieën van autoritarisme als ideologie. Naast deze vijf categorieën van autoritarisme als ideologie werden de geselecteerde teksten ook gecodeerd op basis van het tweede codeerschema⁸ (bijlage B) dat

⁸ Zoals bijlage C laat zien, kenmerkt de F-schaal zich uit 9 dimensies en 34 items.

13 van de 34 items werden echter toegewezen aan meerdere dimensies, wat impliceert dat er sprake is van multidimensionale items. Items die informatie geven over meer dan één dimensie zien wij bijvoorbeeld terug in de dimensies "conventionalisme" en "autoritaire agressie", welke beide samenhangen met de items "slechte manieren" (F_C2=F_AA1) en "minder praten" (F_C3=F_AA7=F_AI3). Hetzelfde geldt voor de dimensies "autoritaire agressie" en "seks", die beide verband houden met de items "seksuele misdrijven" (F_AA4=F_S1) en "homoseksuelen" (F_AA8=F_S3). Dit suggereert dus dat het construct "de autoritaire persoonlijkheid" kan worden onderscheiden per dimensie, maar dat bepaalde persoonlijkheidskenmerken die verband houden met 8 van de 9 dimensies (destructiviteit en cynisme uitgezonderd) niet uitsluitend aan één dimensie kunnen worden toegewezen. Een individu dat bevestigend scoort op de items "slechte manieren" en "minder praten" fungeert als indicator voor zowel de dimensies "conventionalisme" als "autoritaire agressie". Bovendien impliceert dit dat de aanwezigheid van bijvoorbeeld het item "minder praten" de dimensies "conventionalisme", "autoritaire agressie" en "anti-intraceptie" evenredig doet toenemen. Multidimensionale items zijn problematisch omdat deze per definitie ontbreken aan onderscheidende validiteit en bovendien de intercorrelatie tussen dimensies vergroot (Macmann et al., 1992). Voor de vaststelling van de mate waarin de overlap in deze dimensies problematisch is, moet statisch onderzoek worden verricht, hetgeen buiten het bestek van deze scriptie valt. Deze scriptie geeft echter wel inzicht in welke items van dimensies door overlapping wordt beïnvloed en welke niet, wat belangrijk is voor de onderzoeker die dus meerdere codes moet toekennen aan één en hetzelfde verschijnsel in een politieke discours. Een visueel overzicht van zowel de unidimensionale items als de multidimensionale items wordt in bijlage C weergegeven.

gebaseerd is op de negen dimensies inclusief bijbehorende items⁹ van autoritaire persoonlijkheid zoals voorgesteld door Adorno et al. (1950). Gezien het doel van discoursanalyse - het begrijpen van wat mensen doen in termen van taal in een bepaalde situatie - heeft de onderzoeker geprobeerd het codeerschema zo op te stellen dat het mogelijk is categorieën te identificeren die door taalgebruik kunnen worden gesignaleerd in het parlementaire debat¹⁰. Met behulp van het computerprogramma Atlas.ti werden de gegevens latent gecodeerd op overeenstemming met de vastgestelde indicatoren of dimensies /items die in de codeerschema's waren opgenomen. Dat wil zeggen dat de documenten in het programma Atlas.ti door de onderzoeker werden onderzocht op de (impliciete) aanwezigheid van de indicatoren en of dimensies/items van autoritarisme en indien dat het geval is, welke indicator/item of dimensie in het betreffende document aanwezig was¹¹. Indien geen van deze indicatoren aanwezig bleek te zijn, werd het document uit de steekproef verwijderd. In dit onderzoek werden in totaal 112 plenaire verslagen uit de steekproef verwijderd en werden uiteindelijk 108 plenaire verslagen geanalyseerd, waarvan er 94 werden gebruikt voor de discoursanalyse. De tabellen 4 en 5 geven een overzicht van de categorieën/dimensies en bijbehorende indicatoren /items van autoritarisme als ideologie en persoonlijkheidskenmerk. Voor de gedetailleerde coderingschema's, met inbegrip van beschrijvingen van de codes, verwijs ik naar de bijlagen A en B.

Deze dataselectie vormde vervolgens de basis voor de Kritische Discoursanalyse, die in dit onderzoek vooral gericht is op de derde stap in het driedimensionale model van Fairclough. De nadruk zal niet zozeer liggen op de eerste en tweede fase en wel om de volgende twee redenen. Ten eerste vereist de eerste fase, de beschrijvingsfase, een tekstanalyse die gericht is op linguïstische kenmerken zoals woordenschat, tekstanalyse, grammatica en tekststructuur en dus meer betrekking heeft op de vorm van het discours dan op de inhoud ervan¹². Daarnaast wordt in de tweede fase, de interpretatiefase, onderzocht hoe teksten in een sociale context tot stand komen, verspreid en gebruikt worden. In deze fase wordt in het bijzonder onderzocht wie het discours heeft geproduceerd en met welk doel (Ni'ma Rashid, 2020). Deze dimensie is in dit onderzoek beperkt omdat deze analyse alleen betrekking heeft op het politieke discours in de Tweede Kamer zoals gevoerd door woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga en de controle case van D66. De derde fase daarentegen, de verklarende fase, die

⁹ In dit onderzoek is er met betrekking tot de F-schaal voor gekozen om niet alleen op itemniveau te coderen, maar ook op dimensieniveau. De reden hiervoor is dat uit de verkennende data-analyse al bleek dat er bijdragen waren van woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga die significant overeenkwamen met de door Adorno et al. (1950) gegeven betekenis van de dimensies, maar niet zozeer met de corresponderende items. Ter illustratie: in het politieke discours van woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep van Haga zien we duidelijk een cynische houding (dimensie "destructiviteit en cynisme") terug in de bijdragen, maar de items "oorlog en conflict" (zoals oorspronkelijk bedoeld) en "verwantschap" komen daarentegen niet voor.

¹⁰ Sommige recente literatuur over autoritarisme richt zich specifiek op manifestaties van autoritarisme in het sociale mediadiscours. Een aantal van de in het theoretisch kader genoemde kenmerken zijn dan ook gerelateerd aan een sociale media-specifieke context en zullen zich niet of nauwelijks manifesteren in een parlementair debat. Dit geldt bijvoorbeeld voor Gounari's (2018) voorgestelde kenmerken van autoritarisme "de opkomst van een autoritaire leider", dat verwijst naar de branding (commodificatie en personificatie) van een individuele politicus en "de opkomst van een propagandamachine". Wat deze kenmerken betreft, heeft de onderzoeker ervoor gekozen ze buiten beschouwing te laten in dit onderzoek.

¹¹ Hoewel het aanvankelijk de bedoeling was uitsluitend te coderen op basis van de aanwezigheid van kenmerken van autoritarisme, is gebleken dat de situatie als zodanig verre van zwart-wit is en dat deze coderingsmethode gepaard ging met meetproblemen. Tegenstrijdigheid en tijdsafhankelijkheid binnen en tussen operationalisaties van autoritarisme bleken een probleem en verdienden daarom aandacht. In het onderzoek vond daarom hercodering -gebaseerd op issue salience- plaats, waarbij de codes werden ingedeeld in de volgende drie categorieën: autoritarisme, beschuldigingen van autoritarisme en anti-autoritarisme. Deze drie categorieën zijn, naar wij aannemen, verschillend maar saillant in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga en beïnvloedten de beoordeling van het fenomeen autoritarisme.

¹² In de inleiding gaven we al aan dat deze scriptie zich uitsluitend focust op de inhoud van een discours en niet op de vorm.

overeenkomt met de dimensie "sociale praktijken" en de relatie van discours met ideologie en macht belicht (Ni'ma Rashid, 2020), is een belangrijk onderdeel van de analyse omdat het inzicht geeft in hoe het door de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga gevoerde discours betrekking heeft op verdere maatschappelijke ontwikkelingen en tendensen.

Het is belangrijk op te merken dat de gekozen coderingsmethode subjectieve interpretatie door de codeur vereist en dus de betrouwbaarheid van het coderingsproces op de proef stelt. Niettemin probeert de onderzoeker dit te ondervangen door de theoretisch gegeven indicatoren van de concepten, zoals gepresenteerd in hoofdstuk 2, herhaaldelijk te herzien. Bovendien helpt het gebruik van de codeerschema's -met uitleg van de codes- cognitieve veranderingen tijdens het analyseproces tot een minimum te beperken. Ten slotte creëert het opstellen en gebruiken van een codeerschema en codeboek transparantie, omdat het laat zien hoe het concept "autoritarisme" in de kamerstukken tot uiting komt, welke rol de onderzoeker speelde bij de totstandkoming en analyse van de gegevens en hoe uiteindelijk conclusies uit de gegevens zijn getrokken.

Tabel 4: overzicht van categorieën en bijbehorende indicatoren autoritarisme als ideologie

Categorie	Indicator
Afwijzing van democratische spelregels	<ul style="list-style-type: none"> • Verwerpen van de grondwet of uiten van bereidheid om deze te schenden • Suggesteren dat antidemocratische maatregelen nodig zijn¹³ • Oproepen tot gebruik van buitenwettelijke middelen tegen de regering • Pogingen om de legitimiteit van verkiezingen te ondermijnen
Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	<ul style="list-style-type: none"> • Beschrijven van tegenstanders als ondermijnd/ tegen bestaande grondwettelijke orde • Beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen • Zonder rechtvaardiging beschrijven van partijdige rivalen als misdadiger • Zonder enige grond suggereren dat rivalen buitenlandse spionnen zijn
Het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups	<ul style="list-style-type: none"> • Banden hebben met gewapende bendes, paramilitaire troepen, milities, guerrilla's of andere organisaties die betrokken zijn bij illegaal geweld • Aanmoediging of sponsoring door de partij (of partijgenoten) van aanvallen op tegenstanders • Verzwijgen of vergoelijken van geweld door aanhangers door te weigeren dit ondubbelzinnig te veroordelen en te bestraffen • Prijzen of weigeren andere daden van politiek geweld in het verleden te veroordelen • Voorstander van de doodstraf • Onderdrukking van homoseksualiteit racisme; anti-feminisme en etnocentrisme

¹³ Hier zien we enige overlap met de eerste indicator van dit kenmerk "verwerpen van de grondwet of uiten van bereidheid deze te schenden". Onder de tweede indicator "suggereren dat antidemocratische maatregelen nodig zijn" valt bijvoorbeeld het schenden of opschorten van de grondwet, wat in dit onderzoek specifiek naar voren komt vanwege de corona-spoedwet van het kabinet. Uitspraken over deze wet kunnen dus zowel onder de eerste als de tweede indicator vallen, omdat ze antidemocratisch en (mogelijk) ongrondwettelijk tegelijkertijd zijn. Voor het gemak is er in dit onderzoek voor gekozen om uitspraken over dit onderwerp te coderen onder de indicator "suggereren dat antidemocratische maatregelen noodzakelijk zijn".

Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken	<ul style="list-style-type: none"> • Steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken • Dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures gericht tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijk middenveld • Prijzen van repressieve maatregelen die door andere regeringen in het verleden of elders in de wereld zijn genomen • Minachting voor mensenrechten kaders en -instellingen • Beperken van de macht van vakbonden
De preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum	<ul style="list-style-type: none"> • Opzettelijk geheim houden van acties en beslissingen voor het forum. • Opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws) • Creëren van opzettelijke ideologische verwarring • Uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen • Inmenging in vrije en eerlijke verkiezingen of censuur • Willekeurige inmenging van critici over een bepaalde actie of beslissing

Tabel 5: overzicht van dimensies en bijbehorende items autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk

F-schaal dimensie	Oorspronkelijk item
Conventionalisme	<ul style="list-style-type: none"> • Gehoorzaamheid en respect • Slechte manieren • Minder praten • Kunstenaar-zakenman
Autoritaire onderwerping	<ul style="list-style-type: none"> • Gehoorzaamheid en respect • Wetenschap • Bovennatuurlijke kracht • Opstandige ideeën • Toegewijde leiders • Geen gezond persoon • Lijden
Autoritaire agressie	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte manieren • Discipline en vastberadenheid • Eer • Seksuele misdrijven • Onsterfelijke liefde • Immorele mensen • Minder praten
Anti-intracaptie	<ul style="list-style-type: none"> • Vrolijke dingen • Bemoeizucht • Minder praten • Kunstenaar-zakenman
Bijgeloof en stereotypering	<ul style="list-style-type: none"> • Wetenschap • Bovennatuurlijke krachten • Geboren met drang • Zwak en sterk • Astrologie
Kracht en doordachttheid	<ul style="list-style-type: none"> • Toegewijde leiders • Zwak en sterk • Complotten
Destructiviteit en cynisme	<ul style="list-style-type: none"> • Oorlog en conflict • Verwantschap

Projectiviteit	<ul style="list-style-type: none"> ● Infectie en ziekte ● Bemoeizucht ● Aardbevingen ● Wild seksleven ● Complotten
Seks	<ul style="list-style-type: none"> ● Seksuele misdrijven ● Wild seksleven ● Homoseksuelen

3.7 Antwoord empirische deelvraag 2a

Na een verkennende analyse van de documenten kan worden geconcludeerd dat sommige van de oorspronkelijke dimensies en items van de F-schaal zoals bedoeld door Adorno et al. (1950) niet goed toepasbaar waren in de context van een politiek debat, maar dat een viertal van deze items/dimensies zich wel leenden voor herconceptualisering teneinde ze beter te kunnen toepassen in een politieke discoursanalyse.

De eerste herconceptualisering heeft betrekking op de dimensie "*destructiviteit en cynisme*". Om het gemakkelijker te maken deze dimensie toe te passen op de politieke discoursanalyse in dit onderzoek, is de definitie van politiek cynisme - dat is een "*negatieve houding ten aanzien van de politiek, gebaseerd op de overtuiging dat de bij de politiek betrokkenen, instituties en het politieke systeem immoreel en incompetent zijn*" (Universiteit Leiden, 2006)- toegevoegd aan de betekenis van "destructiviteit en cynisme" zoals gedefinieerd door Adorno et al. (1950).

De tweede herconceptualisatie houdt verband met het F-schaal item "*gehoorzaamheid en respect*". Het item op de F-schaal "gehoorzaamheid en respect" omschreven door Adorno et al. (1950) als "gehoorzaamheid en respect voor gezag zijn de belangrijkste deugden die kinderen moeten leren" keert namelijk niet expliciet terug in het politieke discours over de coronacrisis in de Tweede Kamer. Vanuit een meer politieke context keert het thema van gehoorzaamheid en respect wel degelijk terug in het politieke discours over de coronacrisis als het gaat om het gehoorzamen en respecteren van coronamaatregelen. Daarom is in dit onderzoek voor de laatstgenoemde benadering gekozen met als toelichting "*gehoorzaamheid aan en respect voor de wet (zoals coronamaatregelen) is van groot belang*".

De derde herconceptualisatie heeft betrekking op het F-schaal item "*kunstenaar-zakenman*". Het door Adorno et al. (1950) genoemde item kunstenaar-zakenman is eveneens niet expliciet terug te vinden in het politieke debat over de coronacrisis door woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga. Wat wel opvalt in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga is dat zij de overheid verwijten het gezondheidsperspectief belangrijker te vinden dan bedrijfsbelangen en daarom pleiten voor een zwaardere weging van economische belangen in de besluitvorming over corona. Vandaar dat de volgende toelichting is toegevoegd aan de conceptualisering van het item "kunstenaar-zakenman": *in de besluitvorming over het coronavirus zijn bedrijfsbelangen even belangrijk (of belangrijker) dan het gezondheidsperspectief*.

De vierde herconceptualisering is die van het item "*oorlog en conflict*", dat door Adorno et al. (1950) werd beschreven als "omdat de menselijke natuur is wat ze is, zal altijd oorlog en conflict zijn". Oorlog en conflict bleken echter geen relevant onderwerp te zijn in het politieke debat over de coronacrisis; wel kan een soortgelijke redenatie gebruikt worden in een

pandemie-gerelateerde context. Daarom vervangen we de beschrijving van dit item naar "*waar leven is, zijn virussen*".

Uit de onderzochte documenten bleek ook dat de kenmerken en bijbehorende indicatoren van autoritarisme als ideologie zonder meer toepasbaar zijn in een politieke discoursanalyse en dus niet opnieuw hoeven te worden geconceptualiseerd.

Als antwoord op de deelvraag "*In hoeverre is het mogelijk om theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en (het aanspreken van) de autoritaire persoonlijkheid te conceptualiseren ten behoeve van een discoursanalyse?*" kan dus worden gesteld dat het mogelijk is om theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid te conceptualiseren ten behoeve van een discoursanalyse, maar dat een aantal oorspronkelijke theoretische kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid, in tegenstelling tot autoritarisme als ideologie, herdefiniëring behoeven om ze aldus toepasbaar te maken in een politieke context.

3.8 Conclusie

In dit hoofdstuk werd, naast een theoretische onderbouwing van de kritische discoursanalyse zoals bedoeld door Fairclough, het proces met betrekking tot de voorbereiding van een discoursanalyse besproken, bestaande uit de selectie van cases en data en de data-analyse strategie. Voor het uitvoeren van de discoursanalyse, waarin de aanwezige theoretische kenmerken van autoritarisme worden aangegeven door het toekennen van codes, is een codeerschema (bijlage A en bijlage B) opgesteld waarin theoretische kenmerken, bijbehorende codes en onderbouwingen een overzicht vormen in termen van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. De resultaten uit deze discoursanalyse zijn vervolgens empirisch bekeken en geïnterpreteerd. De uitwerking en interpretatie van de resultaten - die bijdragen aan het uiteindelijke antwoord op deelvraag 2b en deelvraag 2c- zijn opgenomen in de volgende twee hoofdstukken.

Hoofdstuk 4 Resultaten

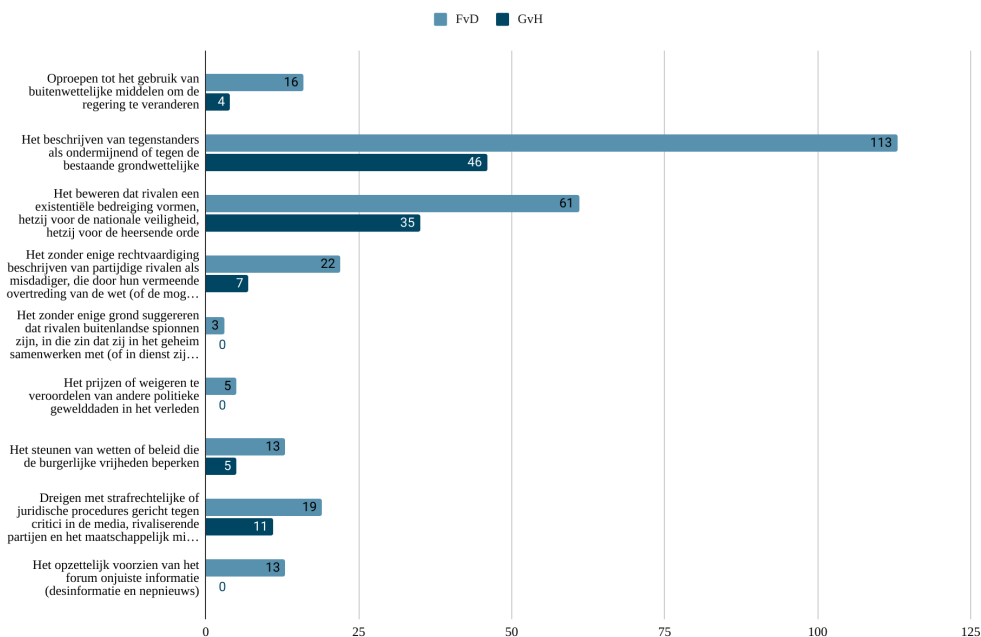
Dit hoofdstuk presenteert de resultaten van de kritische discoursanalyse (KDA), waarbij dit hoofdstuk de eerste dimensie van het driedimensionale model van KDA behandelt, namelijk "beschrijving" (de tekstanalyse). Allereerst wordt een algemeen overzicht van de bevindingen gegeven, waarna de waargenomen theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk worden besproken in relatie tot het discours van de woordvoerders van de politieke partijen Forum voor Democratie en Groep Van Haga en de controle case D66-woordvoerder Jan Paternotte.

4.1 Algemeen overzicht van de resultaten

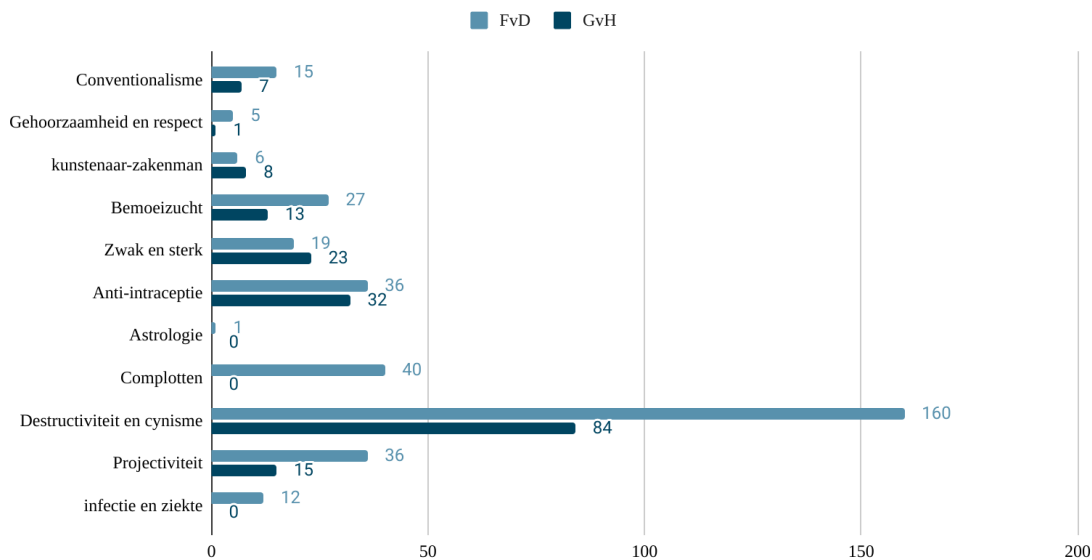
Als overzicht van de kwantitatieve aanwezigheid van de kenmerken van autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk, wordt in de figuren 6 en 7 een overzicht gegeven van het aantal in de plenaire verslagen aangetroffen kenmerken en de verdeling ervan. Hoewel het doel van dit onderzoek niet kwantitatief van aard is, is het wel interessant om inzicht te hebben in de verdeling van de kenmerken in de plenaire verslagen om zo te kunnen concluderen in welke mate bepaalde kenmerken in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis voorkomen.

Uit de figuren blijkt dat uit de selectie van gegevens 265 bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn gevonden die kunnen worden toegewezen aan kenmerken van autoritarisme als ideologie. Met betrekking tot de woordvoerders van Groep Van Haga zijn er 108 bijdragen aangetroffen die toegewezen kunnen worden aan kenmerken van autoritarisme als ideologie. Daarnaast zijn er in de dataselectie 357 bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie gevonden die toegewezen kunnen worden aan kenmerken (die aanspreken op) autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. Met betrekking tot de woordvoerders van Groep Van Haga zijn er 183 bijdragen aangetroffen die toegewezen kunnen worden aan kenmerken (die aanspreken op) autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. Bovendien blijkt uit figuur 6 dat onder de bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga in het politieke debat over de coronacrisis het kenmerk van autoritarisme als ideologie "het beschrijven van tegenstanders als ondermijnend of tegen de bestaande grondwettelijke orde" het meest voorkomt. Wat uit figuur 7 blijkt is dat voor wat betreft kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid, de dimensie "destructiviteit en cynisme" het vaakst aangetroffen werd in de bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis. In hoofdstuk 5 worden deze gegevens nader geïnterpreteerd.

Figuur 6: Verdeling aanwezige kenmerken van autoritarisme als ideologie in het politieke discours over de coronacrisis bij woordvoerders van de politieke partijen Forum voor Democratie en Groep Van Haga.

Figuur 7: Verdeling aanwezige kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid in het politieke discours over de coronacrisis bij woordvoerders van de politieke partijen Forum voor Democratie en Groep Van Haga.

4.2 Forum voor Democratie en de kenmerken van autoritarisme als ideologie

Hieronder wordt inzichtelijk gemaakt op welke wijze de theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie terug te vinden zijn in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie. Daarbij worden de bevindingen per kenmerk uitgelicht. Elke subparagraaf

wordt vervolgens afgesloten met een samenvattende tabel van de bevindingen van het desbetreffende kenmerk.

4.2.1 Afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels.

Het eerste kenmerk van autoritarisme als ideologie is de afwijzing van (of een zwak engagement) voor democratische spelregels. Dit kenmerk wordt zichtbaar in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis op het moment dat zij antiparlementaire verklaringen afleggen door op te roepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid, waarmee zij voldoen aan de indicator **"oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen"**.

Naarmate de coronacrisis langer aanhoudt en de bezwaren van Forum voor Democratie tegen wat zij zien als *"disproportioneel"* en *"onwettig"* coronabeleid en een *"tirannieke regering die steeds meer controle naar zich toetrekt"* (TK_196, p.29 Van Meijeren) geen gehoor vinden, bewandelen de woordvoerders een andere weg door antiparlementaire verklaringen af te leggen waarin ze oproepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid. Zo zegt Van Meijeren in zijn betoog op 16 november 2021: *"Ik roep ook iedereen op om zo spoedig mogelijk te stoppen met het gehoorzamen aan deze totalitaire samenleving, deze absurde regels, evenals alle partijen hier in de Kamer: volg uw hart en sta aan de juiste kant van de geschiedenis"* (TK_168, p.75, Van Meijeren). Wordvoerder van Forum voor Democratie Pepijn Van Houwelingen roept eveneens op tot burgerlijke ongehoorzaamheid, zoals uit onderstaand fragment blijkt.

De heer Van Houwelingen (FvD): Waar wij toe oproepen, is burgerlijke ongehoorzaamheid in de traditie van Havel. Ik verwijs naar een prachtig essay van hem, De macht van de Machtelozen, waarin hij laat zien hoe je je passief kunt verzetten tegen een oprukkende totalitaire samenleving. Dat is waartoe wij oproepen. Lees dat essay, zou ik zeggen.
(Tweede Kamer, 5e vergadering Woensdag 29 september 2021, p.98).

In aansluiting hierop wordt in het coronadebat van 21 december 2021 een praktischere invulling gegeven aan deze "burgerlijke ongehoorzaamheid" door Fvd-Kamerlid Jansen.

De heer Jansen (FvD): Ja. Dus het houdt niet op. We moeten gewoon kiezen om hiermee te stoppen. We moeten ervoor kiezen om de maatregelen op te heffen en weer te gaan leven. Daarom doe ik ook een oproep aan alle mensen. Word wakker. Haal die prikken niet. Geef je vrienden en familie een extra dikke knuffel. Vier het kerstfeest en het leven.
(Tweede Kamer, 37e vergadering Dinsdag 21 december 2021, p.43)

Dergelijke voorbeelden van oproepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid, die overigens herhaaldelijk voorkomen in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie, zijn dan ook de enige uitingen van het kenmerk "afwijzing van (of zwak engagement) voor democratische spelregels". Wordvoerders van Forum voor Democratie hebben daarentegen in het politieke debat veelvuldig hun ongenoegen geuit over het "antidemocratische" en "ongrondwettelijke" beleid van de regering, zoals de noodwet die de regering in staat stelde de coronamaatregelen zonder parlementaire goedkeuring met drie maanden te verlengen.

Tabel 6: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels" woordvoerders Forum voor Democratie

Afwijzing van democratische spelregels	Indicator(en) aanwezig	Oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen
---	------------------------	---

	Blijkt uit	Oproepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid
	Indicator(en) afwezig	Pogingen om de legitimiteit van verkiezingen te ondermijnen
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	<ul style="list-style-type: none"> • Verwerpen van de grondwet of het uiten van de bereidheid om deze te schenden • Suggesteren dat antidemocratische maatregelen nodig zijn
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Beschuldigingen dat de overheid opzettelijk grondrechten schendt • Kritiek op de spoedwet die het parlement buiten spel zet • Verzoeken tot het opheffen van (alle) coronamaatregelen

4.2.2 Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders

Het tweede kenmerk van autoritarisme als ideologie is de ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders. De woordvoerders van Forum voor Democratie voldoen ook aan dit kenmerk en wel op de volgende manieren.

Ten eerste is de indicator *“het beschrijven van politieke tegenstanders als ondermijnend of tegen de bestaande grondwettelijke orde”* duidelijk aanwezig in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis. Dit uit zich bijvoorbeeld in scherpe persoonlijke opmerkingen van FvD-woordvoerders richting kabinetsleden. Zo geeft Baudet premier Rutte en het kabinet aan het begin van de coronacrisis de wind van voren door te wijzen op hun kennelijk beperkte kennis van het coronabeleid, waarbij het kabinet volgens Baudet elke fase van de ontwikkeling van de crisis wist te onderschatten (TK_6, p.42, Baudet) en *“het contrast tussen de ernst van de coronacrisis en de laconiekheid van het kabinet niet groter kon zijn”* (TK_5, Baudet, p.116). Baudet opent hiermee de aanval op de regering die gedurende het hele coronadebat zal doorgaan om haar legitimiteit aan te vallen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de felle kritiek op de regering over het corona- en vaccinatiebeleid, die door woordvoerders van Forum voor Democratie wordt afgeschilderd als *“dom en krankzinnig”* (TK_163, p.103, Baudet), een *“totaal drama en debacle”* (TK_105, p.52, Van Haga) en een *“blunder”* (TK_93, p.31, Baudet).

Naast dergelijke beschuldigingen van wanbeheer van de regering wordt het overheidsbeleid in het discours van de FvD-woordvoerders regelmatig als onwettig gepositioneerd. Zo wordt volgens woordvoerders van Forum voor Democratie *“de grondwet terzijde gesloten”* (TK_35, p.38, Hiddema) en is *“Artikel 7, de vrijheid van meningsuiting, ook op sterven na dood”* (TK_181, p.46, Van Houwelingen). Bovendien wijst de voorbereiding van de wetgeving met betrekking tot het coronatoegangsbewijs volgens Van Meijeren op wetgeving waarbij personen voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog weer van het maatschappelijk leven worden uitgesloten (TK_201, p.81, Van Meijeren). In het fragment hieronder wijst woordvoerder van Forum voor Democratie Wybren Van Haga op het falen van de regering om de rechtsorde na te streven, zij het met een *“enorme juridische blunder”*.

De heer Van Haga (FvD): Maar feit blijft dat hier een enorme juridische blunder is begaan. Een blunder die prima past in de lange rij van coronablunders van dit kabinet, van de corona-app tot het bron- en contactonderzoek en van het niet in staat zijn om een vaccinatieprogramma uit te voeren tot PCR-gate. Van der Staaij had wel gelijk. De Wbbbg, waarin de avondklok even tussen twee

frikandellen door werd geregeld, was niet het juiste vehikel.
(Tweede Kamer, 57e vergadering Donderdag 18 februari 2021 p.13)

FvD-woordvoerders vallen ook de legitimiteit van overheidsorganen als de GGD, het RIVM en het OMT aan door te stellen dat zij incapabel en onbetrouwbaar zijn of, in het geval van het OMT, *"niet onafhankelijk"* zijn (TK_196, p.60, Van Meijeren). In onderstaand fragment spreekt Van Houwelingen van een *"vertrouwenscrisis"*, waarbij de legitimiteit van het RIVM wordt ondermijnd omdat zij volgens Van Houwelingen niet te vertrouwen zijn.

De heer Van Houwelingen (FvD): Mijn vraag is dus: om ons werk goed te kunnen doen als Kamer hebben we de foto's nodig. Ik ben prima in staat om die foto's zelf tot de lm op te tellen. We zitten in een grote vertrouwenscrisis; dat is het probleem. Wij vertrouwen het RIVM niet meer. En waarom is dat het geval? Laat me een voorbeeld geven. Van Dissel zei tijdens de technische briefing — u kunt het allemaal nakijken; het is allemaal opgenomen en ik citeer het bijna letterlijk — doodleuk tegen ons dat de vaccins tenminste net zo goed zijn als natuurlijke immuniteit, dat ze net zo'n goede bescherming bieden. De hele wereld weet dat dat niet waar is. Pfizer zegt het zelf. Dus we worden gewoon niet goed voorgelicht door het RIVM. Ik vertrouw dat instituut niet meer; ik vertrouw het ministerie dan nog meer, eerlijk gezegd.
(Tweede Kamer, 15e vergadering Donderdag 28 oktober 2021, p.79)

Daarnaast bekritiseerde de heer Van Haga namens Forum voor Democratie het onvermogen van zowel de GGD - *"het bron en contactonderzoek faalde door een tekort aan mensen en het opschalen van de testcapaciteit ging tergend langzaam"* (TK_p.91, Van Haga)- als minister de Jonge over het vaccinatiebeleid. De minister heeft volgens Van Haga negen maanden de tijd gehad om zich voor te bereiden op zijn heilige graal, maar blijkt niet in staat te zijn om dit project op een professionele manier te leiden en vraagt zich dus af *"of hij wel de juiste man is op deze post"* (TK_81, p.174, Van Haga). Dergelijke aantijgingen aan het adres van Hugo de Jonge komen overigens regelmatig voor in Van Haga's betoog, zoals ook blijkt uit zijn bijdrage in het debat van 15 april 2021, waarin Van Haga het volgende verwijt maakt: *"Het projectmanagement van deze minister in deze vaccinatiegate is een drama en het is onvoorstelbaar dat bij een dergelijk falen kan worden door gebhunderd"* (TK, 108, p.77 Van Haga), waarop Van Haga vervolgens bij premier Rutte aandringt om *"de falende minister van VWS te ontslaan"* (TK_108, p.78 Van Haga).

Een andere poging van woordvoerders van Forum voor Democratie om de legitimiteit van het kabinet te ondermijnen uit zich in beschuldigingen aan het adres van het kabinet dat het niet goed informeert of (voor)liegt. Zo zou het *"hele coronabeleid gebaseerd zijn op list en bedrog"* (TK_139, p.37, Van Meijeren) en zouden Rutte en de Jonge meerdere malen aantoonbaar hebben gelogen tegen het Nederlandse volk over bijvoorbeeld het idee dat *"vrijheidsbeperkende maatregelen noodzakelijk zijn om de volksgezondheid te beschermen"* (TK_169, p.75, Van Meijeren) en zouden *"grondrechten en vrijheden onder valse voorwendselen, dus op onrechtmatige wijze, zijn afgepakt"* (TK_172, p.114, Van Meijeren).

Tot slot wordt ook de positie van de rechtsstaat ter discussie gesteld. Zo zegt Van Meijeren de rechterlijke macht, die niet onafhankelijk zou zijn, absoluut niet te vertrouwen (TK_186, p.64, Van Houwelingen) en spreekt hij van een rechtsstaat die *"non-existent"* is (TK_172, p. 114, Van Meijeren). Ook Van Houwelingen spreekt in zijn bijdrage van 15 december 2021 van een afwezige niet-onafhankelijke rechterlijke macht en verwijst naar een *"door de coronazwende"*

gehypnotiseerde rechterlijke macht, die weigert recht te spreken” (TK_181, p.47, Van Houwelingen).

De tweede indicator van dit kenmerk - ***"het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde"*** - is ook terug te vinden in de uitspraken van FvD-woordvoerders tijdens de Tweede Kamerdebatten over de coronacrisis en komt met name voort uit de overtuiging dat de coronamaatregelen van het kabinet veel schade toebrengen aan de samenleving (nationale veiligheid) en een gevaar vormen voor "het normale leven" (heersende orde).

In de eerste plaats komt dit tot uiting in bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie waarin het kabinetsbeleid over corona herhaaldelijk wordt omschreven als *"schadelijk"*. Dit schadelijke kabinetsbeleid zou dan ook hebben geleid tot een gepolariseerde en Orwell-achtige 1984-samenleving (TK_159, p.133 Van Houwelingen), waarin volgens Baudet *"de economie en gezonde jongeren met gifvaccins worden vernietigd"* (TK_162, p.104, Baudet). Bovendien, zo stelt Van Haga, traumatiseert de overheid een hele generatie door mensen op te sluiten, hetgeen leidt tot depressie, kindermishandeling, ziekte, faillissement en soms zelfs zelfmoord (TK_88, p.30, Van Haga) en is de samenleving volgens Van Meijeren ernstig ziek geworden: *"De spontaniteit, de gezelligheid en de sociale cohesie zijn allemaal naar de filistijnen geholpen. We hebben daar enkel angst, paniek en onderling wantrouwen voor teruggekregen"* (TK_186, p.68, Van Meijeren). Wordvoerders van Forum voor Democratie achten het kabinet dan ook verantwoordelijk voor *"de vernietiging van onze samenleving, voor de gijzeling van en de aanslag op de gezondheid van miljoenen Nederlanders en voor de aantasting van onze grondrechten"* (TK_161, p.47, Van Houwelingen) en een *"humanitaire, economische en sociale ramp"* (TK_163, p.119, Baudet).

In deze tweede plaats zien we dit terug in bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie waarin maatregelen als de lockdown worden gezien als een bedreiging voor het "normale leven", d.w.z. een leven zonder lockdown en absurde avondklokken (TK_94, p.32, Van Haga). Zo spreekt Forum voor Democratie haar zorgen uit over *"de andere koers die de regering sluipenderwijs heeft gekozen"* (TK_35, p.37, Hiddema), namelijk de anderhalvemetersamenleving. In onderstaande passage spreekt Baudet zich fel uit tegen het "nieuwe normaal"- met inbegrip van de testsamenleving en de vaccinatie gate-, waarbij de zogenaamde *"permanente verandering"* kan worden gezien als een gevaar voor de heersende orde.

De heer Baudet (FvD): Dijkhof had het erover dat de permanente verandering in de samenleving iets is waar we aan moet wennen. Een permanente verandering. Wij verzetten ons daartegen. Wij willen geen permanente verandering. Wij willen een tijdelijke verandering die nodig was om iets onder controle te krijgen, maar we moeten terug naar het oude normaal en niet iets nieuws wat abnormaal is, normaal gaan vinden. Wij willen geen samenleving van mass surveillances, geen crowdcontrol, geen samenleving van verplichte vaccinaties. Wij zullen daar nooit in meegaan. Wij willen geen nieuw normaal dat niet normaal is.

(Tweede Kamer, 73e vergadering Woensdag 20 mei 2020, p.80)

Naast het zogenaamde *"schadelijke zwabberbeleid"* (TK_111, p.87, Van Haga), waaronder het *"dramatische idee van een teststamenleving"* (TK_111, p.87, Van Haga), de QR-code die leidt tot discriminatie, stigmatisering en uitsluiting van ongevaccineerden (TK_161, p.180, Van

Meijeren), dan wel een apartheidsstaat (TK_151, blz. 96-97, Van Houwelingen), signaleert Forum voor Democratie nog een ander gevaar voor de samenleving dat de VVD zou steunen, namelijk: de invoering van Digitale Identity. Zo'n digitale Digital Identity, benadrukt FvD-lid Jansen, is zeer gevaarlijk: *"De coronapassen werken niet en er is geen enkele aanleiding te denken dat ze dat wel doen. Het gaat niet om het corona. Het gaat om het opbouwen van een permanente digitale infrastructuur voor een centrale digitale identiteit. We worden onder valse voorwendselen, onder het mom van volksgezondheid, in een heel eng controlesysteem gerommeld. FVD zal zich hier met hand en tand tegen verzetten"* (TK_187, p.69, Jansen).

De derde indicator van dit kenmerk - ***"het zonder enige rechtvaardiging beschrijven van partijdige rivalen als misdadiger, die door hun vermeende overtreding van de wet (of de mogelijkheid daartoe) zouden moeten worden uitgesloten van volledige deelname aan de politieke arena"*** - wordt ook herhaaldelijk aangetroffen in het discours van FvD-woordvoerders en is vooral gebaseerd op de overtuiging dat het kabinetsbeleid niet alleen incompetent, maar ook misdadig is. Zo spreken woordvoerders van Forum voor Democratie niet alleen van een *"crimineel en misdadig"* beleid (TK_186, p.64, van Meijeren) en een *"misdadig jaar"* (TK_101, p.22, Van Haga), maar komt ook het vermeende criminele gedrag van minister Hugo de Jonge ter sprake, die volgens Baudet bezig zou zijn met een massamoord (TK_169, p.31, Sjoerdsma). Bovendien zou Van Meijeren aanwijzingen hebben voor het zeer ernstige misdrijf *"verraad"* (TK_172, p.123, Van Meijeren) en stelt Van Meijeren dat de GGD kinderen *"onrechtmatig"* vaccineert (TK_196, p.90 Van Meijeren). Ook wordt door Van Meijeren gesproken van een coup die gepleegd zou zijn onder het mom van een pandemie (TK_179, p.94, Van Meijeren) en is het beleid dat erop gericht is burgers willens en wetens fundamentele rechten en vrijheden te ontnemen misdadig: *"Het gaat niet om de minste misdrijven. We hebben het niet alleen over ambtsmisdrijven, maar ook over misdrijven als wederrechtelijke vrijheidsberoving, landverraad, dood door schuld en in het ergste geval zelfs massamoord"* (TK_172, p.117, Van Meijeren).

Ten slotte zien we de vierde indicator van dit kenmerk - ***"het zonder enige grond suggereren dat rivalen buitenlandse spionnen zijn, in die zin dat zij in het geheim samenwerken met (of in dienst zijn van) een buitenlandse regering (meestal een vijandige)"*** - ook terug in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, zij het in mindere mate. Dit blijkt vooral uit de beweringen van woordvoerders van Forum voor Democratie dat het kabinet nauwe banden onderhoudt met het World Economic Forum, dat tot doel heeft *"de coronacrisis, of beter gezegd het coronaschandaal, te misbruiken om een totalitaire controlestaat uit te rollen"* (TK_172, p.122, Van Meijeren). Zo zou premier Rutte corresponderen met Klaus Schwab, waarin zij spreken *"over zijn boek met als titel The Great Reset, waarin Klaus Schwab ervoor pleit om nationale democratieën te vervangen door een globale technocratie"* (TK_172, p.123, Van Meijeren) en zou Hugo de Jonge niet meer aanspreekbaar zijn omdat hij orders zou krijgen van Bill Gates en Klaus Schwab (TK_163, p.117, Baudet).

Tabel 7: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders" woordvoerders Forum voor Democratie

Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	Indicator(en) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Beschrijven van tegenstanders als ondermijnend of tegen de bestaande grondwettelijke orde • Beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde • Zonder enige rechtvaardiging beschrijven van partijdige rivalen als misdadiger, die door hun vermeende overtreding van de wet (of de mogelijkheid daartoe) worden uitgesloten van volledige deelname aan de politieke arena • Zonder enige grond suggereren dat rivalen buitenlandse spionnen zijn, in die zin dat zij in het geheim samenwerken met (of in dienst zijn van) een buitenlandse regering (meestal een vijandige)
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Delegitimeren van de regering, door bijvoorbeeld te beweren dat het coronabeleid onwettig is en het ernstig persoonlijk aanvallen of demoniseren van met name premier Rutte en minister de Jonge. • Beweren dat het overheidsbeleid veel schade aanricht aan de maatschappij • Tegen het nieuwe normaal (anderhalvemetersamenleving, testsamenleving e.d) • Beschuldigen van kabinetsleden van criminele activiteiten zoals landverraad en ambtsmisdrijven • Beweren dat er geheime banden zijn tussen regeringsleden en het World Economic Forum
	Indicator(en) afwezig	n.v.t.
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.2.3 Het gedogen of aanmoedigen van geweld

Het derde kenmerk van autoritarisme als ideologie, het "gedogen of aanmoedigen van geweld", komt niet expliciet naar voren in de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie tijdens het coronadebat. Forum voor Democratie verklaart namelijk expliciet tegen elke vorm van geweld te zijn (TK_172, p.115, Van Meijeren). Zij zijn daarentegen alleen voorstander van "*burgerlijke ongehoorzaamheid en andere vormen van vreedzaam protest*" (TK_189, p.75, van Meijeren), dat volgens hen "*per definitie altijd geweldloos*" is en bedoeld als protestactie om het beleid bij te sturen (TK_186, p.67, Van Meijeren). Om een voorbeeld te geven: op de vraag van mevrouw Van der Werf (D66) of de heer Van Meijeren geweld tegen politie en hulpverleners veroordeelt, antwoordt de heer Van Meijeren dan ook categorisch dat de grens echt bij geweld ligt en roept op om "*op vreedzame wijze het felst mogelijke verzet te voeren tegen dit tirannieke regime*" (TK_172, p.115, Van Meijeren). In het debat van 24 maart 2021 spreekt Van Haga zich zelfs principieel uit tegen het geweld van de mobiele eenheid die vreedzame demonstranten afknuppelt: "*Vreedzame demonstranten worden door de mobiele eenheid in elkaar geknuppeld en onze rechtsstaat wordt met voeten getreden. Als je je hoofd boven het Malieveld uitsteekt, dan wordt het onmiddellijk afgehakt. Is de premier het met me eens dat dit op z'n minst zorgelijk is?*" (TK_102, p.95, Van Haga). Tegelijkertijd is er toch enigszins een verkapte goedkeuring van geweld -en dus de indicator "**het stilzwijgen of goedkeuren van geweld door aanhangers door te weigeren het ondubbelzinnig te veroordelen en te bestraffen**"- te bespeuren. Enerzijds zien we dit in de manier waarop van Meijeren bedenkelijke goedkeuring toont voor burgers die wel geweld gebruiken, -het ligt immers in de lijn der verwachtingen volgens Van Meijeren-: "*Als burgers onrechtmatig in hun vrijheden worden aangetast, is het logisch dat dit leidt tot een vorm van verzet die wij afkeuren, maar*

tegelijkertijd blootlegt hoeveel frustratie en verdriet er leeft bij mensen die hun baan verliezen, hun hele leven verliezen, en die voortdurend hun vrijheden en grondrechten verliezen. Het is dus zeer betreurenswaardig dat het gebeurt, maar het ligt in de lijn der logica wanneer een regering haar bevolking massaal gaat onderdrukken" (TK_172, p.115), anderzijds door uit te spreken dat zij alleen oproepen tot geweld en bedreigingen veroordelen en niet uitingen die aanzetten tot geweld. Zo zegt Van Meijeren dat het prima is als bezorgde burgers een stevige uitspraak doen of politici in felle bewoordingen aanspreken (TK_201, p.80, Van Meijeren) en dat een mogelijk kwetsende mening, die vervolgens leidt tot het gebruik van geweld, geen reden is om die uiting te verbieden (TK_201, p.86, Van Meijeren).

Verder komen in de bijdragen van FvD-woordvoerders in het politieke debat over de coronacrisis geen indicatoren van dit kenmerk voor. Woordvoerders van Forum voor Democratie nemen eerder een anti-autoritaire houding aan door expliciete vormen van geweld af te keuren.

Tabel 8: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups" woordvoerders Forum voor Democratie

Het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups	Indicator(en) aanwezig	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Indicator(en) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Banden hebben met gewapende bendes, paramilitaire troepen, militias, guerrilla's of andere organisaties die betrokken zijn bij illegaal geweld • Aanmoedigen of sponsoren door de partij (of partijdige bondgenoten) van aanvallen op tegenstanders • Prijzen of weigeren te veroordelen van andere politieke gewelddaden in het verleden • Voorstander van de doodstraf • Onderdrukking van homoseksualiteit, racisme, anti feminisme en ethnocentrisme
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	Het stilzwijgen of goedkeuren van geweld door aanhangers door te weigeren het ondubbelzinnig te veroordelen en te bestraffen
	Blijkt uit	FvD spreekt zich expliciet uit tegen geweld en keurt gewelddadig optreden van overheidsinstanties (politie) bij bijvoorbeeld demonstraties af

4.2.4 Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media en critici, in te perken

Het vierde kenmerk van autoritarisme als ideologie is de bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media en critici, in te perken. De woordvoerders van Forum voor Democratie hebben een dergelijke bereidheid getoond tijdens de coronacrisis. Hierbij moet worden opgemerkt dat de eerste indicator van dit kenmerk **"het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken"** slechts aan het begin van de coronacrisis voorkwam, terwijl de tweede indicator **"het dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijk middenveld"** pas later in het coronadebat aan de orde kwam.

Zo zien we in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie dat zij aanvankelijk pleitten voor **"maximale sociale isolatie"** (TK_6, p.41, Baudet) en een **"ingrijpende**

lijst van maatregelen" (TK_5, p.117, Baudet), waarmee zij voldoen aan de indicator **"het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken"**. De lockdown was, als het aan Forum voor Democratie had gelegen, zelfs eerder ingegaan, om zo het virus *"snel onder controle te kunnen krijgen"* (TK_35, p.37, Baudet). Al snel ziet Forum voor Democratie af van steun van dergelijke maatregelen die *"de vrijheid van de bonafide burger onderdrukken"* (TK_35, p.37, Hiddema) en vindt Forum voor Democratie het onbegrijpelijk wat het kabinet er aandoet om *"Nederlanders gevangen te houden in een vreemd spel van maatregelen"* (TK_98, pp.12-13, Van Haga) omdat corona *"niet het kille virus is dat werd gedacht"* (TK_50, p.53, Hiddema). In de loop van de coronacrisis pleit Forum voor Democratie dan ook voor de opheffing van deze *"dystopische maatregelen"*, zoals blijkt uit de oproep van Baudet op 2 september 2020: *"laten we de maskers afdoen, laten we dit theaterstuk stoppen. Laten we de coronamaatregelen beëindigen"* (TK_38, p.131, Baudet).

Terwijl de aanwezigheid van de indicator **"het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken"** in de bijdragen van FvD-woordvoerders in het politieke debat over de coronacrisis al snel verdwijnt, komt de indicator **"het dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijk middenveld"** juist na enige tijd naar voren. Dit blijkt bijvoorbeeld uit moties van woordvoerders van Forum voor Democratie waarin wordt verzocht om een parlementair onderzoek in te stellen naar de manier waarop de regering de coronacrisis heeft aangepakt. Zo diende Van Haga op 18 februari 2021 een motie in tot *"het besluit een parlementaire enquête te houden inzake de aanpak van de coronacrisis door de Nederlandse overheid"*, omdat *"de schade die het kabinet heeft aangericht te groot zou zijn geworden"* (TK_98, p.87, Van Haga) en diende Van Meijeren later ook een motie in, op 14 juli 2021, waarin hij vroeg om een parlementaire enquête om *"op deze manier echt tot de waarheid te komen"*, omdat het volgens Van Meijeren wel lijkt alsof bepaalde bewindslieden het liegen tot een tweede natuur hebben gemaakt (TK_139, p.131, Van Meijeren). Naast deze verzoeken tot parlementaire enquêtes zien we ook andere vormen van strafrechtelijke dreigementen van woordvoerders van Forum voor Democratie aan het adres van de regering. Zo dreigt Van Houwelingen met tribunalen (TK_169, p.33, Van Houwelingen) en spreekt Van Meijeren over gevangenisstraffen als gevolg van crimineel en strafbaar overheidsbeleid (TK_61, p.182, Van Meijeren).

Hoewel de bovenstaande voorbeelden duidelijk wijzen op de aanwezigheid van de indicatoren van autoritarisme (of juist anti-autoritarisme), bijvoorbeeld door het (niet) steunen van vrijheidsbeperkende maatregelen zoals een lockdown en het verzoek om een parlementair onderzoek, zijn de andere drie indicatoren van dit kenmerk, namelijk het prijzen van repressieve maatregelen die andere regeringen in het verleden of elders in de wereld hebben genomen, minachting voor mensenrechtenkaders en -instellingen en beperking van de macht van vakbonden, in de bijdragen van woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis niet terug te vinden.

Tabel 9: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken" woordvoerders Forum voor Democratie

Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken	Indicator(en) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> ● Steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken ● Dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures gericht tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijke middenveld
---	------------------------	--

	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Pleiten voor maximale maatregelen (zoals lockdown) om virusverspreiding te beperken • Dreigen met of verzoeken om parlementaire enquêtes, gevangenisstraffen of tribunalen voor bewindslieden
	Indicator(en) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Prijzen van repressieve maatregelen die door andere regeringen in het verleden of elders in de wereld zijn genomen • Minachting voor mensenrechten kaders en -instellingen • Beperken van de macht van vakbonden
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	<ul style="list-style-type: none"> • Steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Pleiten voor het onmiddellijk beëindigen van alle vrijheidsbeperkende coronamaatregelen • Beweren dat het regeringsbeleid Nederlanders van hun vrijheid berooft

4.2.5 De preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum

Het vijfde kenmerk van autoritarisme als ideologie is de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum, hetgeen tot uiting komt in het politieke discours over de coronacrisis, door middel van de indicatoren **"het opzettelijk voorzien van het forum onjuiste informatie (desinformatie)"** en **"het ontmoedigen van kritische vragen"**.

Desinformatie, oftewel de indicator **"het opzettelijk verstrekken van onjuiste informatie aan het forum (desinformatie)"** en vooral de (wederzijdse) beschuldiging daarvan komt met enige regelmaat voor in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk in het debat van 3 november 2021, waarin het sterftecijfer en de controverse rond de opvatting ervan fungeren als een wisselspel van beschuldigingen van "nepnieuws". Terwijl Baudet enerzijds beweert dat de interpretatie van de regering over het sterftecijfer van Brazilië **"absoluut onwaar"** is (TK_163, p.104, Baudet) en het sterftecijfer van corona gelijk is aan dat van een ernstige griep (TK_163, p.102, Baudet), stelt mevrouw Van Den Berg van het CDA anderzijds dat de cijfers en ideeën van Baudet **"nepnieuws"** zijn (TK_163, p.103, Van den Berg). Op dezelfde manier beschuldigt Van Houwelingen minister de Jonge van het verspreiden van nepnieuws, en zegt dat wat de Jonge zegt **"larienkoek"** is (TK_59, p.26 Van Houwelingen), waarop de Jonge antwoordt dat **"echt zin na zin feitelijke onjuistheden"** zijn (TK_59, p.27, de Jonge). Een soortgelijke dialoog doet zich voor in het debat op 14 juli 2021 tussen FvD-lid Van Meijeren en D66-lid Paternotte. Waar Paternotte spreekt over **"Fake news dat aan het verliezen is"** -de vaccinatiebereidheid is over de hele linie gestegen- spreekt Van Meijeren dit tegen en spreekt over **"fake news dat het hier gewonnen heeft"**, zoals uit onderstaande passage blijkt.

De heer Van Meijeren (FvD): Ik hoorde de heer Paternotte zojuist lyrisch opmerken dat steeds meer jongeren zich nu ook laten vaccineren. Hij trok daaruit de conclusie dat fake news verloren heeft, maar daarmee gaat hij voorbij aan het feit dat het gros van de jongeren zich louter en alleen heeft laten injecteren omdat ze daarmee hun vrijheid zouden terugkrijgen. Ze zouden mogen dansen met Janssen en ze zouden een summer of love tegemoetgaan, maar ze zijn voorgelogen. Het lijkt er dus meer op dat fake news het hier gewonnen heeft. Maar ook maakt de heer Paternotte zich steevast schuldig aan misschien wel de grootste vorm van fake news in het hele verhaal door het constant te hebben over "besmettingen", waar hij "positieve tests" bedoelt. Ik heb daarom een eenvoudige vraag: kan de heer Paternotte mij het verschil uitleggen tussen een besmetting en een positieve test? (Tweede Kamer, 100e vergadering Woensdag 14 juli 2021, p.18)

Overigens noemt Van Houwelingen in een discussie tussen Van Houwelingen en Paternotte de term "desinformatie" een "*dom frame*" in reactie op de aan Van Houwelingen gerichte opmerking van Paternotte dat mensen door het verspreiden van desinformatie een keuze maken waar ze later spijt van krijgen. Van Houwelingen reageerde daarop dat "*het idee dat iemand de waarheid kent en precies weet hoe het zit*" een krankzinnig idee is (TK_140, p.155, Van Houwelingen) en sluit daarmee de discussie over desinformatie af. De discussie over "desinformatie" wordt ook door FvD-woordvoerder Jansen in een later debat terzijde geschoven. Als mevrouw Gündoğan (Volt) de heer Jansen wijst op zijn bijdrage aan desinformatie door geen duidelijk onderscheid te maken tussen het type vaccin en het type virus, antwoordt Jansen dat er helemaal geen sprake is van desinformatie en dat het slechts "*een meningsverschil over wat een vaccin is*" betreft (TK_187, p.73, Jansen).

De indicator "**het uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen**" - een vorm van beperking van de vrijheid van meningsuiting - is een andere indicator dat in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie terugkomt, met name door (juist) het bekritisieren van de zogenaamde inperking van het vrije parlementaire debat waar "*het tegenwoordig niet meer is toegestaan om bepaalde meningen, argumenten of ideeën in deze Kamer uit te spreken, terwijl die buiten deze Kamer wel gewoon zijn toegestaan*" (TK_201, p.75, Van Meijeren). Zo hekelde Van Meijeren voorzitter Vera Bergkamp, die er volgens Van Meijeren verantwoordelijk voor is dat er steeds minder gezegd kan worden in het parlement met als gevolg dat het vrije parlementaire debat onder druk is komen te staan. Vera Bergkamp zou bovendien, aldus van Meijeren, haar bevoegdheden misbruiken "*om uitspraken te verbieden en Kamerleden de mond te snoeren omdat de inhoud haar niet aanstaat*" (TK_201, p.75, Van Meijeren). Eveneens wijst Van Meijeren in een ander debat op "*de paniekerigheid waarmee zowel in deze Kamer als buiten deze Kamer wordt geprobeerd om ons de mond te snoeren*" (TK_172, p.121, Van Meijeren). Omgekeerd wijst de heer Paternotte van D66 juist naar Forum voor Democratie als schuldige voor het onder druk zetten van de vrijheid van meningsuiting. Paternotte verwijst in zijn betoog naar de beschuldiging van FvD-lid Van Houwelingen aan het adres van D66-lid Sjoerdsma, die diende als kritiek op het zogenaamde misdadige coronabeleid. Paternotte zegt hierover: "*Want als je zegt "uw tijd komt nog wel; er komen tribunalen", wat een fractiegenoot van u deed, is dat ook bedoeld om te zeggen dat iemand moet ophouden met wat hij vindt, dat hij hier niet zonder last moet staan en dat hij zijn mond moet houden. Ja, de vrijheid van meningsuiting staat onder druk, en die staat onder druk van Forum voor Democratie*" (TK_201, p.78, Paternotte). Kortom, de constatering dat er sprake is van een onder druk staande vrijheid van meningsuiting - en dus van uitschakeling van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen - wordt door beide partijen bevestigd, de schuld daarvan gaat echter over en weer.

Tabel 10: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum" woordvoerders Forum voor Democratie

Preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum	Indicator(en) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> Opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws) (<i>beschuldiging desinformatie /nepnieuws tegenstanders als vorm van desinformatie /nepnieuws zelf</i>) (Het Beschuldigen van het) uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> Cijfers / gegevens rondom de coronabestrijding ter discussie stellen en politici met een andere interpretatie

		<p>hieromtrent beschuldigen van het verspreiden van nepnieuws of desinformatie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Desinformatie wordt afgedaan als slechts een verschil van mening • Beweren dat het vrije parlementaire debat onder druk staat door toedoen van regeringsleden.
	Indicator(en) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Creëren van opzettelijke ideologische verwarring • Inmenging in vrije en eerlijke verkiezingen of censuur • Willekeurige inmenging van critici over een bepaalde actie of beslissing
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	<ul style="list-style-type: none"> • Opzettelijk geheim houden van acties en beslissingen voor het forum • Opzettelijk het forum voorzien van verkeerde informatie (desinformatie en nepnieuws) • Uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Beweren dat de regering informatie van het RIVM achterhoudt • Cijfers / gegevens rondom de coronabestrijding ter discussie stellen en politici met een andere interpretatie hieromtrent beschuldigen van het verspreiden van nepnieuws of desinformatie • Beweren dat het vrije parlementaire debat onder druk staat

4.3. Forum voor Democratie en kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid

Hieronder wordt inzichtelijk gemaakt op welke wijze de theoretische kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid terug te vinden zijn in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie. Daarbij worden de bevindingen eerst op dimensieniveau toegelicht en komen aansluitend de bijbehorende items aan bod. Elke subparagraaf wordt vervolgens afgesloten met een samenvattende tabel van de bevindingen van het desbetreffende kenmerk.

4.3.1 F-schaal dimensie "conventionalisme"

De eerste dimensie van de F-schaal is "conventionalisme". In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie in het politieke debat over de coronacrisis zijn met enige regelmaat aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "conventionalisme". Wordvoerders van Forum voor Democratie spreken zich bijvoorbeeld fel uit tegen coronamaatregelen die betrekking hebben op "het nieuwe normaal", zoals de 1,5-meter samenleving.¹⁴

Kenmerkend voor de dimensie "conventionalisme" zijn bovendien de vier items: "gehoorzaamheid en respect", "slechte manieren", "minder praten" en "kunstenaar-zakenman". Twee daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, namelijk de items "gehoorzaamheid en respect" en "kunstenaar-zakenman".

¹⁴ In de theorie bleek dat de dimensie van conventionalisme sterke overeenkomsten vertoont met een specifieke indicator van autoritarisme als ideologie, namelijk: "het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde". Voor een nadere toelichting verwijs ik dan ook naar paragraaf 4.2.2, de indicator: "het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde".

Gehoorzaamheid en respect. Nog aan het begin van de coronacrisis zegt Baudet dat het *"goed is om te zien dat de overgrote meerderheid van de Nederlanders zich houdt aan de richtlijnen van de lockdown"* (TK_8, p.24, Baudet) en dus gehoorzaamheid aan de coronaregels belangrijk acht. De steun voor de naleving van deze coronamaatregelen neemt echter snel af onder de woordvoerders van Forum voor Democratie. Dat begint al met het niet naleven van de mondkapjesverplichting, die volgens Forum voor Democratie alleen maar als symbool zou dienen (TK_114, p.154, Van Haga). Vervolgens werden ook andere coronamaatregelen niet nageleefd door de woordvoerders van Forum voor Democratie. Zo zegt Baudet in zijn bijdrage van 16 september 2021 dat hij wel corona heeft gehad maar zich niet heeft laten testen omdat hij tegen een PCR-test is (TK_146, p.45, Baudet) en zegt Van Meijeren dat hij *"zich onder geen beding laat testen of vaccineren zogenaamd voor de zorg"* (TK_168, p.76, Van Meijeren). Verderop in het coronadebat - zoals reeds besproken in paragraaf 4.2.1.- vinden we ook de oproepen van Forum voor Democratie aan haar achterban tot burgerlijke ongehoorzaamheid, waarmee woordvoerders van Forum voor Democratie zich juist anti-autoritair opstellen.

Slechte manieren. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "slechte manieren".

Minder praten. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "minder praten".

Kunstenaar-zakenman. Hoewel het door Adorno et al. (1950) bedoelde item kunstenaar-zakenman niet terug te vinden is in het politieke debat over corona door FvD-woordvoerders, leggen de woordvoerders van Forum voor Democratie wel een vrij sterke nadruk op het belang van het bedrijfsleven in de overwegingen bij de besluitvorming over het coronabeleid. Zo stelt Forum voor Democratie dat de overheid alles opoffert voor de zorg en economische belangen uit het oog verliest. In het debat van 8 april 2020 zei Baudet bijvoorbeeld: *"Als we nu alles opofferen voor de gezondheidszorg, dan verlies je niet alleen welvaart maar ook daadwerkelijk levens. Dat is op een gegeven moment echt uit te drukken in levensjaren, in gezondheid, in ziekte enzovoorts"* (TK_9, p.37, Baudet). Bovendien pleit Forum voor Democratie -om het zogenaamde uitsluitend op de gezondheidszorg gerichte perspectief te verbreden- voor toevoeging van meer deskundigen aan het OMT zoals economen, juristen en ingenieurs (TK_10, p.21 Van Haga; TK_38, p.156, Van Haga).

Tabel 11: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "conventionalisme" woordvoerders Forum voor Democratie

Conventionalisme	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> Op dimensie niveau is er sprake van "conventionalisme" Gehoorzaamheid en respect Kunstenaar-zakenman
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> Sterk afwijzend tegenover coronamaatregelen die verband houden met "het nieuwe normaal", zoals de 1,5-meter maatregelen Naleving van coronamaatregelen aanmoedigen (alleen aan het begin) Nogal sterk het belang van het bedrijfsleven in de overwegingen bij de besluitvorming over het coronabeleid benadrukken en de regering ervan beschuldigen te veel vanuit gezondheidsoogpunt te

		handelen
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte manieren • Minder praten
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	Gehoorzaamheid en respect
	Blijkt uit	Oproepen om geen gehoor meer te geven aan de coronamaatregelen

4.3.2 F-schaal dimensie “autoritaire onderwerping”

De tweede dimensie van de F-schaal is “autoritaire onderwerping”. In het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie zien we geen specifieke verwijzingen naar de dimensie "autoritaire onderwerping".

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "autoritaire onderwerping" zich door door de zeven items: "gehoorzaamheid en respect", “wetenschap”, “bovennatuurlijke kracht”, “opstandige ideeën”, “toegewijde leiders”, “geen gezond persoon” en “lijden”. In het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis wordt alleen verwezen naar het tot deze dimensie behorende item "gehoorzaamheid en respect".

Gehoorzaamheid en respect. Voor de toelichting op het item "gehoorzaamheid en respect" verwijs ik naar paragraaf 4.3.1.

Wetenschap. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “wetenschap”.

Bovennatuurlijke kracht. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “bovennatuurlijke kracht”.

Opstandige ideeën. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “opstandige ideeën”.

Toegewijde leiders. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “toegewijde leiders”.

Geen gezond persoon. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “geen gezond persoon”.

Lijden. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “lijden”.

Tabel 12: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “autoritaire onderwerping” woordvoerders Forum voor Democratie

Autoritaire onderwerping	Items(s) aanwezig	Gehoorzaamheid en respect
	Blijkt uit	De naleving van coronamaatregelen aanmoedigen (alleen aan het begin)
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Wetenschap • Bovennatuurlijke kracht • Opstandige ideeën • Toegewijde leiders • Geen gezond persoon • Lijden
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	Gehoorzaamheid en respect
	Blijkt uit	Oproepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid

4.3.3 F-schaal dimensie “autoritaire agressie”

De derde dimensie van de F-schaal is “autoritaire agressie”. In het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie zien we geen specifieke verwijzingen naar de dimensie "autoritaire agressie".

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "autoritaire agressie" zich door de acht items: “slechte manieren”, “eer”, “seksuele misdrijven”, “onsterfelijke liefde”, “minder praten”, “homoseksuelen” en “immorele mensen”. In het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis wordt alleen verwezen naar het item "immorele mensen".

Slechte manieren. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “slechte manieren”.

Discipline en vastberadenheid. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “discipline en vastberadenheid”.

Eer. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “eer”.

Seksuele misdrijven. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “seksuele misdrijven”.

Onsterfelijke liefde. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “onsterfelijke liefde”.

Immorele mensen. Het F-schaal item "immorele mensen" - in dit geval de beschuldiging ervan - komt pas later in het coronadebat naar voren bij de woordvoerders van Forum voor Democratie.

De inhoud van dit item -waarin het idee is opgenomen dat maatschappelijke problemen kunnen worden opgelost als we ons zouden kunnen ontdoen van immorele, corrupte en zwakke mensen- zien we volgens FvD-woordvoerders terug in het (toekomstige) coronabeleid van het kabinet, welke volgens Forum voor Democratie een schifting tussen "gehoorzamen en outlaws" veroorzaakt "op basis van je bereidwilligheid om je te laten injecteren met experimentele genterapie" (TK_132, p.117, Baudet). Blijkens het debat van 9 september 2021 bereidt de regering volgens Van Meijeren inderdaad wetten voor "op grond waarvan een staat van apartheid wordt gecreëerd en waardoor mensen worden buitengesloten van het sociaal-maatschappelijk leven" en dus "complete bevolkingsgroepen" discrimineert (TK_168, p.156, Van Meijeren). Volgens Baudet duiden deze wetten - die tot doel hebben de coronacrisis onder controle te brengen - op een "herinvoering van de apartheid in Nederland" (TK_148, p.174, Baudet), waarbij de uitsluiting van niet-gevaccineerden in de maatschappij fungeert als oplossing voor de corona problematiek. Overigens schrijft Baudet in de FvD-nieuwsbrief dat de niet-gevaccineerden de nieuwe Joden zijn, waarmee hij impliceert dat de niet-gevaccineerden, net als de Joden in de Tweede Wereldoorlog, nu als "immoreel" worden bestempeld. Door de behandeling van het thema (issue) "immorele mensen" - d.w.z. de beschuldiging hiervan aan het adres van de regering - geeft Forum voor Democratie blijk van zowel een anti-autoritaire houding als een poging om aan te tonen dat de regering in wezen immoreel handelt.

Minder praten. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "minder praten".

Homoseksuelen. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "homoseksuelen".

Tabel 13: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "autoritaire agressie" woordvoerders Forum voor Democratie

Autoritaire agressie	Item(s) aanwezig	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> ● Slechte manieren ● Discipline en vastberadenheid ● Eer ● Seksuele misdrijven ● Onsterfelijke liefde ● Minder praten ● Homoseksuelen
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	Immorele mensen
	Blijkt uit	Beweren dat de uitsluiting van niet-gevaccineerde mensen dient als oplossing van de corona problematiek, waarbij niet-gevaccineerde mensen zouden worden weggezet als immorele mensen ("nieuwe Joden").

4.3.4 F-schaal dimensie "anti-intraceptie"

De vierde dimensie van de F-schaal is "anti-intraceptie". In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie in het politieke debat over de coronacrisis zijn met enige regelmaat aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "anti-intraceptie". Dit uit zich

met name in kritische uitspraken van Forum voor Democratie waarin wordt gesteld dat er geen objectieve maar een puur subjectieve basis is voor het coronabeleid. Dit uit zich enerzijds in de beweringen dat de coronamaatregelen *"onlogisch, inconsistent en vaak tegenstrijdig en niet uit te leggen zijn"* (TK_183, p.40, Jansen) -bijvoorbeeld het feit dat winkels vroeger dicht gaan waardoor mensen juist geclusterd gaan winkelen-, anderzijds in het negeren van wetenschappelijke onderbouwingen of adviezen: *"Ondanks het feit dat de Wereldgezondheidsorganisatie adviseerde om 1 meter afstand te houden, koos het ministerie van VWS voor 1,5 meter, zonder wetenschappelijke onderbouwing"* (TK_77, p.179, Van Haga).

Kenmerkend voor de dimensie "anti-intracéptie" zijn bovendien de vier items: "vrolijke dingen", "bemoeizucht", "minder praten" en "kunstenaar-zakenman". Twee daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, namelijk de items "bemoeizucht" en "kunstenaar-zakenman".

Vrolijke dingen. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "vrolijke dingen".

Bemoeizucht. In het discours van FvD-woordvoerders komt het item "bemoeizucht" van de F-schaal meerdere malen terug. Dit komt vooral tot uiting in de kritiek op de bemoeizuchtige rol van de overheid bij de naleving van de wetgeving en de gedachte dat het aan het individu is om zich al dan niet te laten testen of vaccineren. Zo pleit Van Haga ervoor om *"het aan de mensen zelf over te laten"* om gehoor te geven aan de oplossingen van het kabinet (TK_102, p.99, Van Haga) en vindt Baudet dat mensen zelf moeten kunnen kiezen om wel of niet in *"een Hugo de Jonge quarantaine"* te moeten zitten (TK_38, p.37, Baudet). Ook Van Houwelingen betoogt dat *"iedereen zelf moet weten of hij zich wel of niet laat vaccineren"* en spreekt zich sceptisch uit over steeds verregaande plannen zoals geïnjecteerde chips, welke volgens hem aan tonen dat de *"coronamaatregelen steeds verder worden uitgerold"* (TK_p.124, Van Houwelingen). Forum voor Democratie is immers *"niet tegen vaccins, maar wel tegen een directe of indirecte vaccinatieplicht"* (TK_82, p.33, Van Haga), waarmee Forum voor Democratie impliceert dat de naleving van coronamaatregelen - zoals een vaccinatie- of mondkmaskerplicht - een particuliere aangelegenheid zijn en niet door de politiek mogen worden bepaald.

Minder praten. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "minder praten".

Kunstenaar-zakenman. Voor de toelichting op het item "kunstenaar-zakenman" verwijst ik naar paragraaf 4.3.1.

Tabel 14: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "anti-intracéptie" woordvoerders Forum voor Democratie

Anti-intracéptie	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Bemoeizucht • Kunstenaar-zakenman
------------------	-------------------	--

	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Kritiek op overheidsbemoedigen wat betreft de naleving van opgelegde coronamaatregelen. • Nogal sterk het belang van het bedrijfsleven in de overwegingen bij de besluitvorming over het coronabeleid benadrukken en de regering ervan beschuldigen te veel vanuit gezondheidsoogpunt te handelen.
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Vrolijke dingen • Minder praten
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.3.5 F-schaal dimensie “bijgeloof en stereotypering”

De vijfde dimensie van de F-schaal is bijgeloof en stereotypering. In het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie zien we geen specifieke verwijzingen naar de dimensie "bijgeloof en stereotypering".

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "bijgeloof en stereotypering" zich door de zes items: "wetenschap", "bovennatuurlijke krachten", "geboren met drang", "zwak en sterk", "astrologie" en "aardbevingen". Twee daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, namelijk de items "zwak en sterk" en "astrologie".

Wetenschap. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “wetenschap”.

Bovennatuurlijke krachten. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “bovennatuurlijke krachten”.

Geboren met drang. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “geboren met drang”.

Zwak en sterk. Het item "zwak en sterk" van de F-schaal, dat het idee uitdrukt dat mensen in twee verschillende klassen kunnen worden verdeeld, de zwakken en de sterken, komt ook verschillende keren voor in het discours van de FvD-woordvoerders. Waar Baudet eerst nog oproept om solidair te zijn met *"alle mensen die lijden onder het coronavirus: de kwetsbare groepen, de mensen die ziek zijn en iedereen die zich zorgen maakt om familie of vrienden"* (TK_6, p.47, Baudet), maakt dit solidariteitsbeginsel al snel plaats voor plannen waarin de tweedeling (zwak sterk) naar voren komt. Deze tweedeling is bijvoorbeeld te zien in het voorstel van Forum voor Democratie dat een tweestromenmaatschappij bepleit als alternatief voor een anderhalvemetersamenleving, waarin gezonde mensen hun leven zo normaal mogelijk kunnen voortzetten en risicogroepen extra bescherming krijgen (TK_12, p.113, Hiddema), want zo zegt Baudet: *"Kwetsbare groepen moet je beschermen, maar de anderhalvemetersamenleving is niet rationeel en niet vol te houden"* (TK_18, p.55,

Baudet). Van Haga noemt dit ook wel een "omgekeerde lockdown" waarin je "niet 17,5 miljoen mensen in lockdown doet, maar vraagt aan mensen die kwetsbaar zijn, die bijvoorbeeld boven de 80 jaar zijn en morbide obesitas hebben of ander onderliggend lijden, om afstand te houden" (TK_102, p.98, Van Haga). Deze tweedeling tussen kwetsbaren en niet kwetsbaren is ook terug te vinden in de motivering waarom Forum voor Democratie "het vaccineren van volstrekt gezonde mensen volstrekt overbodig" vindt (TK_108, p.79, Van Haga). De verdeling is volgens Van Haga namelijk heel duidelijk: "Als je boven de 70 bent, heb je een behoorlijke kans om eraan te overlijden als je onderliggend lijden hebt, morbide obesitas, suikerziekte en dat soort dingen. Maar dertigers en veertigers ..." (TK_102, p.100, Van Haga). Een soortgelijke overweging voert Baudet aan als het erom gaat te bepalen wie de mogelijkheid moet krijgen om in isolatie te worden gehouden. Het gaat volgens Baudet alleen om "een zeer beperkte groep mensen met een combinatie van onderliggende symptomen" (TK_38, p.37, Baudet) en niet om de gezonde mensen. Evenzo pleitte Van Haga voor het "verkleinen" van de testsamenleving. Zo diende Van Haga een motie in om kinderen tot 18 jaar uit te sluiten van de testsamenleving (TK_108, p.183, Van Haga) en pleitte hij ervoor alleen te testen voor plaatsen waar zich kwetsbare mensen bevinden (TK_108, p.156, Van Haga).

Astrologie. In de onderzochte bijdragen kwam dit item slechts één keer naar voren. Dit gebeurde in het debat van 12 maart 2020 waarin Baudet een vergelijking maakt tussen "kijken naar de sterren" en het "falende beleid" van Rutte. Baudet stelde namelijk dat "De oorzaak van dit falende beleid is dat men alleen kijkt naar de situatie van nu, maar dat is als kijken naar de sterren. Je ziet dingen en die lopen achter in de tijd. Omdat sterren zo ver weg staan, kan het zijn dat je sterren ziet die inmiddels al lang niet meer bestaan. Zo is het ook als je kijkt naar de besmetting met het coronavirus, want als je bent geïnfecteerd, duurt het tot twee weken voordat je symptomen ziet" (TK_5, p.115, Baudet.)

Aardbevingen. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "aardbevingen".

Tabel 15: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "bijgeloof en stereotypering" woordvoerders Forum voor Democratie

Bijgeloof en stereotypering	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Zwak en sterk • Astrologie
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Voorstellen bepleiten waarbij gezonde mensen hun leven zo normaal mogelijk kunnen leiden en risicogroepen extra bescherming krijgen • Verwijzen naar sterren als metafoor voor beweringen dat premier Rutte achter de feiten aanloopt.
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Wetenschap • Bovennatuurlijke krachten • Geboren met drang • Aardbevingen
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.3.6 F-schaal dimensie “kracht en doordachtheid”

De zesde dimensie van de F-schaal is “kracht en doordachtheid”. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van de dimensie "kracht en doordachtheid".

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "kracht en doordachtheid" zich door de drie items: “toegewijde leiders”, “zwak en sterk” en “complotten”. Twee daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, namelijk de items "zwak en sterk" en "complotten".

Toegewijde leiders. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “toegewijde leiders”.

Zwak en sterk. Voor de toelichting op het item "bemoeizucht" verwijs ik naar paragraaf 4.3.5.

Complotten. Het item "complotten" komt ook regelmatig terug in het politieke discours van FvD-woordvoerders over de coronacrisis. Complottheorieën worden in het discours van Forum voor Democratie nadrukkelijk gebruikt om uit te leggen hoe de wereld volgens Forum voor Democratie wordt beheerst door de "globalistische elite" die een "Great Reset" nastreven en die "stap voor stap steeds meer macht en controle naar zich toetrekt" (TK_189, p.75, Van Meijeren). Daarin zou corona volgens Forum voor Democratie het alibi zijn om de lang voorbereide en gewenste nieuwe wereldorde tot stand te brengen (TK_148, p.180, Baudet). Zo zou de corona check-app volgens Baudet het eindspel zijn van een elite die de Chinese massasurveillance wil kopiëren (TK_132, p.117, Baudet) en zouden QR-codes volgens Van Houwelingen leiden tot een "Technocratische Brave New World, gekenmerkt door verregaande massacontrole, waarbij zelfs een sociaal kredietsysteem naar Chinees model niet wordt uitgesloten" (TK_159, p.135, Van Houwelingen). Ook sprak Van Meijeren over een internationale agenda om de QR-code verplicht te stellen, een plan dat volgens hem direct terug te voeren is op het World Economic Forum, zoals onderstaande passage illustreert.

De heer Van Meijeren (FvD): Het is overduidelijk dat er een internationale agenda heerst om die QR-code overal te verplichten. Het is geen toeval dat, nadat we sinds mensenheugenis allerlei virussen op normale manieren hebben kunnen verslaan, er in één keer in alle landen een QR-code voor nodig zou zijn. Het blijkt ook dat veel leden van het kabinet hele nauwe banden hebben met het World Economic Forum en daarover liegen, hier in deze Kamer. Daar hebben wij al verschillende keren aandacht voor gevraagd, en toch blijft u uw ogen daarvoor sluiten. Maar het is heel duidelijk dat maatregelen die de Great Reset, zoals Klaus Schwab die voorstelt, tot gevolg heeft, genomen worden onder het mom van een zogenaamd virus. Bijvoorbeeld dat coronatoegangsbewijs, dat leidt naar een digitale identiteit, is rechtstreeks te herleiden tot de plannen van het World Economic Forum.

(Tweede Kamer, 44e vergadering Dinsdag 1 februari 2022, p.77)

Tabel 16: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “kracht en doordachtheid” woordvoerders Forum voor Democratie

Kracht en doordachtheid	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Zwak en sterk • Complotten
--------------------------------	-------------------	---

	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Voorstellen bepleiten waarbij gezonde mensen hun leven zo normaal mogelijk kunnen leiden en risicogroepen extra bescherming krijgen. • Complottheorieën worden in het discours van FvD gebruikt om te verklaren hoe de wereld volgens FvD wordt beheerst door de "globalistische elite" die een "Great Reset" nastreeft
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Toegewijde leiders
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.3.7 F-schaal dimensie ‘destructiviteit en cynisme’

De zevende dimensie van de F-schaal is “destructiviteit en cynisme”. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie in het politieke debat over de coronacrisis zijn vaak aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "destructiviteit en cynisme".

De dimensie "destructiviteit en cynisme" komt in het politieke discours van de FvD-woordvoerder met name naar voren door zowel het vermeende gebrek aan bereidheid van het kabinet om te kijken naar oplossingen die de samenleving niet kapotmaken (TK_79, p.44, Van Haga) als de gedachte dat "*vrijheidsbeperkende maatregelen onder valse voorwendselen aan de bevolking worden opgelegd*" door het kabinet (TK_186, p.64, Van Meijeren).

Deze cynische houding gaat gepaard met pessimisme over de samenleving. Zo heeft het coronabeleid volgens Forum voor Democratie geleid tot "*een dystopie*" (TK_146, p.80, Baudet) en "*een griezelfilm*" (TK_146, p.80, Baudet), welke wordt gekenmerkt door "*angst, geblunder, gezwabber en het volstrekt negeren van oplossingen*" (TK_94, p.32 van Haga). Ook zijn de coronaregels "*vermorzelend*" (TK_86, p.186, Baudet) en is het schrikbeeld van "*medische apartheid, een QR-maatschappij, een samenleving waarin sociale uitsluiting wet is geworden*" de "*keiharde dagelijkse realiteit*" geworden (TK_139, p.37, Van Meijeren) en een "*totalitaire nachtmerrie*" (TK_140, p. 82). Bovendien heeft Van Haga het over "*bloed dat door de straten loopt*" (TK_107, p.37, Van Haga), ondernemers die "*dichter bij hun ondergang komen*" (TK_91, p.38, Van Haga) en coronamaatregelen waar iedereen doodziek van wordt (TK_114, p.130, Van Haga).

In de beschouwingen van FvD-woordvoerders komt cynisme ook tot uiting door het uitspreken van het verlies aan hoop op een goede afloop. Van Houwelingen zegt hierover op 18 augustus 2021 het volgende: "*Het punt dat wij willen maken, is dat er geen einde komt aan die vaccins. Er komt een derde, een vierde vaccin. Er worden steeds weer maatregelen uitgerold. Straks een corona-app. We zitten in een verhaal, laat ik het maar zo zeggen, dat maar doordendert en niet ophoudt. Dus ja, dan kun je doordenken. Wie weet eindigt het daar. Dat zou kunnen*" (TK_140, p.83, Van Houwelingen). Zoals onderstaande passage illustreert getuigde ook de heer Jansen in het debat van 21 december 2021 van cynisme omdat er volgens hem nooit een einde zal komen aan de door de regering opgelegde vaccinatiecampagnes en lockdowns.

De heer Jansen (FvD): Waarom denkt u dat Forum voor Democratie als enige keer op keer kan voorspellen wat er gaat gebeuren, dat we keer op keer gelijk krijgen? Waarom denkt u dat wij voor de zomer wisten dat er weer een lockdown ging komen, terwijl half Nederland en jullie ook ervan

overtuigd waren dat het nu toch wel voorbij was nu we iedereen geprikt hadden? Nee, dat was niet voorbij. Zo werkt het niet. Er komen gewoon weer lockdowns. We zitten gewoon weer in het volgende griepseizoen. Het was een complottheorie. Nu zitten we er weer middenin. Ik ken zo veel mensen die ook voor de zomer dachten: ik neem die prik wel, want dan zijn we ervan af. Die mensen zijn nu verbijsterd dat we weer in een lockdown zitten, terwijl het overduidelijk was dat het weer ging gebeuren. Ik wil dus ook een oproep doen aan die mensen en ook een oproep aan u allemaal. Die mensen hebben stelselmatig geloofd in deze regering. Ze hebben hun hoop gevestigd op mensen die hen hebben misleid. Binnenkort worden ze weer opgeroepen, voor een derde prik. Denk zelf na. U dacht wellicht de vorige keer dat het met twee prikken klaar zou zijn, maar dat is niet zo. Iedere keer hetzelfde verhaal: nog drie weken volhouden; nog een maand volhouden; we zijn er bijna uit; nog een paar prikken. Het houdt niet op.
(Tweede Kamer, 37e vergadering Dinsdag 21 december 2021 p.40)

De woordvoerders van Forum voor Democratie benadrukken in het politieke debat niet alleen dat zij geen vertrouwen meer hebben in een goede afloop van de coronacrisis, maar ook dat zij geen vertrouwen meer hebben in de bewindslieden. Zo zegt Baudet in het plenaire debat van 3 februari 2021 na het benoemen van een reeks wanprestaties van minister de Jonge - zoals het ontbreken van tests, het datalek bij de GGD en het falende bron- en contactonderzoek- dat het vertrouwen weg is en dat er nog maar één optie is: *"we hebben een andere minister van Volksgezondheid nodig"* (TK_93, p.31, Baudet)¹⁵.

Daarnaast verwijzen FvD-woordvoerders in het politieke debat over de coronacrisis meerdere malen naar de term *"dystopische samenleving"* of naar de dystopische roman "1984" van George Orwell. Zo zegt Van Haga dat net als in "1984" *"newspeak normaal is geworden, het ministerie van waarheid op volle toeren draait en de staatspropaganda niet meer wordt tegengesproken"* (TK_88, p.30, Van Haga) en zijn we volgens de heer Van Houwelingen *"terechtgekomen in een Orwell-achtige 1984-samenleving, waarin door het demissionaire kabinet en het mediakartel bewust wordt aangestuurd op een tweedeling in onze samenleving. Een wereld van uitsluiten, demoniseren en het volgelvrij verklaren van grote groepen. Een wereld van dwang, drang en bespugen"* (TK_159, p.133, Van Houwelingen).

Bovendien verwijst Van Haga in zijn betoog naar het machiavellisme, een hoek van cynisme die de opvatting weerspiegelt dat een "mens gewoon slecht is". Zo zegt Van Haga in zijn bijdrage op 4 februari 2021: *"In maart 2020 leek corona nog een gevaarlijk virus, maar inmiddels is het een existentiële crisis waarbij een gulzige overheid op machiavelliaanse wijze onze vrijheden inperkt en onze samenleving ruïneert, met een ongekozen OMT waarin virologen de dienst uitmaken"* (TK_94, p.32, Van Haga).

Er zit ook een cynische toon in de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie, gebaseerd op de opvatting dat individuen gedreven worden door eigenbelang en uit zijn op persoonlijk gewin. Zo wijst Van Haga erop dat *"de premier en zijn kabinet niets merken van de gevolgen van de grensoverschrijdende maatregelen"* (TK_79, p. Van Haga), zij liggen er immers niet wakker van dat hun levenswerk wordt vernietigd door een kabinet die door bezuinigingen het aantal intensivecarebedden halveerde (TK_77, p.91, Van Haga), maar zij hebben wel *"een enorm salaris en gloriëren in hun machtsmoment, waarbij ze bepalen dat 2*

---

¹⁵ Voor een verdere toelichting hieromtrent verwijs ik naar de indicator van autoritarisme als ideologie "het beschrijven van politieke tegenstanders als ondermijnend of tegen de bestaande grondwettelijke orde".

miljoen ondernemers alles verliezen en dat Nederlanders hun vrijheid kwijtraken” (TK_79, p.44, Van Haga).

De dimensie "destructiviteit en cynisme" wordt bovendien gekenmerkt door de twee items: "verwantschap" en "oorlog en conflict". Eén daarvan komt voor in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, namelijk het item "oorlog en conflict".

Oorlog en conflict. Het gereviseerde item "in oorlog en conflict" komt zo nu en dan terug in het politieke discours van FvD-woordvoerders over de coronacrisis. Zo zegt Hiddema dat we *"moeten durven accepteren dat er nu eenmaal altijd virussen zullen blijven bestaan. Waar leven is, zijn virussen"* (TK_35, p.36, Hiddema). Deze constatering wordt later in het discours van FvD-lid Van Meijeren gebruikt als verklaring waarom de heer Van Meijeren zich onder geen beding zal laten testen of vaccineren voor de gezondheidszorg, want *"dat hebben we de afgelopen duizenden jaren nooit van gezonde mensen gevraagd en toch hebben we vele duizenden virussen heel goed kunnen verslaan"* (TK_168, p.76, Van Meijeren).

Tabel 17: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "destructiviteit en cynisme" woordvoerders Forum voor Democratie

Destructiviteit en cynisme	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> Op dimensie niveau is er sprake van "politiek cynisme". Oorlog conflict
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> Dit uit zich in frustratie over het coronabeleid en gebrek aan politieke daadkracht, wantrouwen in de regering en het idee dat het regeringsbeleid zeer schadelijk is. Verklaringen die het idee uitdrukken dat waar leven is, er ook virussen zijn.
	Item(s) afwezig	Verwantschap
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.3.8 F-schaal dimensie "projectiviteit"

De achtste dimensie van de F-schaal is "projectiviteit". In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie zijn in het politieke debat over de coronacrisis aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "projectiviteit". Ontkenningen van emoties - met name angst - over "het potentiële gevaar van de coronacrisis" komen namelijk regelmatig voor in het discours van FvD-woordvoerders. Het ontkennen (of verbergen) van de perceptie van dreiging en daarmee samenhangende emoties zoals angst en het vervolgens toeschrijven van deze emoties aan de handelingen van het kabinet wijst op (een hoge mate van) projectiviteit. De passage hieronder illustreert zo'n afweermechanisme waarin Van Haga ontkent dat we ons in een gevaarlijke situatie bevinden en vervolgens gevoelens van angst (*"een angstkramp"*) projecteert op het kabinet.

De heer Van Haga (FvD): In één jaar tijd is de ravage die het kabinet heeft aangericht groter dan in de tien jaar daarvoor. Wij hebben minder bewogen, wij zijn dikker geworden en wij zijn bang. De coronakilo's zullen wij wel weer weg trainen, nu de sportscholen weer open mogen gaan van de meester, maar de angst is een veel groter probleem. De illusie van veiligheid op grond van angst is namelijk niet gratis. De onterechte gedachte dat Magere Hein elk moment langs kan komen met een dodelijk virus, heeft een angstkramp veroorzaakt die ons nog ongezonder maakt. Deze stress heeft een grote invloed op ons immuunsysteem.

(Tweede Kamer, 75e vergadering Woensdag 12 mei 2021, p.130)

Kenmerkend voor de dimensie "projectiviteit" zijn bovendien de vijf items: "infectie en ziekte", "bemoezucht", "aardbevingen", "wild seksleven" en "complotten". Drie daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis, namelijk de items "infectie en ziekte", "bemoezucht" en "complotten".

Infectie en ziekte. Het item "infectie en ziekte" verschijnt in het discours van de FvD-woordvoerder slechts aan het begin van de coronacrisis. Dit vertaalt zich bijvoorbeeld in het idee om de grenzen te sluiten en dus te controleren wie het land binnenkomt. Zo uitte Baudet in zijn toespraak waarin hij opriep tot het sluiten van de grenzen kritiek op het feit dat "*vluchten uit Iran of Italië nog steeds op Schiphol landen. Ook mensen met koorts van 40 graden kunnen gewoon naar Nederland komen vanuit besmettingshaarden*" en waarschuwt "*dat we afstevenen op een totale uitbraak*" (TK_5, p.115, Baudet). Op vergelijkbare wijze betoogde Baudet in het debat van 26 maart 2020 dat de grenzen veel intensiever moeten worden gecontroleerd, "*want we moeten weten wie ons land binnenkomen. Daar is nog te weinig duidelijkheid over. Daar is te weinig over geregeld. Op deze manier kun je niet onder controle krijgen wie het krijgen en hoe het virus zich verder verspreidt. Dat is net zoiets als je huis heel goed beveiligen, maar wel de achterdeur open laten staan*" (TK_7, p.21, Baudet). In een ander debat diende Baudet een motie in waarin hij de regering verzocht zich te onthouden van het plan om gecontroleerd groepsimmunitie toe te passen -een plan dat erop gericht is het virus te laten circuleren onder diegenen die er weinig last van hebben- en zich daarentegen te concentreren op het zoveel mogelijk voorkomen van besmettingen, aangezien de eerstgenoemde strategie riskant en uitzonderlijk zou zijn (TK_6, p.147, Baudet). Kortom, Forum voor Democratie pleitte aanvankelijk vooral voor bescherming tegen de dreiging van het virus van buitenaf (uit het buitenland) en het voorkomen van verspreiding van het virus in plaats van het te laten circuleren, hetgeen enigszins verband houdt met het item "infectie en ziekte", waarin het idee tot uiting komt dat iemand zich bijzonder goed moet beschermen tegen het oplopen van een infectie of ziekte omdat er zoveel verschillende soorten mensen rondlopen en zich met elkaar vermengen.

Bemoezucht. Voor de toelichting op het item "bemoezucht" verwijs ik naar paragraaf 4.3.4.

Aardbevingen. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "aardbevingen".

Wild seksleven. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "wild seksleven".

Complotten. Voor de toelichting op het item "complotten" verwijs ik naar paragraaf 4.3.6.

Tabel 18: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "projectiviteit" woordvoerders Forum voor Democratie

Projectiviteit	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Op dimensie niveau is er sprake van "projectiviteit". • Infectie en ziekte • Bemoeizucht • Complotten
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Toeschrijven (c.q. projecteren) van de emotie angst aan het overheidsoptreden • FvD pleitte aanvankelijk vooral voor bescherming tegen de dreiging van het virus van buitenaf (uit het buitenland) en het voorkomen van verspreiding van het virus in plaats van het te laten circuleren • Kritiek op overheidsbemoeienis wat betreft de naleving van opgelegde coronamaatregelen • Complottheorieën worden in het discours van FvD gebruikt om te verklaren hoe de wereld volgens FvD wordt beheerst door de "globalistische elite" die een "Grote Reset" nastreeft
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Aardbevingen • Wild seksleven
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.3.9 F-schaal dimensie "seks"

De negende dimensie van de F-schaal is "seks". In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van deze dimensie en/of daarmee samenhangende items.

Seksuele misdrijven. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "seksuele misdrijven".

Wild seksleven. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "wild seksleven".

Homoseksuelen. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "homoseksuelen".

Tabel 19: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "seks" woordvoerders Forum voor Democratie

Seks	Items(s) (aanwezig)	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Item(s) (afwezig)	<ul style="list-style-type: none"> • Seksuele misdrijven • Wild seksleven • Homoseksuelen

	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.4 Groep Van Haga en de kenmerken van autoritarisme als ideologie

Hieronder wordt inzichtelijk gemaakt op welke wijze de theoretische kenmerken van autoritarisme als ideologie terug te vinden zijn in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Daarbij worden de bevindingen per kenmerk uitgelicht. Elke subparagraaf wordt vervolgens afgesloten met een samenvattende tabel van de bevindingen van het desbetreffende kenmerk.

4.4.1 Afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels

Wybren van Haga - die namens de Groep Van Haga spreekt - geeft blijk van een zwakke betrokkenheid bij de democratische spelregels door op te roepen tot ongehoorzaamheid aan de wet waarmee de indicator **“oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen”** wordt vervuld. De onderstaande passages illustreren dit.

De heer Van Haga (Groep Van Haga): Daarom roep ik bij deze de horeca, de cultuursector en alle partijen die door de overheid worden gedwongen om hun gasten te discrimineren op om niet te gehoorzamen aan deze misdadige oproep. Wij doen hier niet aan mee. Daarom doe ik ook een oproep aan alle jongeren, van laten we zeggen 50 jaar en jonger. Laat je niet meer testen. De genoemde groep jongeren loopt een verwaarloosbaar klein risico, maar door je te laten testen, houd je deze dictatoriale onzin in stand. Dus als je klachten hebt, blijf thuis, maar ga niet meer naar de teststraat.

(Tweede Kamer, 107e vergadering Donderdag 16 september 2021, p.92)

De heer Van Haga (Groep Van Haga): Voorzitter. De cijfers laten zien dat we geen probleem hebben met een virus, maar met incompetent bestuurders. Dus gebruik je verstand, ga lekker sporten en leef gezond. Stop met die mondkapjesterreur. Het is zinloos, ziekmakend en vernederend. En tot slot: laat je niet meer testen en laat je zeker niet verplicht vaccineren. Want we mogen nooit immuun worden voor de leugens, de discriminatie en de polarisatie van dit kabinet, in het belang van Nederland.

(Tweede Kamer, 29e vergadering Woensdag 1 december 2021)

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt weliswaar de aanwezigheid van de indicator "oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen", maar er zijn ook talrijke voorbeelden van een anti-autoritaire houding die de woordvoerders van Groep Van Haga ten aanzien van dit kenmerk aannemen. Uit de plenaire bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga blijkt namelijk al snel dat zij er *"alles aan doen om onze vrijheid en onze grondrechten te verdedigen"* (TK_175, p.139, Van Haga) en zij de met de spoedwet beoogde concentratie van overheidsmacht bekritisieren (TK_54, p.103, Van Haga).

Tabel 20: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk *“afwijzing van democratische spelregels”* woordvoerders Groep Van Haga

Afwijzing van democratische spelregels	Indicator(en) aanwezig	Ooproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen
---	------------------------	--

	Blijkt uit	Oproepen tot het niet gehoorzamen aan de wet.
	Indicator(en) afwezig	Pogingen om de legitimiteit van verkiezingen te ondermijnen
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	<ul style="list-style-type: none"> • Verwerpen van de grondwet of het uiten van de bereidheid om deze te schenden • Suggesteren dat antidemocratische maatregelen nodig zijn
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Beschuldigingen dat de overheid opzettelijk grondrechten schendt • Kritiek op de spoedwet die het parlement buiten spel zet • Verzoeken tot het opheffen van (alle) coronamaatregelen

4.4.2 Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders

Het tweede kenmerk van autoritarisme als ideologie is het ontkennen van de legitimiteit van de politieke tegenstander. De woordvoerders van Groep Van Haga komen hieraan op de volgende manieren tegemoet.

Ten eerste is in het politieke discours van de woordvoerders van de Groep Van Haga over de coronacrisis duidelijk de indicator "**het beschrijven van tegenstanders als ondermijnd of tegen de grondwettelijke orde**" terug te vinden. Op vergelijkbare wijze als de FvD-woordvoerders bekritiseert Van Haga het coronabeleid van de regering en stelt hij het optreden van de bewindslieden aan de kaak. Zo heeft Van Haga kritische kanttekeningen geplaatst bij het kabinet als geheel dat volgens hem *"een bloedbad heeft aangericht"* (TK_189, p.64, Van Haga) en wetten heeft voorbereid met *"voortschrijdend amateurisme"* (TK_175, p.139, Van Haga). Ook uitte Van Haga felle kritiek op minister van VWS Hugo de Jonge, die zou werken aan *"een zinloze app en een ondemocratische spoedwet en als kers op de taart met een vaccin dat ons nooit zal kunnen beschermen tegen alle bekende mutaties van COVID-19"* (TK_44, p.214, Van Haga). Bovendien zou de Jonge volgens Van Haga niet competent zijn om de coronacrisis te beheersen: *"In crisistijd heb je competente mensen nodig met de juiste achtergrond, de juiste opleiding en de juiste ervaring. Inmiddels is duidelijk dat het ministerie van VWS een groot risico vormt voor zowel de financiën als de gezondheid van Nederland. Het zou de Kamer sieren als dit risico zal verdwijnen"* (TK_124, p.57, Van Haga). Ook later, in het debat van 23 september, gaf Van Haga -ditmaal via een motie- aan geen vertrouwen meer te hebben in minister de Jonge, die onder andere jongeren zou hebben misleid door hen voor te houden dat ze weer vrij zouden zijn als ze het Janssenvaccin zouden nemen (de zogeheten dansen-met-Jansen campagne) (TK_149, p.226, Van Haga).

In de bijdragen van Van Haga staat bovendien de zogenaamde onwettelijkheid van het coronabeleid centraal. Zo zijn het coronabeleid en de coronawetten volgens Van Haga *"werktuigen waarmee grondrechten worden geschonden"* (TK_198, p.61-62, Van Haga). Ook trekt hij het wettelijk gebruik van de noodverordening en het democratische besluitvormingsproces hieromtrent in twijfel, zoals onderstaande passage weergeeft.

De heer Van Haga (Groep Van Haga): Ik vind het toch wel interessant, want het wordt een heel juridisch debat. Ik ben zelf geen jurist, maar natuurlijk, een noodverordening moet op een gegeven moment stoppen en dat zou dan een juridische verbetering moeten zijn. Maar dan moet je er wel eerst van uitgaan dat er een noodsituatie is. Het aardige van zo'n noodverordening is dus dat die op een gegeven moment stopt, dat die moet stoppen. Het bijzondere van deze wet is dat die niet stopt en dat het parlement daar niet in wordt geconsulteerd.

(Tweede Kamer, 20e vergadering Woensdag 4 november 2020, p.8)

De tweede indicator van dit kenmerk - ***"het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde"*** - komt ook tot uiting in uitspraken van woordvoerders van Groep Van Haga tijdens Tweede Kamerdebatten over de coronacrisis.

Dit komt in de eerste plaats tot uiting in Van Haga's bijdragen waarin vaak wordt verwezen naar de schade die het overheidsbeleid zou berokkenen aan zowel individuen als bedrijven. Zo stelde Van Haga dat *"niet het coronavirus, maar de maatregelen van het kabinet bleken namelijk te leiden tot een sociale, culturele en economische implosie van ons land"* (TK_44, p.213, Van Haga) en is het coronabeleid van het kabinet - welke resulteerde in een paniek lockdown-onaanvaardbaar omdat het *"onnodig", "visieloos" en "zeer schadelijk"* zou zijn (TK_138, p.50, Van Haga). Daarmee doelt hij op economische en medische nevenschade.

In de tweede plaats had Van Haga kritiek op coronamaatregelen die ons *"uit onze normale levens weggejaagd met een storm die zijn weerga niet kent"* (TK_189, p.64, Van Haga) en daarmee een gevaar vormden voor de heersende orde. Zo spreekt Van Haga zich bijvoorbeeld uit tegen de anderhalvemetermaatschappij, die het kabinet "het nieuwe normaal" noemt, maar die volgens Van Haga geen basis meer heeft (TK_30, p.112), onwenselijk en onhoudbaar is (TK_15, p.90, Van Haga) en zou leiden tot een *"dystopische samenleving waarin vele tienduizenden bedrijven onnodig failliet zullen gaan"* (TK_29, p.16, Van Haga).

De derde indicator van dit kenmerk - ***"het beschrijven van partijdige rivalen als misdadigers zonder enige rechtvaardiging, die van volledige deelname aan de politieke arena zijn uitgesloten door hun vermeende schending van de wet (of de mogelijkheid daarvan)"*** - komt ten slotte ook herhaaldelijk voor in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Dit komt voort uit het idee dat falend overheidsbeleid niet langer het resultaat is van domheid of incompetentie, maar ronduit misdadig is (TK_139, p.46, Van Haga). Van Haga bestempelt de regering bijvoorbeeld herhaaldelijk als *"misdadig"* vanwege het in zijn ogen discriminerende karakter van het coronabeleid en noemt ook het vaccinatiebeleid ten aanzien van gezonde kinderen *"bijna misdadig"* (TK_132, p.129, Van Haga).

Van de vierde indicator van dit kenmerk - ***"het zonder enige grond suggereren dat rivalen buitenlandse spionnen zijn, in die zin dat zij in het geheim samenwerken met (of in dienst zijn van) een buitenlandse regering (meestal een vijandige)"*** - zijn in de bijdragen van de woordvoerders van de Van Haga Groep geen voorbeelden aangetroffen.

Tabel 21: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders" woordvoerders Groep Van Haga

Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders	Indicator(en) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> Beschrijven van tegenstanders als ondermijnend of tegen de bestaande grondwettelijke orde Beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde Zonder enige rechtvaardiging beschrijven van partijdige rivalen als misdadiger, die door hun vermeende overtreding van de wet (of de mogelijkheid daartoe) worden uitgesloten van volledige deelname aan de politieke arena
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> Delegitimeren van de regering, door bijvoorbeeld te beweren dat beleid onwettelijk is en het ernstig persoonlijk aanvallen of demoniseren, met name tegen premier Rutte en minister de Jonge Beweren dat het overheidsbeleid veel schade aanricht aan de maatschappij Tegen het nieuwe normaal (anderhalvemetersamenleving, testsamenleving e.d) Beweren dat het kabinetsbeleid “misdadig” is
	Indicator(en) afwezig	Zonder enige grond suggereren dat rivalen buitenlandse spionnen zijn, in die zin dat zij in het geheim samenwerken met (of in dienst zijn van) een buitenlandse regering (meestal een vijandige)
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.4.3 Het gedogen of aanmoedigen van geweld

Het derde kenmerk van autoritarisme als ideologie, namelijk het **"gedogen of aanmoedigen van geweld"**, is niet terug te vinden in de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga tijdens de coronadebatten in de Tweede Kamer.

Tabel 22: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups" woordvoerders Groep Van Haga

Het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups	Indicator(en) aanwezig	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Indicator(en) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> Banden hebben met gewapende bendes, paramilitaire troepen, milities, guerrilla's of andere organisaties die betrokken zijn bij illegaal geweld Aanmoedigen of sponsoren door de partij (of partijdige bondgenoten) van aanvallen op tegenstanders Zwijgen of goedkeuren van geweld door aanhangers door te weigeren het ondubbelzinnig te veroordelen en / of te bestraffen Prijzen of weigeren te veroordelen van andere politieke gewelddaden in het verleden Voorstander van de doodstraf Onderdrukking van homoseksualiteit, racisme, anti feminisme en ethnocentrisme
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.4.4 Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken

Het vierde kenmerk van autoritarisme als ideologie is de bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken. Dergelijke bereidheid toonden woordvoerders van Groep Van Haga tijdens de coronacrisis. Er zij op gewezen dat -net als bij Forum voor Democratie- de eerste indicator van dit kenmerk **"het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken"** uitsluitend aan het begin van de coronacrisis naar voren kwam. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de op 26 maart 2020 ingediende motie van Van Haga, waarin hij de regering verzocht *"te onderzoeken of de bestrijding van het coronavirus geoptimaliseerd kan worden door haar beleid aan te passen, waarbij intensief testen en isoleren een belangrijk onderdeel gaat uitmaken van de verschillende coronamaatregelen"* (TK_7, p.88, Van Haga) en de bijdrage van Van Haga in hetzelfde debat waarin hij aangeeft de huidige intelligente lockdown te steunen (TK_7, p.25, Van Haga). Al snel neemt de steun voor de coronamaatregelen onder de woordvoerders van de Groep Van Haga af en keert de partij zich tegen de vrijheidsbeperkende maatregelen van het kabinet. Zo blijkt uit de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga dat zij *"er alles aan doen om onze vrijheid en onze grondrechten te verdedigen"* (TK_175, p.139, Van Haga) en pleiten voor het zo snel mogelijk stoppen van *"deze idiote lockdown. Stoppen met testen, stoppen met het vaccineren van gezonde jongeren, stoppen met de coronapas en stoppen met al die bangmakerij"* (TK_186, p.78, Van Haga).

Naast dit verzet tegen vrijheidsbeperkende maatregelen spreekt Groep Van Haga de wens uit voor een parlementaire enquête vanwege het *"buitenproportionele wanbeleid"* van de regering en *"het machtsmisbruik door slechte leiders"* die spelen met levens van ondernemers (TK_139, p.46, Van Haga), waarmee Groep Van Haga voldoet aan de tweede indicator **"het dreigen met strafrechtelijke of gerechtelijke procedures tegen critici in de media, concurrerende partijen en het maatschappelijk middenveld"**.

Ten slotte, waar bovenstaande voorbeelden duidelijk wijzen op de aanwezigheid van de indicatoren van autoritarisme (of juist anti-autoritarisme), bijvoorbeeld door het (niet) steunen van vrijheidsbeperkende maatregelen zoals een lockdown en het verzoek om een parlementaire enquête, zijn de andere drie indicatoren van dit kenmerk: het prijzen van repressieve maatregelen van andere regeringen in het verleden of elders in de wereld, minachting voor mensenrechtenkaders en -instellingen en het beperken van de macht van vakbonden daarentegen niet terug te vinden in de bijdragen aan het politieke debat over de coronacrisis door woordvoerders van Groep Van Haga.

Tabel 23: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken" woordvoerders Groep Van Haga

Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken	Indicator(en) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> Steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken Dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures gericht tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijke middenveld
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> Pleiten voor maximale maatregelen (zoals lockdown) om virusverspreiding te beperken Dreigen met of verzoeken om parlementaire enquêtes
	Indicator(en) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> Het prijzen van repressieve maatregelen die door andere

		<p>regeringen in het verleden of elders in de wereld zijn genomen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Minachting voor mensenrechten kaders en -instellingen • Het beperken van de macht van vakbonden
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	Steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Pleiten voor het onmiddellijk beëindigen van alle vrijheidsbeperkende coronamaatregelen • Beweren dat het regeringsbeleid Nederlanders van hun vrijheid berooft

4.4.5 De preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum

Het vijfde kenmerk van het autoritarisme als ideologie, namelijk *"de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum"*, komt niet tot uiting in de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga tijdens de politieke debatten over het coronavirus in de Tweede Kamer.

Hoewel uit de selectie van de plenaire verslagen blijkt dat Van Haga af en toe is beschuldigd van het verspreiden van nepnieuws, spreekt Van Haga niettemin expliciet zijn standpunt uit dat het van groot belang is dat je *"het hier met elkaar oneens mag zijn en dat je elkaar niet gaat betichten van desinformatie als er gewoon feiten onder liggen"* (TK_181, p.160, Van Haga), waarmee hij de verspreiding en beschuldiging van nepnieuws afkeurt.

Tabel 24: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum" woordvoerders Groep Van Haga

Preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum	Indicator(en) aanwezig	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Indicator(en) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Opzettelijk geheim houden van acties en beslissingen voor het forum • Creëren van opzettelijke ideologische verwarring • Uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen • Inmenging in vrije en eerlijke verkiezingen of censuur • Willekeurige inmenging van critici over een bepaalde actie of beslissing
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	Opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws)
	Blijkt uit	Verspreiding en beschuldiging van nepnieuws/ desinformatie afkeuren

4.5 Groep Van Haga en kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid

Hieronder wordt inzichtelijk gemaakt hoe de theoretische kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid terug te vinden zijn in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Daarbij worden de bevindingen eerst op dimensieniveau toegelicht en komen aansluitend de bijbehorende items aan bod. Elke subparagraaf wordt vervolgens afgesloten met een samenvattende tabel van de bevindingen van het desbetreffende kenmerk.

4.5.1 F-schaal dimensie “conventionalisme”

De eerste dimensie van de F-schaal is "conventionalisme". In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga in het politieke debat over de coronacrisis zijn met enige regelmaat aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "conventionalisme". Wordvoerders van Groep Van Haga spreken zich bijvoorbeeld fel uit tegen coronamaatregelen die betrekking hebben op "het nieuwe normaal", zoals de 1,5-meter samenleving.¹⁶

Kenmerkend voor de dimensie "conventionalisme" zijn bovendien de vier items: "gehoorzaamheid en respect", "slechte manieren", "minder praten" en "kunstenaar-zakenman". Twee daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders Groep Van Haga over de coronacrisis, namelijk de items "gehoorzaamheid en respect" en "kunstenaar-zakenman".

Gehoorzaamheid en respect. Voor dit item verwijs ik naar de indicator van autoritarisme als ideologie *"het oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen"*. De bijgevoegde voorbeelden illustreren de uitdrukkelijke terughoudendheid van de woordvoerders van Groep Van Haga om de wet na te leven en aldus een anti-autoritaire houding aannemen.

Slechte manieren. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “slechte manieren”.

Minder praten. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “minder praten”.

Kunstenaar-zakenman. Hoewel het door Adorno et al. (1950) genoemde item kunstenaar-zakenman niet voorkomt in het politieke debat over de coronacrisis, leggen de woordvoerders van Groep Van Haga wel relatief sterk de nadruk op het belang van het bedrijfsleven in de afwegingen bij de besluitvorming over het coronabeleid. Zij pleiten dan ook voor een betere balans tussen gezondheidszorg en economie (TK_10, p.32, Van Haga) en verwijten de regering te zijn blijven steken in het medische perspectief (TK_11, p.31, Van Haga).

Tabel 25: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “conventionalisme” woordvoerders Groep Van Haga

Conventionalisme	Items(s) aanwezig	
		<ul style="list-style-type: none"> • Op dimensie niveau is er sprake van “conventionalisme” • Gehoorzaamheid en respect • Kunstenaar-zakenman

¹⁶ In de theorie bleek dat de dimensie van conventionalisme sterke overeenkomsten vertoont met een specifieke indicator van autoritarisme als ideologie, namelijk: *"het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde"*. Voor een nadere toelichting verwijs ik dan ook naar paragraaf 4.4.2, de indicator: *"het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde"*.

	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Sterk afwijzend tegenover coronamaatregelen die verband houden met "het nieuwe normaal", zoals de 1,5-meter maatregelen • Naleving van coronamaatregelen aanmoedigen (alleen aan het begin) • Nogal sterk het belang van het bedrijfsleven in de overwegingen bij de besluitvorming over het coronabeleid benadrukken en de regering ervan beschuldigen te veel vanuit gezondheidsoogpunt te handelen
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Slechte manieren • Minder praten
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	<ul style="list-style-type: none"> • Gehoorzaamheid en respect
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Oproepen om geen gehoor meer te geven aan de coronamaatregelen

4.5.2 F-schaal dimensie “autoritaire onderwerping”

De tweede dimensie van de F-schaal is “autoritaire onderwerping”. In het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga zijn geen specifieke verwijzingen te vinden naar de dimensie "autoritaire onderwerping".

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "autoritaire onderwerping" zich door de zeven items: "gehoorzaamheid en respect", “wetenschap”, “bovennatuurlijke kracht”, “opstandige ideeën”, “toegewijde leiders”, “geen gezond persoon” en “lijden”. In het politieke discours van de woordvoerders van Groep Van Haga over de coronacrisis wordt alleen verwezen naar het tot deze dimensie behorende item "gehoorzaamheid en respect".

Gehoorzaamheid en respect. Voor de toelichting op het item "gehoorzaamheid en respect" verwijs ik naar paragraaf 4.5.1.

Wetenschap. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “wetenschap”.

Bovennatuurlijke kracht. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “bovennatuurlijke kracht”.

Opstandige ideeën. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “opstandige ideeën”.

Toegewijde leiders. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “toegewijde leiders”.

Geen gezond persoon. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “geen gezond persoon”.

Lijden. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “lijden”.

Tabel 26: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “autoritaire onderwerping” woordvoerders Groep Van Haga

Autoritaire onderwerping	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Gehoorzaamheid en respect
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • De naleving van coronamaatregelen aanmoedigen (alleen aan het begin)
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Wetenschap • Bovennatuurlijke kracht • Opstandige ideeën • Toegewijde leiders • Geen gezond persoon • Lijden
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	<ul style="list-style-type: none"> • Gehoorzaamheid en respect
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Oproepen om geen gehoor meer te geven aan de coronamaatregelen

4.5.3 F-schaal dimensie “autoritaire agressie”

De derde dimensie van de F-schaal is “autoritaire agressie”. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga zijn in het politieke debat over de coronacrisis geen aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van deze dimensie en/of bijbehorende items.

Slechte manieren. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “slechte manieren”.

Discipline en vastberadenheid. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “discipline en vastberadenheid”.

Eer. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “eer”.

Seksuele misdrijven. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “seksuele misdrijven”.

Onsterfelijke liefde. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “onsterfelijke liefde”.

Immorele mensen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “immorele mensen”.

Minder praten. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “minder praten”.

Homoseksuelen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “homoseksuelen”.

Tabel 27: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “autoritaire agressie” woordvoerders Groep Van Haga

Autoritaire Agressie	Item(s) aanwezig	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> ● Slechte manieren ● Discipline en vastberadenheid ● Eer ● Seksuele misdrijven ● Onsterfelijke liefde ● Immorele mensen ● Minder praten ● Homoseksuelen
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.5.4 F-schaal dimensie “anti-intracaptie”

De vierde dimensie van de F-schaal is "anti-intracaptie". In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga in het politieke debat over de coronacrisis zijn met enige regelmaat aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "anti-intracaptie". Dit blijkt vooral uit kritische uitspraken over het feit dat er geen objectieve maar een puur subjectieve basis zou zijn voor het coronabeleid. Dit komt op de eerste plaats tot uiting in beweringen dat de maatregelen "absurd en onlogisch" zijn, omdat bijvoorbeeld een buitenspeelplaats open mag zijn als er geen winstoogmerk is, maar een commerciële speelplaats moet sluiten (TK_183, p.5, Van Haga). Bovendien zouden de maatregelen "lukraak" worden genomen en dus een technische rechtvaardiging missen, zoals de "volkomen arbitraire" 1,5 meterregel (TK_30, p.112, Van Haga).

Kenmerkend voor de dimensie "anti-intracaptie" zijn bovendien de vier items: "vrolijke dingen", "bemoeizucht", "minder praten" en "kunstenaar-zakenman". Twee daarvan komen voor in het politieke discours van de woordvoerders van Groep Van Haga over de coronacrisis, namelijk de items "bemoeizucht" en "kunstenaar-zakenman".

Vrolijke dingen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “vrolijke dingen”.

Bemoeizucht. Het item "bemoeizucht" van de F-schaal wordt ook met enige regelmaat aangetroffen in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Hoewel Van Haga aan het begin van de coronacrisis nog een motie indiende waarin hij de regering verzocht "om het

dragen van mondkapjes te stimuleren” (TK_9, p.93, Van Haga), pleitte hij later juist voor minder overheidsbemoeienis met coronamaatregelen. Zo pleitte Van Haga -vanuit de gedachte dat het lijden van de door de maatregelen getroffen mensen te groot is geworden- voor het vrijwillig dragen van mondkapjes (TK_77, p.75, Van Haga) en een vrijwillig vaccinatiebeleid (TK_175, p.139, Van Haga). Uiteindelijk, aldus Van Haga, is een *“vrij mens een gelukkig mens. Vrij om zelf te beschikken over tijd, lichaam en geest. Over materiële en immateriële zaken. Over bezit en over relaties; over gedachten en over creativiteit”* (TK_148, p.205, Van Haga) en zijn mensen sociale wezens die niet willen leven in een door de overheid opgelegde sociale immuniteit (TK_15, p.90, Van Haga).

Minder praten. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “minder praten”.

Kunstenaar-zakenman. Voor de toelichting op het item "kunstenaar-zakenman" verwijs ik naar paragraaf 4.5.1.

Tabel 28: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “anti-intraceptie” woordvoerders Groep Van Haga

Anti-intraceptie	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Bemoeizucht • Kunstenaar-zakenman
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Kritiek op overheidsbemoeienis wat betreft de naleving van opgelegde coronamaatregelen • Nogal sterk het belang van het bedrijfsleven in de overwegingen bij de besluitvorming over het coronabeleid benadrukken en de regering ervan beschuldigen te veel vanuit gezondheidsoogpunt te handelen
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Vrolijke dingen • Minder praten
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.5.5 F-schaal dimensie “bijgeloof en stereotypering”

De vijfde dimensie van de F-schaal is “bijgeloof en stereotypering”. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga zijn in het politieke debat over de coronacrisis geen aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van deze dimensie.

De dimensie "bijgeloof en stereotypering" wordt verder gekenmerkt door de zes items: "wetenschap", "bovennatuurlijke krachten", "geboren met driften", "zwak en sterk", "astrologie" en "aardbevingen". Eén daarvan komt voor in het politieke discours van de woordvoerders van Groep Van Haga over de coronacrisis, namelijk het item "zwak en sterk".

Wetenschap. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “wetenschap”.

Bovennatuurlijke krachten. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “bovennatuurlijke krachten”.

Geboren met drang. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “geboren met drang”.

Zwak en sterk. Het item "zwak en sterk" van de F-schaal is relatief vaak terug te vinden in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Woordvoerders van Groep Van Haga bekritisieren namelijk maatregelen die solidariteit met de kwetsbaren symboliseren. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het voorstel van Van Haga om bepaalde groepen te ontzien van de maatregelen en te kiezen voor gerichte bescherming van ouderen en kwetsbaren (TK_62, p.88, Van Haga). De reden hiervoor is volgens Van Haga niet alleen dat *"de huidige maatregelen onredelijk zijn voor grote groepen van onze bevolking"* (TK_50, p.52, Van Haga), maar ook omdat corona voor ouderen alleen gevaarlijk is in combinatie met allerlei aandoeningen (TK_29, p.16, Van Haga).

Astrologie. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “astrologie”.

Aardbevingen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “aardbevingen”.

Tabel 29: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “bijgeloof en stereotypering” woordvoerders Groep Van Haga

Bijgeloof en stereotypering	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Zwak en sterk
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Voorstellen bepleiten waarbij gezonde mensen hun leven zo normaal mogelijk kunnen leiden en risicogroepen extra bescherming krijgen
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Wetenschap • Bovennatuurlijke krachten • Geboren met drang • Aardbevingen • Astrologie
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.5.6 F-schaal dimensie “kracht en doordachtheid”

De zesde dimensie van de F-schaal is “kracht en doordachtheid”. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga zijn in het politieke debat over de coronacrisis geen aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van deze dimensie.

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "kracht en doordachtheid" zich door de drie items: “toegewijde leiders”, “zwak en sterk” en “zwak en sterk”. Eén daarvan komt voor in het

politieke discours van de woordvoerders van de Groep Van Haga over de coronacrisis, namelijk het item "zwak en sterk".

Toegewijde leiders. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “toegewijde leiders”.

Zwak en sterk. Voor de toelichting op het item "zwak en sterk" verwijst ik naar paragraaf 4.5.5.

Complotten. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “complotten”.

Tabel 30: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “kracht en doordachttheid” woordvoerders Groep Van Haga

Kracht en doordachttheid	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Zwak en sterk
	Blijkt uit	Voorstellen bepleiten waarbij gezonde mensen hun leven zo normaal mogelijk kunnen leiden en risicogroepen extra bescherming krijgen
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Toegewijde leiders • Complotten
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.5.7 F-schaal dimensie “destructiviteit en cynisme”

De zevende dimensie van de F-schaal is “destructiviteit en cynisme”. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga in het politieke debat over de coronacrisis zijn aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "destructiviteit en cynisme". Zo is Van Haga cynisch over het optreden van het kabinet, dat er volgens hem er maar niet in slaagt het nieuwe beleid bij te stellen op basis van nieuwe kennis: *"waarom past het kabinet met deze kennis zijn beleid niet aan? Niet het coronavirus, maar de maatregelen van het kabinet bleken namelijk te leiden tot een sociale, culturele en economische implosie van ons land. De ravage is compleet"* (TK_44, p.213, Van Haga). Evenzo geeft Van Haga een cynische reactie op de maatschappelijke gevolgen van dit coronabeleid, dat volgens Van Haga *"de doodsklap is voor de economie"* (TK_63, p.14, Van Haga) en ertoe heeft geleid dat horecaondernemers op het punt staan zelfmoord te plegen (TK_186, p.78, Van Haga). Ook in onderstaande passage uit het debat van 7 oktober 2020 geeft Van Haga een cynische kijk op de (dystopische) samenleving.

De heer Van Haga (Groep Van Haga): Daarnaast misschien nog even iets over de gevolgen van de maatregelen. Deze maatregelen hebben grote gevolgen voor de samenleving. Het lijkt erop dat het kabinet de nevenschade niet meeneemt bij het instellen van de reeds verdergaande maatregelen. Verschillende wetenschappers slaan alarm en stellen dat de sociale, culturele, economische en medische nevenschade vele malen groter is dan de schade die COVID-19 heeft aangericht. Zelfs Ernst Kuipers gaf dit tijdens de laatste uitzending van Jinek volmondig toe. Studenten vereenzamen thuis achter hun laptops. Ouderen krijgen geen bezoek meer van hun kinderen. Ondernemers zien hun levenswerk in rook opgaan en gaan massaal failliet. Artiesten zitten depressief thuis zonder werk. Kinderen worden steeds meer gescheiden van hun ouders doordat allerlei onnatuurlijke gedragsregels worden ingesteld. Kinderen worden afgezet bij het hek van het sportveld en ouders mogen niet meer langs de lijn staan. De ramen van de zwembles worden geblindeerd en vrijwilligers moeten jouw kind afdrogen. Ik vraag mij echt af of we naar zo'n samenleving toe willen. Begrafenissen worden eenzaam in hele kleine kring georganiseerd en huwelijken worden gereduceerd tot een double date. Welkom in dystopia!
(Tweede Kamer, 11e vergadering Woensdag 7 oktober 2020, p.93)

Naast dat Van Haga aangeeft geen vertrouwen meer te hebben in het coronabeleid van het kabinet - de hele samenleving is vernietigd uit angst voor een op een stevige griep gelijkend virus (TK_146, p.92, Van Haga) - zegt Van Haga ook geen vertrouwen meer te hebben in de democratie. De democratie in Nederland -zo zegt Van Haga- is dood: *"We worden niet eens geregeerd per decreet, maar per persconferentie. Vrijdag werd onze vrijheid weer afgepakt op een manier die zelfs de bangste coronagelovigen niet konden begrijpen"*(TK_139, p.46, Van Haga).

Tenslotte, waar woordvoerders van Forum voor Democratie herhaaldelijk verwijzen naar het werk van schrijver George Orwell, verwijst Van Haga -ter aanduiding van een nachtmerrieachtige sfeer- naar schrijver Franz Kafka. Zo verwijst Van Haga in het debat van 20 mei 2021 naar een kafkaëske situatie *"die leidt tot faillissementen, eenzaamheid en onbegrip"* (TK_15, p.182, Van Haga) en leest het hele boekwerk met maatregelen volgens Van Haga *"een beetje als een roman van Kafka. Het staat vol met heel rare regels en onzinnige tegenstrijdigheden. De absurditeit kent eigenlijk geen grenzen"* (TK_183, p.4, Van Haga).

Op itemniveau kenmerkt de dimensie "destructiviteit en cynisme" zich door de twee items: "verwantschap" en "oorlog en conflict". In het politieke discours van de woordvoerders van de Groep Van Haga over de coronacrisis komen geen van beide voor.

Oorlog en conflict. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "oorlog en conflict".

Verwantschap. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item "verwantschap".

Tabel 31: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk "destructiviteit en cynisme" woordvoerders Groep Van Haga

Destructiviteit en cynisme (Op dimensie niveau is er sprake van "politiek cynisme")	Items(s) aanwezig	Op dimensie niveau is er sprake van "politiek cynisme".
	Blijkt uit	Dit uit zich in frustratie over het coronabeleid en gebrek aan politieke daadkracht, wantrouwen in de regering en het idee dat het

		regeringsbeleid zeer schadelijk is
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Oorlog en conflict • Verwantschap
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.5.8 F-schaal dimensie “projectiviteit”

De achtste dimensie van de F-schaal is “projectiviteit”. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga zijn in het politieke debat over de coronacrisis aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van de dimensie "projectiviteit". Projectiviteit komt in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga naar voren door het toeschrijven van de emotie angst aan het overheidsoptreden. Zo zijn we volgens Van Haga *"in een totale angstkramp geschoten"* (TK_186, p.36, Van Haga) en hebben angsthazen ons land gegijzeld (TK_186, p.78 Van Haga): een angst die wat hen betreft ongegrond is, zoals onderstaande passage illustreert.

De heer Van Haga (Groep Van Haga): Angst is een hele slechte raadgever. Ik zou het kabinet daarom ook willen oproepen tot realisme. Dat is niet uit opportunisme en ik bagatelliseer de situatie volstrekt niet, maar ik pleit wel voor een realistische benadering van deze crisis, op basis van feiten en niet op basis van emotie.
(Tweede Kamer, 63e vergadering Donderdag 12 maart 2020, p.118)

Kenmerkend voor de dimensie "projectiviteit" zijn bovendien de vijf items: "infectie en ziekte", "bemoeizucht", “aardbevingen”, “wild seksleven” en "complotten". In het politiek discours van de woordvoerders van Groep Van Haga over de coronacrisis zien we er één terug, namelijk het item “bemoeizucht”.

Infectie en ziekte. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “infectie en ziekte”.

Bemoeizucht. Voor de toelichting op het item "bemoeizucht" verwijs ik naar paragraaf 4.5.4.

Aardbevingen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “aardbevingen”.

Wild seksleven. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “wild seksleven”.

Complotten. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “complotten”.

Tabel 32: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “projectiviteit” woordvoerders Groep Van Haga

Projectiviteit	Items(s) aanwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Op dimensie niveau is er sprake van "projectiviteit". • Bemoeizucht
	Blijkt uit	<ul style="list-style-type: none"> • Toeschrijven (c.q. projecteren) van de emotie angst aan het overheidsoptreden • Kritiek op overheidsbemoeienis wat betreft de naleving van opgelegde coronamaatregelen
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Aardbevingen • Infectie en ziekte • Wild seksleven • Complotten
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.5.9 F-schaal dimensie “seks”

De negende dimensie van de F-schaal is ‘seks’. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga zijn in het politieke debat over de coronacrisis geen aanduidingen te vinden voor de aanwezigheid van deze dimensie en/of bijbehorende items.

Seksuele misdrijven. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “seksuele misdrijven”.

Wild seksleven. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “wild seksleven”.

Homoseksuelen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga aan het politieke debat over de coronacrisis zijn geen aanduidingen gevonden voor de aanwezigheid van het item “homoseksuelen”.

Tabel 33: samenvattende tabel van de bevindingen met betrekking tot het kenmerk “seks” woordvoerders Groep Van Haga

Seks	Items(s) aanwezig	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.
	Item(s) afwezig	<ul style="list-style-type: none"> • Seksuele misdrijven • Wild seksleven • Homoseksuelen
	Anti-autoritair of beschuldiging van autoritarisme	n.v.t.
	Blijkt uit	n.v.t.

4.6 Controle casus woordvoerder van D66 Jan Paternotte

In de bijdragen van D66-woordvoerder Jan Paternotte komen in beperkte mate enkele kenmerken van autoritarisme als ideologie en van de autoritaire persoonlijkheid naar voren.

In het discours van de controlecasus Jan Paternotte komen de volgende drie kenmerken van *autoritarisme als ideologie* naar voren.

1. **Afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels**
2. **Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken**
3. **Het opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws)**

Wat betreft de hierboven genoemde kenmerken van autoritarisme als ideologie in het discours van D66-leider Paternotte, zien we dat deze vooral inhoudelijk/beleidsmatig van aard zijn. Het coronabeleid van de regering weerspiegelt in zekere zin een beperking van burgerlijke vrijheden en een opschorting van de grondwet. In het discours van Paternotte - die namens de regering spreekt - zien we logischerwijs duidelijk terug dat hij dit coronabeleid steunt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit zijn steun voor lockdowns, verplichte tests en verlenging van maatregelen en uitgaansverboden.

Verder vinden we in het discours van D66-woordvoerder Jan Paternotte over de coronacrisis ook het kenmerk "het opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws)" terug. Dit blijkt uit de (felle) bijdragen van Paternotte waarin hij vraagtekens zet bij de juistheid van informatie die met name door Forum voor Democratie tijdens Tweede Kamerdebatten naar voren wordt gebracht. In paragraaf 4.2 spraken we al over de dialoog van woordvoerders van regeringspartijen als D66 met woordvoerders van Forum voor Democratie over onderwerpen als "nepnieuws" en "desinformatie". Het beschuldigen van andere politici van het verspreiden van nepnieuws of desinformatie is hoe dan ook een vorm van desinformatie, waarmee D66-woordvoerder Paternotte dus aan dit kenmerk voldoet.

N.B. Er is nog een indicator van autoritarisme als ideologie - "**het opzettelijk geheim houden van acties en beslissingen voor het forum**" - die we niet zozeer in het discours van Paternotte vinden, maar meer in het discours van regeringspartijen in het algemeen. Deze bevinding is gebaseerd op beweringen van woordvoerders van Forum voor Democratie over de mogelijke grote informatievoorsprong van de regering op de oppositiepartijen en het opzettelijk achterhouden van informatie. Zo verwijt Van Meijeren de nieuwe VWS-minister Kuipers dat hij al een maand voor de opheffing van de avondklok wist dat deze geen effect had en dit niet eerder heeft aangegeven (TK_186, p.146, Van Meijeren) en heeft Baudet het over "*de stiekem gewijzigde richtlijnen rondom mondkapjes in verzorgingstehuizen met een drama als gevolg*" (TK_93, p.31, Baudet). Volgens verschillende bijdragen van FvD-woordvoerders is de VWS-minister bovendien terughoudend met het verstrekken van gegevens, zoals ziekenhuisgegevens en RIVM-grafieken (TK_102, p.95, Van Haga; TK_181, p.114, Van Meijeren).

Naast bovengenoemde kenmerken van autoritarisme als ideologie, vinden we ook nog een tweetal kenmerken die aanspreken op *de autoritaire persoonlijkheid* terug in het discours van woordvoerder van D66 Jan Paternotte, namelijk:

1. **Gehoorzaamheid en respect.** Het item "*gehoorzaamheid en respect*" is terug te vinden in het discours van Paternotte doordat hij oproept tot het naleven van de coronamaatregelen. Zo verzoekt Paternotte aan Baudet zich aan de coronamaatregelen te houden (TK_114, p.132, Paternotte) en roept hij iedereen op zich te laten vaccineren (TK_104, p.60, Paternotte).
2. **Infectie en ziekte.** Het item "*infectie en ziekte*" komt bijvoorbeeld terug wanneer Paternotte herhaaldelijk oproept tot een inreisverbod naar landen waar zorgwekkende varianten heersen om de verspreiding van nieuwe varianten te beperken (TK_111, p.72, Paternotte; TK_123, p.98, Paternotte) en de regering vraagt met een uitgebreid testbeleid op luchthavens te komen (TK_48, p.158, Paternotte).

4.7 Beantwoording deelvraag 2

In dit hoofdstuk is getracht duidelijk te maken welke kenmerken uit de literatuur zoals weergegeven in de codeerschema's (bijlage A en B) we terugzien in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga in de Tweede Kamer over de coronacrisis. Aansluitend op de tekstanalyse wordt in dit hoofdstuk per subparagraaf een samenvattende tabel weergegeven met de bevindingen per kenmerk, waarmee deelvraag twee wordt beantwoord. Hoofdstuk 5 geeft een verdere interpretatie van deze analyse.

Hoofdstuk 5 Interpretatie

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van de discoursanalyse weergegeven. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de tweede dimensie van een KDA, namelijk interpretatie. Nadat de algemene conclusies van de resultaten zijn uitgewerkt en geïnterpreteerd, wordt er nog een toelichting gegeven op Fairclough's derde dimensie "verklaring", die de relatie tussen discours, ideologie en macht aan het licht brengt.

5.1 Algemene conclusie en interpretatie van de resultaten

Algemene conclusie en interpretatie autoritarisme als ideologie

In het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis zijn in totaal 4 van de 5 kenmerken van autoritarisme als ideologie terug te vinden. Dit betreffen de kenmerken: afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels, ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders, bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders -waaronder de media- in te perken en de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum.

Kenmerken van autoritarisme als ideologie in het politieke discours van de woordvoerders van Groep Van Haga over de coronacrisis zijn minder vertegenwoordigd. Hier zijn slechts drie kenmerken van autoritarisme als ideologie zichtbaar, te weten: afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregel, ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders en bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders -waaronder de media- in te perken.

Dit betekent dus dat in het politieke discours van Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis duidelijk kenmerken van autoritarisme als ideologie naar voren komen. Kenmerken van autoritarisme als ideologie lijken in dit opzicht een dominantere rol te spelen in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie dan in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga.

Hierbij moet worden opgemerkt dat de aanwezigheid van sommige kenmerken van autoritarisme als ideologie afhankelijk is van de tijd, d.w.z. van het verloop van de coronacrisis. Zo zien we dat de indicator van autoritarisme als ideologie "het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken" uitsluitend voorkomt in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga aan het begin van de coronacrisis, terwijl de indicatoren "het dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijke middenveld" en "oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen" pas later in dit discours worden aangetroffen.

Opvallend is ook dat het kenmerk van autoritarisme als ideologie "het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups" niet voorkomt in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis. Dit is opmerkelijk omdat uit diverse literatuur blijkt dat agressie een belangrijk onderdeel is van autoritarisme als ideologie en een kenmerk is van de autoritaire persoonlijkheid. Een verklaring zou kunnen zijn dat deze literatuur vooral verwijst naar (het tolereren of aanmoedigen van)

fysiek geweld en niet naar agressieve taalstijl of zoals Mercieca (2019) het noemt "gewapende communicatiestrategieën", waarbij de communicatie zelf een vorm van agressie is.

Algemene conclusie en interpretatie autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk

In het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis komen 9 van de in totaal 27 items en 4 van de in totaal 9 dimensies van de autoritaire persoonlijkheid voor. In de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie werden in het politieke debat over de coronacrisis verwijzingen gevonden naar kenmerken van de dimensies conventionalisme, anti-intracaptie, projectiviteit en destructiviteit en cynisme. Op itemniveau zagen we de items gehoorzaamheid en respect, kunstenaar-zakenman, immorele mensen, zwak-sterk, bemoeizucht, complotten, infectie en ziekte, oorlog en conflict en astrologie terug.

In het politieke discours van de woordvoerders van Groep Van Haga over de coronacrisis zijn 4 van de in totaal 27 items en 4 van de in totaal 9 dimensies van de autoritaire persoonlijkheid aangetroffen. In de bijdragen van de woordvoerders van Groep Van Haga werden in het politieke debat over de coronacrisis verwijzingen gevonden naar kenmerken van de dimensies conventionalisme, anti-intracaptie, projectiviteit en destructiviteit en cynisme. Op itemniveau zagen we de items gehoorzaamheid en respect, kunstenaar-zakenman, zwak-sterk en bemoeizucht terug.

Dit betekent dus dat er in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie over de coronacrisis meer F-schaal-items zijn aangetroffen dan in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Zo komen de F-schaal items "complotten", "astrologie" en "infectie en ziekte" wel voor in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie, maar niet in het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga. Het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie lijkt dus sterker aan te spreken op kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid dan het discours van de woordvoerders van Groep Van Haga.

Hierbij moet worden opgemerkt dat de aanwezigheid van sommige kenmerken van autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk afhankelijk is van de tijd, d.w.z. van het verloop van de coronacrisis. Zo zien we dat het item "infectie en ziekte" uitsluitend voorkomt in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie aan het begin van de coronacrisis, terwijl we de F-schaal items "complotten", "zwak en sterk" en "bemoeizucht" pas later in dit discours aantreffen.

Toch zijn er ook tamelijk veel dimensies en items van de F-schaal die niet in de bijdragen van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga naar voren komen. Zo zijn er in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga geen specifieke verwijzingen gevonden naar de dimensies autoritaire onderwerping, autoritaire agressie, bijgeloof en stereotypering, kracht en doordachtheid en seks. Bovendien zien we de items slechte manieren, minder praten, wetenschap, bovennatuurlijke krachten, opstandige ideeën, toegewijde leiders, geen gezond persoon, lijden, discipline en vastberadenheid, eer, seksuele misdrijven, onsterfelijke liefde, homoseksuelen, vrolijke dingen, geboren met drang, aardbevingen, verwantschap en wild seksleven niet terug in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis.

Kenmerken van autoritarisme als ideologie komen dus relatief¹⁷ sterker naar voren in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga dan verwijzingen naar kenmerken van autoritarisme die aansluiten op de autoritaire persoonlijkheid. Dit heeft drie mogelijke implicaties. In de eerste plaats zou dit kunnen betekenen dat kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid slechts een beperkte rol spelen in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga. In de tweede plaats impliceert het dat de F-schaal niet in zijn geheel bruikbaar is als instrument om kenmerken van autoritarisme in het (hedendaagse) politieke discours te meten. Waar Fairclough stelde dat discours en ideologie sterk met elkaar verweven zijn, is in de literatuur geen directe relatie gevonden tussen discours en psychologische constructen zoals de autoritaire persoonlijkheid. Dit roept natuurlijk ook de vraag op in hoeverre het mogelijk is om verwijzingen naar een psychologisch construct, zoals de autoritaire persoonlijkheid, te meten in een politiek debat. In de derde plaats is de F-schaal gebaseerd op het 20e-eeuwse fenomeen autoritarisme, waardoor het niet goed kan worden toegepast op het fenomeen autoritarisme in de 21e eeuw. Zoals beschreven in de inleiding is volgens Applebaum (2020) autoritarisme in de 21e eeuw wel degelijk een relevant en actueel concept, maar verschilt het van autoritarisme in de 20e eeuw omdat het een ander soort oorzaak heeft.

Dit betekent overigens niet dat bij een onderzoek naar kenmerken van autoritarisme in het politieke discours het perspectief van autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk geheel buiten beschouwing zou kunnen blijven. Zoals uit de resultaten blijkt, spelen bepaalde kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid die volgens de theorie niet gerelateerd zijn aan autoritarisme als ideologie, zoals "anti-intraceptie", "kunstenaar-zakenman", "bemoeizucht" "astrologie" en "infectie en ziekte" wel degelijk een rol in het politieke discours van radicaal-rechtse politici. Dit betekent dus dat "de autoritaire persoonlijkheid" aanvullend van belang is om het fenomeen autoritarisme in het politieke discours te verklaren.

Wat nog meer opvalt in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga over de coronacrisis is dat zij in hun bijdragen geregeld humor gebruiken. Typerend voor deze humoristische opmerkingen van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga zijn niet de goed gestructureerde argumenten, maar de emotionele en affectieve uitingen in de vorm van wrede of bittere spot die dienen als entertainment. Humor dient daarmee enerzijds als uitdrukking van een cynische houding (d.w.z. de persoonlijkheidsdimensie van cynisme en destructiviteit) en anderzijds als entertainment - een kenmerk waarvan ook Gounari (2021) concludeerde dat het een belangrijk onderdeel is van het autoritaire discours van Trump. Bovendien nodigen komische verklaringen niet uit tot het overwegen van een reeks uiteenlopende standpunten over pertinente kwesties die ons ("het forum") in staat stellen geïnformeerde en genuanceerde politieke beslissingen te nemen. Daarbij

---

¹⁷ In het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga komen kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid absoluut gezien sterker tot uiting dan kenmerken van autoritarisme als ideologie. Hier moet echter een kanttekening worden geplaatst. Zoals figuur 7 laat zien, zien we dat de dimensie "destructiviteit en cynisme" significant aanwezig (bepalend) is met betrekking tot het aantal aangetroffen kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid. De oorspronkelijke dimensie zoals bedoeld door Adorno et al. (1950) wordt hier echter niet gemeten, maar de door de onderzoeker herziene dimensie, die verwijst naar politiek cynisme. De vraag is echter of dit gemeten kenmerk aanspreekt op een persoonlijkheid of dat het toch meer politiek-ideologisch bepaald is en dus meer het kenmerk van autoritarisme als ideologie "ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders" meet. Als we de bijdragen gecodeerd op "destructiviteit en cynisme" uit het selectiebestand halen, komen de kenmerken van autoritarisme als ideologie ook op absolute basis meer voor dan kenmerken die aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid.

lijkt humor ook een discursieve strategie om, zoals Glasius (2018) het formuleert, de verantwoording aan mensen over wie een politieke actor controle uitoefent te saboteren.

Daarnaast valt de houding van woordvoerders van Forum voor Democratie tegenover outgroups op. In de literatuur wordt benadrukt dat autoritaire leiders een zekere mate van haat of intolerantie jegens outgroups uiten en dus streven naar een in-group/out-group dynamiek (Fuchs, 2018; Gaul, 2020; Gourari, 2018; Meloen et al. 2000). In het politieke discours van Forum voor Democratie kunnen we vier van deze ingroup-outgroup dichotomieën onderscheiden. Ten eerste komt het tot uiting in de complottheorieën over de Great Reset die in het discours van Forum voor Democratie worden gebruikt. Hier komt de polarisatie van de outgroup -het World Economic Forum, Klaus Schwab, Bill Gates en alle andere miljardairs- tegenover de ingroup van "alle anderen" duidelijk naar voren. Een tweede, duidelijke polarisatie, is gericht tegen de outgroup van de "zwakkeren" - die door Forum voor Democratie werden verweten dat maatregelen ter bestrijding van COVID-19 ook werden afgekondigd voor de ingroup "de sterken". Een derde polarisatie zien we bij degenen die "zich gewelddoos verzetten" -dat wat FvD burgerlijke ongehoorzaamheid noemt- versus degenen die vermoedelijk onwetend zijn of zich niet verzetten. Ten slotte is er een vierde polarisatie tussen de groepen "gevaccineerden" (ingroup) en "niet-gevaccineerden" (outgroup), waarbij Forum voor Democratie juist lijkt op te komen voor de (volgens hen) specifieke outgroup in dit debat -de niet-gevaccineerden¹⁸. Wat hier opvalt is dat deze outgroups -anders dan de theorie (Adorno et al., 1950; Meloen et al. 2000)- hun basis vinden in bijvoorbeeld vaccinatiestatus en fysieke conditie en niet op een ethnocentrische of raciale basis.

Een dergelijke polarisatiestrategie leent zich uiteraard voor een reductieve voorstelling van de sociale werkelijkheid: het laat één of twee sociale actoren toe als de sleutel tot de verklaring van sociale verschijnselen. Bovendien vermijdt deze argumentatiestrategie de noodzaak om bewijzen te leveren voor verklaringen. In plaats daarvan wordt er een samenhangend verhaal gecreëerd met als doel te overtuigen door een beroep te doen op emotie en tegenargumenten. Daarbij is deze strategie -het creëren en propageren van polarisaties (of "ingroups-outgroups") binnen de samenleving- gericht op wat Gounari (2018) de vervorming van de werkelijkheid noemt, wat dientengevolge de verantwoordingsplicht aan mensen ("het forum") saboteert (Glasius, 2018).

Ten slotte kan worden opgemerkt dat zowel de oorspronkelijke items/dimensies zoals geformuleerd door Adorno et al. (1950) als enkele door de onderzoeker herschreven dimensies/items aanspreken op de autoritaire persoonlijkheid zijn aangetroffen in het politieke discours over de coronacrisis door de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga. De oorspronkelijke dimensies/items van autoritaire persoonlijkheid in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie zijn: projectiviteit, anti-intracptie, immorele mensen, bemoeizucht, zwak en sterk, astrologie, samenzweringen en infectie en ziekte. Voor Groep Van Haga zijn dat: projectiviteit, anti-intracptie, bemoeizucht en zwak en sterk. De aangepaste dimensies/items in het discours van Forum voor Democratie zijn: gehoorzaamheid en respect, kunstenaar-zakenman, oorlog en conflict en destructiviteit en cynisme. Voor Groep Van Haga zijn dat: gehoorzaamheid en respect, kunstenaar-zakenman en destructiviteit en cynisme. Dit betekent dus, zoals ook beschreven in hoofdstuk 3, dat met name deze laatstgenoemde dimensies/items met de nodige voorzichtigheid moeten worden bekeken wanneer een conclusie hierover wordt getrokken.

---

¹⁸ zie item "immorele mensen" in paragraaf 4.3.3.

Conclusie en interpretatie betreffende de controlecasus D66 woordvoerder Paternotte
Onderzoek naar kenmerken van autoritarisme bij de controlecasus - D66-woordvoerder Jan Paternotte - leidde eveneens tot een belangrijke conclusie, namelijk dat kenmerken van autoritarisme in het politieke debat over corona niet alleen zijn waar te nemen bij extreem-rechtse partijen als Forum voor Democratie en Groep Van Haga, maar ook bij regeringspartijen als D66. Er bestaat wel een verschil in de manier waarop autoritarisme tot uiting komt in het discours van extreem-rechtse partijen en regeringspartijen. Dit onderscheid wordt hieronder toegelicht.

In de eerste plaats zien we dat regeringspartijen als D66 vooral op beleidsmatig niveau kenmerken van autoritarisme laten zien. Het gaat daarbij met name om het verdedigen van burgerlijke vrijheidsbeperkende maatregelen als verplichte lockdowns of het inzetten van antidemocratische maatregelen als de coronanoodwet. Dit betekent dus dat regeringspartijen voldoen aan de kenmerken van autoritarisme zoals voorgesteld door Levitsky en Ziblat (2018) "*bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken*" en "*afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels*"¹⁹. In het discours van extreemrechtse partijen als Forum voor Democratie en Groep Van Haga zien we daarentegen dat zij de regering beschuldigen van of zich uitspreken tegen dergelijke burgerlijke vrijheidsbeperkende en antidemocratische maatregelen.

Ten tweede zien we dat radicaal-rechtse partijen vooral kenmerken van autoritarisme laten zien die samenhangen met een (gewelddadige) retorische opstelling tegen de regering (bijv. het beschrijven van tegenstanders als illegitiem, crimineel of onbekwaam). Dit blijkt met name uit de nadrukkelijke aanwezigheid van het kenmerk van autoritarisme als ideologie "*de ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders*" en het kenmerk van de autoritaire persoonlijkheid "*cynisme en destructiviteit*". Deze kenmerken komen niet voor in het discours van regeringspartijen. Daarmee lijken regeringspartijen in hun discours over de coronacrisis vooral inhoudelijke (beleidsmatige) kenmerken van autoritarisme te vertonen, terwijl rechts-radicalen partijen als Forum voor Democratie en Groep Van Haga meer kenmerken laten zien die samenhangen met taalgebruik en dus met de vorm van een discours.

5.2 Autoritarisme als instrument van coalitie en oppositie

Nu de inhoud van de parlementaire verslagen in hoofdstuk 4 is beschreven en de interpretatie ervan hierboven uit een is gezet, rest nog een toelichting op Fairclough's derde dimensie, namelijk "verklaring", die de relatie tussen discours, ideologie en macht aan het licht brengt.

Het politieke discours over corona wordt door radicaal-rechtse partijen en de regering gebruikt om uitdrukking te geven aan hun ideologie en hun streven om macht te creëren of te behouden. Zo zien we dat rechts-radicalen partijen discursieve strategieën gebruiken om de macht van het heersende politieke establishment aan te vallen. COVID-19 creëerde een gunstig kader voor kritiek op politieke tegenstanders, waarbij rechts-radicalen partijen hun discours konden voeren om de regering ervan te beschuldigen te laat te handelen of verkeerd beleid te voeren om de

---

¹⁹ In het politieke discours over de coronacrisis van regeringspartijen als D66 is zien we het kenmerk van autoritarisme als ideologie "afwijzing van democratische spelregels" vooral terug door de aanwezigheid van de indicator "suggereren dat antidemocratische maatregelen nodig zijn", hetgeen zich in dit discours met name uit in de (voorstellen voor) de coronaspoedwet. Deze wet kan op zijn beurt worden gezien als een "autoritair" instrument waarbij, conform Gounari's (2018) conceptualisering van autoritarisme, sprake is van een (streven naar) hoge concentratie van politieke macht bij de uitvoerende tak of, zoals Cornado (2019) het noemt, van een onderdrukking van de scheiding der machten.

pandemie in te dammen. Het discours van de rechts-radicalen partien omvatte eufemismen voor het gebruik van geweld. Daarnaast gebruiken rechts-radicalen partien discursieve strategieën (taal) als een instrument om de (geconsolideerde) macht van het huidige politieke establishment aan te vallen of te veranderen. Regeringspartien gebruiken, op hun beurt, de wet als een autoritair machtsinstrument. Zo ontstond bijvoorbeeld met de coronaspoedwet een machtsverschuiving in het politieke discours over corona naar een gecentraliseerde controle en coördinatie van besluitvorming door de regering. Deze verschuiving werd in de brede maatschappij—en niet alleen door rechts-radicalen partien—gezien als een ideologische ondermijning van de constitutionele democratie.

Naast het verschil in de manier waarop het discours wordt ingezet om machtsverhoudingen te verschuiven dan wel te behouden, lijkt er ook een verschil te bestaan in de perceptie van dreiging tussen rechts-radicalen partien en regeringspartien en de inhoud van hun discours. Waar regeringspartien in hun discours een beleid bepleiten dat gebaseerd is op de dreiging van het coronavirus, maken rechts-radicalen partien zich voornamelijk zorgen over bedreiging van burgerlijke vrijheden. Regeringspartien zijn voorstander van maatregelen ter beperking van de burgerlijke vrijheden. Rechts-radicalen partien zijn hier pertinent op tegen: verplicht beleid en vaccins kunnen worden gezien als een schending van morele traditie. Dit verklaart ook waarom rechts-radicalen partien tegen fundamentele nieuwe zaken zijn zoals de invoering van de Europese Groene Pas en Digitale Identiteit. Dergelijke beperkingen bevorderen, volgens rechts-radicalen partien, een onwenselijke transformatie van het politieke systeem (bijvoorbeeld een verschuiving naar een socio-technisch gebaseerde big data-gestuurde overheid).

Hoofdstuk 6 Conclusie en Discussie

In deze scriptie is getracht het politieke discours over corona door de woordvoerders van de rechts-radicalen partijen Forum voor Democratie en Groep Van Haga te verklaren vanuit het perspectief van autoritarisme. Autoritarisme werd daarbij benaderd vanuit een ideologische invalshoek en een persoonlijkheidsperspectief. In de voorgaande hoofdstukken zijn de deelvragen behandeld. Op basis van deze uitkomsten wordt hieronder eerst een antwoord geformuleerd op de centrale onderzoeksvraag: *"Op welke wijze hanteren woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga, in hun discours in de Tweede Kamer over de coronacrisis, kenmerken van een autoritaire ideologie die aansluiten bij specifieke kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid?"* Vervolgens worden implicaties besproken en de resultaten ter discussie gesteld, door de beperkingen van dit onderzoek te bespreken. Dit hoofdstuk eindigt met een aantal suggesties voor toekomstig onderzoek.

6.1 Beantwoording centrale onderzoeksvraag

In de inleiding van deze scriptie werd de veronderstelling geformuleerd dat individuele psychologische predisposities ten grondslag liggen aan politieke houdingen, in het specifiek een rechts-autoritaire oriëntatie. In dit onderzoek is nagegaan welke kenmerken van het autoritaire syndroom zoals getheoretiseerd door Adorno et al. (1950) voorkomen in het politieke discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga en hoe deze kenmerken samenhangen met kenmerken van autoritarisme als rechtse ideologie.

Op basis van de resultaten van de discoursanalyse kunnen we zes kenmerken van autoritarisme als ideologie identificeren die in het discours van de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga worden aangetroffen en die tegelijkertijd aansluiten bij een specifiek kenmerk van de autoritaire persoonlijkheid.

Ten eerste zien we dat het kenmerk van autoritarisme als ideologie *"ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders"* aansluit bij de dimensie van de autoritaire persoonlijkheid *"cynisme en destructiviteit"*. Ten tweede blijkt dat de indicator van autoritarisme als ideologie *"het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde"* aansluit bij de dimensie van de autoritaire persoonlijkheid *"conventionalisme"*. Ten derde sluiten de kenmerken van autoritarisme als ideologie *"afwijzing van (of zwak engagement voor) democratische spelregels"* en *"de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum"* aan bij het F-schaal item *"complotten"*. In de vierde plaats zien we dat de indicator van autoritarisme als ideologie *"het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken"* aansluit bij de F-schaal items *"infectie en ziekte"* en *"gehoorzaamheid en respect"*. Bovendien kan geconcludeerd worden dat het kenmerk van autoritarisme als ideologie *"de preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum"* aansluit bij de dimensie van de autoritaire persoonlijkheid *"cynisme en destructiviteit"*. Tenslotte is gebleken dat het kenmerk van autoritarisme als ideologie *"ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders"* aansluit bij de dimensie van de autoritaire persoonlijkheid *"projectiviteit"*.

6.2 Implicaties

Het onderzoek in deze scriptie biedt een uniek, nieuw perspectief op het parlementair discours van extreemrechtse partijen in Nederland. In de eerste plaats vormt deze scriptie het verslag van het eerste theoretisch-empirische onderzoek naar autoritarisme in het politieke discours van extreemrechtse politici in de Tweede Kamer. Door het politieke discours te benaderen vanuit het perspectief van autoritarisme kunnen we politiek-ideologische veranderingen zoals de groeiende steun voor radicaal-rechtse politici discours beter verklaren. Autoritarisme -zo veronderstelt dit onderzoek- speelt bij individuen een belangrijke rol in de vorming van attitudes over hedendaagse maatschappelijke vraagstukken en domineert daarmee politiek-ideologische voorkeuren. In combinatie met de complexiteit van hedendaagse maatschappelijke vraagstukken verklaart dit de toenemende populariteit van extreemrechtse partijen. Deze partijen vormen een discours dat de aandacht afleidt van maatschappelijke problemen en de complexe oorzaken ervan. Daarom zien we in het discours van radicaal-rechtse partijen als Forum voor Democratie en Groep Van Haga ook vaak kenmerken van autoritarisme zoals het ontkennen van de legitimiteit van politieke tegenstanders, desinformatie en nepnieuws, complottheorieën en het creëren en propageren van polarisaties (of "ingroups-outgroups") binnen de samenleving (zoals zwak en sterk). Ze dienen als strategieën die hen helpen de complexe werkelijkheid te verdraaien en daarmee hun verantwoordingsplicht aan het forum te ontwijken.

Ten tweede beoogde dit onderzoek de unieke rol van autoritarisme op de waargenomen dreiging van coronapandemie en de steun voor overheidsbeperkingen en de reactie op deze beperkingen in het Nederlandse politieke debat te onderzoeken. Deze context is uniek omdat de coronacrisis gematigde regeringspartijen ertoe dwong vrijheidsbeperkende maatregelen te nemen. Omdat in het politieke discours dat in deze scriptie is onderzocht ook regeringspartijen kenmerken van autoritair bestuur hebben laten zien, laat deze scriptie zien dat deze kenmerken niet per sé zijn voorbehouden aan rechts-extreme partijen. Sterker nog, de rechts-extreme partijen hebben regeringspartijen indirect beschuldigd van autoritarisme in hun discours. De dynamiek die hieraan ten grondslag ligt, wordt in deze scriptie verder onthuld. Hierbij is gebleken dat het onderscheid tussen regeringspartijen en extreemrechtse oppositie vooral is gelegen in de toon van het discours. Bovendien kunnen verschillen in het discours van radicaal-rechtse partijen en regeringspartijen worden verklaard vanuit de perceptie van dreiging. Terwijl we in het discours van regeringspartijen vooral zien dat zij beleid bepleiten dat verband houdt met de daadwerkelijke dreiging van COVID-19, uiten rechts-radicalen partijen met name hun zorgen over de bedreiging van burgerlijke vrijheden.

Hoewel het fenomeen autoritarisme niet nieuw is in academische discussies, is de literatuur over autoritarisme versnipperd en gefragmenteerd door verschillende perspectieven. Dit onderzoek had dus, in het licht van meerdere perspectieven, tot doel de conceptuele inkadering van autoritarisme te verbeteren. Daartoe is in dit onderzoek gekeken naar de belangrijkste theoretische eigenschappen van twee perspectieven van autoritarisme, die van een ideologie en een persoonlijkheidskenmerk. Een analyse van bestaande wetenschappelijke publicaties over deze beide invalshoeken en een vergelijkende discussie hebben de belangrijkste aspecten van het fenomeen in kwestie omschreven. Deze analyse leidde eveneens tot de conclusie dat er inderdaad een theoretische overlapping is tussen deze twee perspectieven, maar dat beide perspectieven noodzakelijk zijn om autoritarisme in een politiek discours te begrijpen.

Dit onderzoek was de eerste die kenmerken van autoritarisme in het politieke debat over de coronacrisis testte in het discours van rechts-radicalen politici in Nederland. In het verlengde van verslaggevingen als die van Applebaum (2020) en Albright (2018) geeft dit onderzoek de bevestiging dat democratische erosie en de opkomst van extreemrechtse populistische politiek met autoritaire tendensen niet alleen voorkomt in landen als de Verenigde Staten, Brazilië en Hongarije, maar ook in Nederland. Dit onderzoek geeft inzicht in de mechanismen die ten grondslag liggen aan deze democratische erosie. Levitsky en Ziblatt (2018) benadrukken in hun werk dat een politicus die zelfs maar aan één van de besproken indicatoren van autoritair gedrag voldoet, al genoeg is om bezorgdheid te wekken over de integriteit van de democratie. De resultaten van dit onderzoek vormen dus een waarschuwingssignaal voor de schendingen van de democratische waarden in het Nederlandse parlementaire debat.

6.3 Beperkingen

Binnen dit onderzoek zijn een aantal (methodologische) beperkingen aan te wijzen, waardoor de resultaten van dit onderzoek met voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. De belangrijkste bevindingen worden hieronder gepresenteerd.

De eerste beperking betreft de in dit onderzoek toegepaste methodologie. Zoals vermeld in hoofdstuk 3 is in dit onderzoek gekozen voor een case study design. Het onderzoeken van enkele cases (alleen de woordvoerders van Forum voor Democratie en Groep Van Haga) maakt het moeilijk om de bevindingen te generaliseren buiten de Nederlandse context.

De tweede beperking gaat over het interpretatieve karakter van het onderzoek, aangezien het analyseren en coderen van de selectie van de plenaire verslagen uiteindelijk gebaseerd is op de interpretatie van de onderzoeker. Bovendien werden de plenaire verslagen door slechts één codeur gecodeerd, waardoor een consistent codeerproces niet gegarandeerd is en er dus een mogelijke vorm van bias bestaat. Logischerwijs kan dus ook geen informatie worden verstrekt over de intercodeurbetrouwbaarheid, waardoor de betrouwbaarheid van het coderingsproces onduidelijk is.

De derde beperking heeft betrekking op de validiteit van de onderzoeksresultaten. Aangezien met name de kenmerken van de autoritaire persoonlijkheid in het politieke debat moeilijk te meten waren, heeft de onderzoeker geprobeerd de kenmerken zo ruim mogelijk te interpreteren en waar mogelijk een adequate beschrijving aan het kenmerk toe te voegen. Strikt genomen heeft de onderzoeker met betrekking tot deze kenmerken dus niet gemeten wat gemeten moest worden. Dit is een constatering die de validiteit van dit onderzoek aantast. Bovendien is het belangrijk op te merken dat resultaten uiteenlopend (tijdsafhankelijk) zijn, wat een algemene conclusie over de aanwezigheid van een kenmerk moeilijk maakt.

Tenslotte is er nog een andere beperking met betrekking tot de validiteit van het codeerschema in dit onderzoek. In dit onderzoek is een nieuw codeerschema ontworpen om autoritarisme als ideologie te meten, waarbij het werk van Levitsky & Ziblatt (2018) en Glasius (2018) als uitgangspunt is genomen en is aangevuld met enkele aspecten uit andere literatuur. Opvallend is dat geen van deze aanvullende aspecten²⁰ in het politieke discours van de woordvoerders van

---

²⁰ Dit betreft de aspecten "voorstander van de doodstraf"; "onderdrukking van homoseksualiteit; racisme; anti feminisme; etnocentrisme", "minachting voor mensenrechten kaders en -instellingen", "het beperken van de macht van vakbonden" en "het creëren van opzettelijke ideologische verwarring".

Forum voor Democratie en Groep van Haga zijn ontdekt. Dit zou kunnen betekenen dat deze aspecten niet kenmerkend genoeg zijn voor autoritarisme in gevestigde democratieën zoals Nederland en dus geen valide kenmerken zijn van autoritarisme als ideologie.

6.4 Suggesties voor toekomstig onderzoek

Ten slotte kunnen met betrekking tot verder onderzoek naar dit onderwerp enkele suggesties worden gedaan.

Ten eerste richt deze scriptie zich alleen op kenmerken van rechts autoritarisme in bijdragen van woordvoerders van extreemrechtse partijen in plenaire verslagen. Een soortgelijk onderzoek zou kunnen worden gedaan naar uitingen in de media in plaats van alleen te kijken naar plenaire debatbijdragen. Bovendien zou een dergelijk onderzoek kunnen worden gedaan naar autoritarisme in de bijdragen van linkse partijen zoals GroenLinks, Partij van de Dieren en BIJ 1. Op een meer theoretisch niveau zou onderzoek kunnen worden gedaan naar het verschijnsel "links autoritarisme".

Een andere suggestie voor verder onderzoek zou zijn om in soortgelijk onderzoek een sampling-by-time methode toe te passen, waarbij de onderzoeker de te analyseren documenten in intervallen opdeelt - bijvoorbeeld intervallen die specifiek de eerste, tweede, derde en coronagolven weergeven-. Op die manier kan de onderzoeker niet alleen veranderingen in het discours in de loop van de tijd beter meten, maar ook gemakkelijker een conclusie trekken over de aanwezigheid van kenmerken van autoritarisme.

Naast het model van Levitsky & Ziblatt (2018) lijken andere uitgebreide theoretische kaders om autoritarisme als ideologie te meten te ontbreken. Dit maakt het moeilijk om theoretische constructen van autoritarisme als ideologie te vergelijken en te contrasteren en zo een betere onderbouwing te creëren van de basiselementen die ten grondslag liggen aan de theorie, aannames, methodologieën van autoritarisme als ideologie. Meer onderzoek naar autoritarisme als ideologie is daarom nodig om de schaarse literatuur op dit gebied aan te vullen. Bovendien is verdere toepassing van het in dit onderzoek gebruikte theoretische kader nodig in andere landen met gevestigde democratieën om de validiteit van het kader te testen en te concluderen dat een aantal aanvullende aspecten inderdaad een slechte representatie zijn van autoritarisme als ideologie.

Verder is dit onderzoek beperkt gebleven tot het onderzoeken van convergentie tussen de concepten autoritarisme als ideologie en autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk. Naast een verdere ontwikkeling van de theorie die deze twee concepten met elkaar verbindt, zou het ook interessant zijn om divergentie tussen beide concepten te onderzoeken. Dit biedt bijvoorbeeld inzicht in de vraag hoe het mogelijk is dat autoritarisme als ideologie gekenmerkt wordt door anti-parlementaire uitspraken van parlementariërs zoals oproepen tot burgerlijke ongehoorzaamheid, terwijl "gehoorzaamheid en respect" een onmiskenbaar onderdeel is van de autoritaire persoonlijkheid.

Bovendien richt dit onderzoek zich alleen op het verkrijgen van inzicht in autoritaire tendensen in het Nederlandse politieke debat, maar niet op hoe deze tendensen in de toekomst kunnen worden tegengegaan. Een vervolgonderzoek zou zich daarom kunnen richten op een kader waarin kwantitatieve en kwalitatieve instrumenten worden aangereikt om democratische erosie ten gevolge van autoritaire neigingen van politici beter te voorspellen en te bestrijden.

Ten slotte moet meer aandacht worden besteed aan de ontwikkeling van methodologische benaderingen om de twee stromingen van autoritarisme in een politiek discours empirisch te meten. Waar Levitsky en Ziblatt (2018) bijvoorbeeld een goede poging deden om een meetinstrument te ontwikkelen om autoritair gedrag te meten, is gedrag echter een te vaag begrip in de context van een politiek discours. Hoewel gedrag zeer zichtbaar en meetbaar is in het politieke discours, gaat het voorbij aan de discursieve strategieën die kenmerkend zijn voor autoritarisme in het politieke discours en is het daarom geen geheel adequate methode om autoritarisme in een politiek discours te meten. Daarom is een theoretisch kader nodig dat autoritarisme zowel vanuit taalkundig (de vorm) als beleidsmatig (de inhoud) perspectief benadert. Een goede eerste stap zou bijvoorbeeld zijn om meer aandacht te besteden aan en voort te bouwen op de eerder in deze masterscriptie genoemde werken van Mercieca (2019) en Gounari (2021), die zich richten op hoe agressief taalgebruik zich manifesteert in autoritaire discourses. Wat de F-schaal betreft, zou het nuttig zijn eerst de grondslagen van dit model te heroverwegen.

Bijlagen

Bijlage A Coderingsschema autoritarisme als ideologie

Code	Categorie	Code	Items
AD	Afwijzing van democratische spelregels (Coronado, 2019; Fuchs, 2018; Gaul, 2020; Levitsky & Ziblatt, 2018; Tni, 2017).	I_AD1 I_AD2 I_AD3 I_AD4	Het verwerpen van de grondwet of het uiten van de bereidheid om deze te schenden (Levitsky & Ziblatt, 2018). Suggereren dat antidemocratische maatregelen nodig zijn (Levitsky & Ziblatt, 2018). Oproepen tot het gebruik van buitenwettelijke middelen om de regering te veranderen (Levitsky & Ziblatt, 2018). Pogingen om de legitimiteit van verkiezingen te ondermijnen (Levitsky & Ziblatt, 2018)
L	Ontkenning van de legitimiteit van politieke tegenstanders (Fuchs, 2018; Gounari, 2018; Levitsky & Ziblatt, 2018; Meloen et al., 2000; tni, 2017).	I_L1 I_L2 I_L3 I_L4	Het beschrijven van tegenstanders als ondermijnend of tegen de bestaande grondwettelijke orde (Levitsky & Ziblatt, 2018). Het beweren dat rivalen een existentiële bedreiging vormen, hetzij voor de nationale veiligheid, hetzij voor de heersende orde (Levitsky & Ziblatt, 2018) Het zonder enige rechtvaardiging beschrijven van partijdige rivalen als misdadiger, die door hun vermeende overtreding van de wet (of de mogelijkheid daartoe) worden uitgesloten van volledige deelname aan de politieke arena (Levitsky & Ziblatt, 2018). Het zonder enige grond suggereren dat rivalen buitenlandse spionnen zijn, in die zin dat zij in het geheim samenwerken met (of in dienst zijn van) een buitenlandse regering (meestal een vijandige) (Levitsky & Ziblatt, 2018).
G	Het gedogen of aanmoedigen van geweld, met name tegen outgroups (Coronado, 2019; Fuchs, 2018; Gounari, 2018; Levitsky & Ziblatt, 2018; Meloen et al., 2000; tni, 2017).	I_G1 I_G2 I_G3 I_G4 I_G5 I_G6	Het hebben van banden met gewapende bendes, paramilitaire troepen, militias, guerrilla's of andere organisaties die zich bezighouden met illegaal geweld (Levitsky & Ziblatt, 2018). Het aanmoedigen of sponsoren door de partij (of partijdige bondgenoten) van aanvallen op tegenstanders (Levitsky & Ziblatt, 2018). Het stilzwijgen of goedkeuren van geweld door aanhangers door te weigeren het ondubbelzinnig te veroordelen en te bestraffen (Levitsky & Ziblatt, 2018). Het prijzen of weigeren te veroordelen van andere politieke gewelddaden in het verleden (Levitsky & Ziblatt, 2018). Voorstander van de doodstraf (Meloen et al.,2000). Onderdrukking van homoseksualiteit (Meloen et al., 2000); racisme (Gounari, 2018); anti-feminisme (Meloen et al., 2000) en etnocentrisme (Meloen et al., 2000).

BV	<p>Bereidheid om de burgerlijke vrijheden van tegenstanders, waaronder de media, in te perken (Gaul; 2020; Levitsky & Ziblatt, 2018; tni, 2017).</p>	<p>I_BV1 I_BV2 I_BV3 I_BV4 I_BV5</p>	<p>Het steunen van wetten of beleid die de burgerlijke vrijheden beperken (Levitsky & Ziblatt, 2018).</p> <p>Dreigen met strafrechtelijke of juridische procedures gericht tegen critici in de media, rivaliserende partijen en het maatschappelijk middenveld (Levitsky & Ziblatt, 2018).</p> <p>Het prijzen van repressieve maatregelen die door andere regeringen in het verleden of elders in de wereld zijn genomen (Levitsky & Ziblatt, 2018).</p> <p>Minachting voor mensenrechten kaders en -instellingen (Coronado, 2019).</p> <p>Het beperken van de macht van vakbonden (Meloan et al., 2000).</p>
D	<p>De preventie van een dialoog tussen politieke actor en forum (Glasius, 2018; Gounari, 2018; Meloan et al., 2000).</p>	<p>I_D1 I_D2 I_D3 I_D4 I_D5 I_D6</p>	<p>Het opzettelijk geheim houden van acties en beslissingen voor het forum (Glasius, 2018)</p> <p>Het opzettelijk voorzien van het forum van onjuiste informatie (desinformatie en nepnieuws) (Glasius, 2018; Gounari, 2018).</p> <p>Het creëren van opzettelijke ideologische verwarring (Gounari, 2018).</p> <p>Het uitschakelen van de stem door het ontmoedigen van kritische vragen (Glasius, 2018).</p> <p>Inmenging in vrije en eerlijke verkiezingen of censuur (Glasius, 2018; Meloan et al., 2000).</p> <p>Willekeurige inmenging van critici over een bepaalde actie of beslissing (Glasius, 2018).</p>

Bijlage B Coderingsschema autoritarisme als persoonlijkheidskenmerk

Beschrijving	Code	Oorspronkelijk item	Beschrijving door Adorno et al. (1950)	Beschrijving in huidige context
Conventionalisme Star vasthouden aan conventionele waarden van de middenklasse	F_C1	Gehoorzaamheid en respect	Gehoorzaamheid en respect voor gezag zijn de belangrijkste deugden die kinderen moeten leren.	Gehoorzaamheid aan en respect voor de wet (zoals coronamaatregelen) is van groot belang. Bij de besluitvorming rond het coronavirus zijn de bedrijfsbelangen even belangrijk (of belangrijker) dan het gezondheidsperspectief.
	F_C2	Slechte manieren	Een persoon met slechte manieren, slechte gewoonten en een slecht ras kan moeilijk verwachten dat hij aardig gevonden en geaccepteerd wordt door fatsoenlijke mensen.	
	F_C3	Minder praten	Als mensen minder zouden praten en meer zouden werken, zou iedereen beter af zijn.	
	F_C4	Kunstenaar-zakenman	De zakenman en de fabrikant zijn veel belangrijker voor de samenleving dan de kunstenaar of de professor.	
Autoritaire onderwerping Onderdanige, onkritische houding ten opzichte van geïdealiseerde morele autoriteiten van de eigen groep.	F_AO1	Gehoorzaamheid en respect	Gehoorzaamheid en respect voor autoriteit zijn de belangrijkste deugden die kinderen moeten leren.	Gehoorzaamheid aan en respect voor de wet (zoals coronamaatregelen) is van groot belang.
	F_AO2	Wetenschap	Wetenschap heeft zijn plaats, maar er zijn veel belangrijke dingen die nooit begrepen kunnen worden door de menselijke geest.	
	F_AO3	Bovennatuurlijke kracht	Iedereen moet volledig vertrouwen hebben in een bovennatuurlijke macht wiens beslissingen hij zonder vragen gehoorzaamt.	
	F_AO4	Opstandige ideeën	Jonge mensen krijgen soms opstandige ideeën, maar als ze opgroeien moeten ze zich eroverheen zetten en zich settelen.	
	F_AO5	Toegewijde leiders	Wat dit land het meest nodig heeft, meer dan wetten en politieke programma's, is een paar moedige, onvermoeibare, toegewijde leiders in wie het volk zijn vertrouwen kan stellen.	
	F_AO6	Geen gezond persoon	Geen gezond, normaal, fatsoenlijk persoon zou er ooit aan denken een goede vriend of familielid te kwetsen.	
	F_AO7	Lijden	Niemand heeft ooit iets echt belangrijks geleerd behalve door te lijden.	

Autoritaire agressie De neiging om op zoek te gaan naar en mensen te veroordelen, af te wijzen en te straffen die conventionele waarden schenden.	F_AA1	Slechte manieren	Een persoon die slechte manieren, gewoonten en opvoeding had en een slecht ras kan niet verwachten om met fatsoenlijke mensen om te gaan.	
	F_AA2	Discipline en vastberadenheid	Wat de jeugd het meest nodig heeft is strikte discipline, vastberadenheid en de wil om te werken en te vechten voor familie en land.	
	F_AA3	Eer	Een belediging van de eer moet altijd gestraft worden.	
	F_AA4	Seksuele misdrijven	Zedendelicten, zoals verkrachting en aanvallen op kinderen, verdienen meer dan alleen gevangenisstraf; dergelijke misdadigers zouden in het openbaar zweepslagen moeten krijgen, of nog erger.	
	F_AA5	Onsterfelijke liefde	Er is bijna niets lager dan iemand die geen grote liefde, dankbaarheid en respect voor zijn ouders voelt.	
	F_AA6	Immorele mensen	De meeste van onze sociale problemen zouden worden opgelost als we ons konden ontdoen van de immorele, corrupte en zwakke mensen.	
	F_AA7	Minder praten	Als mensen minder zouden praten en meer zouden werken, zou iedereen beter af zijn.	
	F_AA8	Homoseksuelen	Homoseksuelen zijn nauwelijks beter dan criminelen en moeten zwaar gestraft worden.	
Anti-intraceptie Tegen het subjectieve, het fantasierijke, het tedere.	F_AI1	Vrolijke dingen	Wanneer iemand een probleem heeft of zich zorgen maakt, kan hij er beter niet aan denken, maar zich bezighouden met vrolijker zaken.	Bij de besluitvorming rond het coronavirus zijn de bedrijfsbelangen even belangrijk (of belangrijker) dan het gezondheidsperspectief.
	F_AI2	Bemoeizucht	Tegenwoordig bemoeien steeds meer mensen zich aan zaken die persoonlijk en privé moeten blijven.	
	F_AI3	Minder praten	Als mensen minder zouden praten en meer zouden werken, zou iedereen beter af zijn.	
	F_AI4	Kunstenaar-zakenman	De zakenman en de fabrikant zijn veel belangrijker voor de samenleving dan de kunstenaar en de professor.	

Bijgeloof en stereotypering Het geloof in mystieke factoren die het lot van het individu bepalen; de instelling om in starre categorieën te denken.	F_BS1	Wetenschap	Wetenschap heeft zijn plaats, maar er zijn veel belangrijke dingen die nooit begrepen kunnen worden door de menselijke geest.	
	F_BS2	Bovennatuurlijke krachten	Iedereen moet volledig vertrouwen hebben in een bovenzinnelijke macht wiens beslissingen hij zonder vragen gehoorzaamt.	
	F_BS3	Geboren met drang	Sommige mensen worden geboren met de drang om van hoge plaatsen te springen.	
	F_BS4	Zwak en sterk	Mensen kunnen worden verdeeld in twee verschillende klassen: de zwakke en de sterke.	
	F_BS5	Astrologie	Ooit zal waarschijnlijk blijken dat astrologie veel dingen kan verklaren.	
	F_BS6	Aardbevingen	Oorlogen en sociale problemen kunnen op een dag worden beëindigd door een aardbeving of overstroming die de hele wereld zal vernietigen.	
Kracht en doordachtheid Vooringenomenheid met de dimensie dominantie-onderdanigheid, sterk-zwak, leider-volger, identificatie met machtsfiguren, te grote nadruk op de conventionele attributen van het ego; overdreven bevestiging van kracht en stoerheid.	F_KD1	Toegewijde leiders	Wat dit land het meest nodig heeft, meer dan wetten en politieke programma's, is een paar moedige, onvermoeibare, toegewijde leiders in wie het volk zijn vertrouwen kan stellen.	
	F_KD2	Zwak en sterk	Mensen kunnen worden verdeeld in twee verschillende klassen: de zwakke en de sterke.	
	F_KD3	Complotten	De meeste mensen beseffen niet hoezeer ons leven wordt beheerst door complotten die in geheime plaatsen worden uitgebroed.	
Destructiviteit en cynisme Algemene vijandigheid, verguizing van de mens.	F_DC1	Oorlog en conflict	Omdat de menselijke natuur is wat ze is, zal er altijd oorlog en conflict zijn.	Op dimensie niveau: negatieve houding tegenover politiek, op grond van de overtuiging dat degenen die betrokken zijn bij de politiek, instellingen en het politieke systeem incompetent en immoreel zijn (Universiteit Leiden, 2006). Op itemniveau (oorlog en conflict): waar leven is, zijn virussen.
	F_DC2	Verwantschap	Verwantschap kweekt concepten.	
Projectiviteit De neiging om te geloven dat er wilde en gevaarlijke dingen in de wereld gebeuren; de projectie naar buiten van onbewuste	F_P1	Infectie en ziekte	Nu er zoveel verschillende soorten mensen rondlopen en zoveel door elkaar lopen, moet een mens zich bijzonder goed beschermen tegen het oplopen van een infectie of ziekte.	
	F_P2	Bemoeizucht	Tegenwoordig bemoeien steeds	

emotionele implicaties.	F_P3	Aardbevingen	meer mensen zich met zaken die persoonlijk en privé moeten blijven. Oorlogen en sociale problemen kunnen op een dag worden beëindigd door een aardbeving of overstroming die de hele wereld zal vernietigen.	
Seks Overdreven bezorgdheid over seksuele "dingen".	F_P4	Wild seksleven	Het wilde seksleven van de oude Grieken en Romeinen was tam, vergeleken met wat er in dit land gebeurt, zelfs op plaatsen waar men het het minst verwacht. De meeste mensen beseffen niet hoezeer ons leven wordt beheerst door complotten die in het geheim worden beraamd.	
	F_P5	Complotten	De meeste mensen beseffen niet hoezeer ons leven wordt beheerst door complotten die in geheime plaatsen worden uitbroed.	
	F_S1	Seksuele misdrijven	Zedendelicten, zoals verkrachting en aanranding van kinderen, verdienen meer dan alleen gevangenisstraf, zulke misdadigers zouden in het openbaar zweepslagen moeten krijgen, of erger.	
	F_S2	Wild seksleven	Het wilde seksleven van de oude Grieken en Romeinen was tam, vergeleken met wat er in dit land gebeurt, zelfs op plaatsen waar men het het minst verwacht.	
	F_S3	Homoseksuelen	Homoseksuelen zijn nauwelijks beter dan criminelen en moeten zwaar gestraft worden.	

Bijlage C Unidimensionale en multidimensionale items van de F-schaal

	Items	Dimensie(s)		Code(s)
Unidimensionaal	Opstandige ideeën	Autoritaire onderwerping		F_A04
	Geen gezond verstand	Autoritaire onderwerping		F_A06
	Lijden	Autoritaire onderwerping		F_A07
	Discipline en vastberadenheid	Autoritaire agressie		F_AA2
	Eer	Autoritaire agressie		F_AA3
	Onsterfelijke liefde	Autoritaire agressie		F_AA5
	Immorele mensen	Autoritaire agressie		F_AA6
	Vrelijke dingen	Anti-intracéptie		F_A13
	Geboren met drang	Bijgeloof en stereotypering		F_BS3
	Astrologie	Bijgeloof en stereotypering		F_BS5
	Oorlog en conflict	Deconstructivisme en cynisme		F_DC1
	Verwantschap	Deconstructivisme en cynisme		F_DC2
	Infectie en ziekte	Projectiviteit		F_P1
Multidimensionaal	Gehoorzaamheid en respect	Conventionalisme	Autoritaire onderwerping	F_C1+F_A01
	Slechte manieren	Conventionalisme	Autoritaire agressie	F_C2+F_AA1
	Minder praten	Conventionalisme	Autoritaire agressie	F_C3+F_AA7+F_A13
	Kunstenaar-zakenman	Conventionalisme	Anti-intracéptie	F_C4+F_A14
	Wetenschap	Autoritaire onderwerping	Bijgeloof en stereotypering	F_A02+F_BS1
	Bovennatuurlijke kracht	Autoritaire onderwerping	Bijgeloof en stereotypering	F_A03+F_BS2
	Toegewijde leiders	Autoritaire onderwerping	Kracht en doordachtheid	F_A05+F_KD1
	Seksuele misdrijven	Autoritaire agressie	Seks	F_AA4+F_S1
	Homoskuelen	Autoritaire agressie	Seks	F_AA8+F_S3
	Bemoezucht	Anti-intracéptie	Projectiviteit	F_A12+F_P2
	Zwak en sterk	Bijgeloof en stereotypering	Kracht en doordachtheid	F_BS4+F_KD2
	Aardbevingen	Bijgeloof en stereotypering	Projectiviteit	F_BS6+F_P3
	Complotten	Kracht en doordachtheid	Projectiviteit	F_KD3+F_P5
	Wild seksleven	Projectiviteit	Seks	FP_4+F_S3
			Anti-intracéptie	

Bijlage D Overzicht geselecteerde documenten voor analyse

Code	Titel inclusief datum
TK_3	Tweede Kamer, 61e vergadering Dinsdag 10 maart 2020.
TK_5	Tweede Kamer, 63e vergadering Donderdag 12 maart 2020.
TK_6	Tweede Kamer, 64e vergadering Woensdag 18 maart 2020
TK_7	Tweede Kamer, 65e vergadering Donderdag 26 maart 2020
TK_8	Tweede Kamer, 66e vergadering Woensdag 1 april 2020
TK_9	Tweede Kamer, 67e vergadering Woensdag 8 april 2020
TK_10	Tweede Kamer, 68e vergadering Donderdag 16 april 2020
TK_11	Tweede Kamer, 69e vergadering Woensdag 22 april 2020
TK_12	Tweede Kamer, 70e vergadering Donderdag 7 mei 2020
TK_15	Tweede Kamer, 73e vergadering Woensdag 20 mei 2020
TK_18	Tweede Kamer, 76e vergadering Donderdag 28 mei 2020
TK_19	Tweede Kamer, 77e vergadering Dinsdag 2 juni 2020
TK_21	Tweede Kamer, 79e vergadering Donderdag 4 juni 2020
TK_26	Tweede Kamer, 84e vergadering Woensdag 17 juni 2020
TK_28	Tweede Kamer, 86e vergadering Dinsdag 23 juni 2020

TK_29	Tweede Kamer, 87e vergadering Woensdag 24 juni 2020
TK_30	Tweede Kamer, 88e vergadering Donderdag 25 juni 2020
TK_31	Tweede Kamer, 89e vergadering Dinsdag 30 juni 2020
TK_34	Tweede Kamer, 92e vergadering Dinsdag 14 juli 2020
TK_35	Tweede Kamer, 93e vergadering Woensdag 12 augustus 2020
TK_38	Tweede Kamer, 96e vergadering Woensdag 2 september 2020
TK_44	Tweede Kamer, 2e vergadering Woensdag 16 september 2020
TK_45	Tweede Kamer, 3e vergadering Donderdag 17 september 2020
TK_46	Tweede Kamer, 4e vergadering Dinsdag 22 september 2020
TK_48	Tweede Kamer, 6e vergadering Donderdag 24 september 2020
TK_50	Tweede Kamer, 8e vergadering Woensdag 30 september 2020
TK_51	Tweede Kamer, 9e vergadering Donderdag 1 oktober 2020
TK_53	Tweede Kamer, 11e vergadering Woensdag 7 oktober 2020
TK_54	Tweede Kamer, 12e vergadering Donderdag 8 oktober 2020
TK_56	Tweede Kamer, 14e vergadering Woensdag 14 oktober 2020
TK_59	Tweede Kamer, 17e vergadering Woensdag 28 oktober 2020
TK_61	Tweede Kamer, 19e vergadering Dinsdag 3 november 2020
TK_62	Tweede Kamer, 20e vergadering Woensdag 4 november 2020
TK_63	Tweede Kamer, 21e vergadering Donderdag 5 november 2020
TK_74	Tweede Kamer, 32e vergadering Woensdag 2 december 2020
TK_77	Tweede Kamer, 35e vergadering Woensdag 9 december 2020
TK_79	Tweede Kamer, 37e vergadering Dinsdag 15 december 2020
TK_81	Tweede Kamer, 39e vergadering Donderdag 17 december 2020
TK_82	Tweede Kamer, 40e vergadering Dinsdag 5 januari 2021
TK_84	Tweede Kamer, 43e vergadering Woensdag 13 januari 2021
TK_86	Tweede Kamer, 45e vergadering Dinsdag 19 januari 2021
TK_88	Tweede Kamer, 47e vergadering Donderdag 21 januari 2021
TK_90	Tweede Kamer, 49e vergadering Woensdag 27 januari 2021
TK-91	Tweede Kamer, 50e vergadering Donderdag 28 januari 2021
TK_93	Tweede Kamer, 52e vergadering Woensdag 3 februari 2021

TK_94	Tweede Kamer, 53e vergadering Donderdag 4 februari 2021
TK_95	Tweede Kamer, 54e vergadering Dinsdag 9 februari 2021
TK_98	Tweede Kamer, 57e vergadering Donderdag 18 februari 2021
TK_99	Tweede Kamer, 58e vergadering Woensdag 24 februari 2021
TK-101	Tweede Kamer, 60e vergadering Woensdag 10 maart 2021
TK_102	Tweede Kamer, 61e vergadering Woensdag 24 maart 2021
TK_104	Tweede Kamer, 64e vergadering Donderdag 1 april 2021
TK-105	Tweede Kamer, 65e vergadering Dinsdag 6 april 2021
TK_107	Tweede Kamer, 67e vergadering Dinsdag 13 april 2021
TK-108	Tweede Kamer, 69e vergadering Donderdag 15 april 2021
TK-111	Tweede Kamer, 72e vergadering Donderdag 22 april 2021
TK_112	Tweede Kamer, 73e vergadering Donderdag 29 april 2021
TK_114	Tweede Kamer, 75e vergadering Woensdag 12 mei 2021
TK_116	Tweede Kamer, 77e vergadering Woensdag 19 mei 2021
TK_122	Tweede Kamer, 83e vergadering Woensdag 2 juni 2021
TK_123	Tweede Kamer, 84e vergadering Donderdag 3 juni 2021
TK_132	Tweede Kamer, 93e vergadering Donderdag 24 juni 2021
TK_135	Tweede Kamer, 96e vergadering Donderdag 1 juli 2021
TK_139	Tweede Kamer, 100e vergadering Woensdag 14 juli 2021
TK_140	Tweede Kamer, 101e vergadering Woensdag 18 augustus 2021
TK_141	Tweede Kamer, 102e vergadering Dinsdag 7 september 2021
TK_143	Tweede Kamer, 104e vergadering Donderdag 9 september 2021
TK_146	Tweede Kamer, 107e vergadering Donderdag 16 september 2021
TK_148	Tweede Kamer, 2e vergadering Woensdag 22 september 2021
TK_149	Tweede Kamer, 3e vergadering Donderdag 23 september 2021
TK_150	Tweede Kamer, 4e vergadering Dinsdag 28 september 2021
TK_151	Tweede Kamer, 5e vergadering Woensdag 29 september 2021
TK_154	Tweede Kamer, 8e vergadering Woensdag 6 oktober 2021
TK_155	Tweede Kamer, 9e vergadering Donderdag 7 oktober 2021
TK_159	Tweede Kamer, 13e vergadering Dinsdag 26 oktober 2021

TK_161	Tweede Kamer, 15e vergadering Donderdag 28 oktober 2021
TK_163	Tweede Kamer, 17e vergadering Woensdag 3 november 2021
TK_164	Tweede Kamer, 18e vergadering Donderdag 4 november 2021
TK_168	Tweede Kamer, 22e vergadering Dinsdag 16 november 2021
TK_169	Tweede Kamer, 23e vergadering Woensdag 17 november 2021
TK_170	Tweede Kamer, 24e vergadering Donderdag 18 november 2021
TK_171	Tweede Kamer, 25e vergadering Dinsdag 23 november 2021
TK_172	Tweede Kamer, 26e vergadering Woensdag 24 november 2021
TK_174	Tweede Kamer, 28e vergadering Dinsdag 30 november 2021
TK_175	Tweede Kamer, 29e vergadering Woensdag 1 december 2021
TK_178	Tweede Kamer, 32e vergadering Woensdag 8 december 2021
TK_179	Tweede Kamer, 33e vergadering Donderdag 9 december 2021
TK_181	Tweede Kamer, 35e vergadering Woensdag 15 december 2021
TK_183	Tweede Kamer, 37e vergadering Dinsdag 21 december 2021
TK_184	Tweede Kamer, 38e vergadering Dinsdag 18 januari 2022
TK_186	Tweede Kamer, 40e vergadering Donderdag 20 januari 2022
TK_187	Tweede Kamer, 42e vergadering Woensdag 26 januari 2022
TK_189	Tweede Kamer, 44e vergadering Dinsdag 1 februari 2022
TK_196	Tweede Kamer, 51e vergadering Woensdag 16 februari 2022
TK_201	Tweede Kamer, 58e vergadering Woensdag 9 maart 2022

Referenties

- Abromeit, J. (2018). Frankfurt School Critical Theory and the Persistence of Authoritarian Populism in the United States. In: Morelock, J. (ed.) *Critical Theory and Authoritarian Populism*. 3–27. London: University of Westminster Press. DOI: <https://doi.org/10.16997/book30.b>. License: CC-BY-NC-ND
- AD. (2021). Van Haga lanceert zijn nieuwe partij: BVNL. *Algemeen Dagblad*. <https://www.ad.nl/politiek/van-haga-lanceert-zijn-nieuwe-partij-bvnl~a77c30a5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- AD. (2022). OM bekijkt uitspraken FvD-Kamerlid over revolutie bij parlement. *Algemeen Dagblad*. https://www.ad.nl/politiek/om-bekijkt-uitspraken-fvd-kamerlid-over-revolutie-bij-parlement~a9ff5fe3/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F&cb=37b11fefb44fb1176b1f98639625fc37&auth_rd=1
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: NY Harper.
- Akkerman, A., Zaslove, A., & Spruyt, B. (2017). ‘We the People’ or ‘We the Peoples’? A Comparison of Support for the Populist Radical Right and Populist Radical Left in the Netherlands. *Swiss Political Science Review*, 23(4), 377–403. doi:10.1111/spsr.12275
- Albright, M. (2018). *Fascisme: een waarschuwing*. Amsterdam: de Arbeiderspers.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Applebaum, A. (2020). *Twilight of Democracy: the failure of politics and the parting of friends*. Dublin: Penguin politics.
- Bayram, F. (2010). Ideology and political discourse: A critical discourse analysis of Erdogan's political speech. *ARECLS*, 7, 23-40. https://research.ncl.ac.uk/media/sites/researchwebsites/arecls/bayram_vol7.pdf
- Cooper, L. and G. Aitchison (2020) ‘The Dangers Ahead: COVID-19, Authoritarianism and Democracy’, Conflict and Civic Society Research Unit, LSE. Available online at: <http://eprints.lse.ac.uk/105103/>
- Coronado, S. (2019). Rights in the Time of Populism: Land and Institutional Change Amid the Reemergence of Right-Wing Authoritarianism in Colombia. *Land*, 8(8), 1-20. doi:10.3390/land8080119
- Debruyne, A. (2023). Bestorming door Bolsonaro-aanhangers confronteert Lula met kwetsbaarheid democratie. *Financieel Dagblad*. <https://fd.nl/politiek/1464218/leugen-over-verkiezingsfraude-ontaardt-in-wanhoopsdaad-van-bolsonaro-aanhangers>

- De Graaf, B. (2021). How Contagious Were the Capitol Riots in Europe – In Praxis and in Perception? *Terrorism and Political Violence*, 33(5), 922-925, <https://doi.org/10.1080/09546553.2021.1932346>
- Dekker, P. (2006). *Politiek cynisme*. https://www.researchgate.net/publication/260187608_Politiek_cynisme
- Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct. *Political Psychology*, 10(1), 63-84. <https://doi.org/10.2307/3791588>
- Duckitt, J., Bizumic, B., Krauss, S. W., & Heled, E. (2010). A tripartite approach to right-wing authoritarianism: The authoritarianism-conservatism-traditionalism model. *Political Psychology*, 31(5), 685–715. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2010.00781.x>
- Duckitt, J. (2015). Authoritarian Personality. *International Encyclopedia of the Social & Behavioural Science*, 2(2), 255-261. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.24042-7>
- Duncan, L.E. (2005). Can Authoritarianism be Reduced to Need for Social Conformity? *PsycCRITIQUES*, 50(47). <https://doi.org/10.1037/05230311>
- Faber, S. (2018, April 5). *Is Dutch Bad Boy Thierry Baudet the New Face of the European Alt-Right?*
https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/58413021/Faber_FvD_Baudet_The_Nation.pdf?1550241876=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DIs_Dutch_Bad_Boy_Thierry_Baudet_the_New.pdf&Expires=1603201047&Signature=LeR~iBw4T13QkF5N6E5~igmj4A8IjPQEr4Vib3GXe
- Fairclough, N. (1989). *Language and power*. New York: Routledge.
- Fairclough, N. (1992). Discourse and Social Change. *Language in Society*, 22(3), 421 - 424. <https://doi.org/10.1017/S0047404500017309>
- Farkas, J., & Schou, J. (2018). Fake News as a Floating Signifier: Hegemony, Antagonism and the Politics of Falsehood. *Journal of the European Institute for Communication and Culture*, 25(3), 298-314. <https://doi.org/10.1080/13183222.2018.1463047>
- Feldman, S.(2003). Enforcing social conformity: A theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24, 41–75. <https://doi.org/10.1111/0162-895X>
- Fuchs, C. (2018). Authoritarian capitalism, authoritarian movements and authoritarian communication. *Media, Culture & Society*, 40(5), 779-791. <https://doi.org/10.1177/0163443718772147>
- Fuchs, C. (2021). How Did Donald Trump Incite a Coup Attempt? *tripleC*. 19(1), 246-251, <https://doi.org/10.31269/triplec.v19i1.1239>

- Gaul, A.(2020). Sri Lanka Between Triumph and Defeat: Studying Populism and Authoritarianism Within Presidential Rhetoric. In: Kranert, M. (eds) *Discursive Approaches to Populism Across Disciplines*. Palgrave Macmillan, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-55038-7_4
- Gee, J.P., & Handford, M.(2013). *The routledge handbook of discourse analysis*. New York: Routledge.
- Glasius, M. (2018). What authoritarianism is ... and is not: a practice perspective. *International Affairs*, 94 (3), 515–533. Glasius, M. (2018). What authoritarianism is ... and is not: a practice perspective.*International Affairs*, 94 (3), 515 –533.
<https://doi.org/10.1093/ia/iyy060>
- Gounari, P. (2018). Authoritarianism, Discourse and Social Media: Trump as the ‘American Agitator’. In: Morelock, J. (ed.) *Critical Theory and Authoritarian Populism*. Pp. 207–227. London: University of Westminster Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctv9hvtcf.13>
- Gounari, P. (2021). One-dimensional Social Media: The Discourse of Authoritarianism and the Authoritarianism of Discourse. *Studies in Critical Social Sciences*, 180, 431-454.
https://doi-org.ezproxy2.utwente.nl/10.1163/9789004444744_018
- Guasti, P. (2021). Democratic Erosion and Democratic Resilience in Central Europe during COVID-19. *Mezinarodni Vzťahy* 56(4), 91-104. DOI: 10.32422/mv-cjir.1818
- Hameleers, M., & Minhold, S. (2022). Constructing Discourses on (Un)truthfulness: Attributions of Reality, Misinformation, and Disinformation by Politicians in a Comparative Social Media Setting. *Communication Research*, 4(8), 1176–1199.
<https://doi.org/10.1177/00936502209827>
- Hankel, A. (2023). Na monsterzege in provincies: hoe Forum in vier jaar tijd in elkaar stortte. *RTL Nieuws*.
<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/politiek/artikel/5370628/van-forum-historische-overwinning-naar-een-puinhoop-forum>
- Harms, P.D., Wood, D., Landay, K., Lester, P.B., & Lester, G.V. (2018). Autocratic leaders and authoritarian followers revisited: A review and agenda for the future. *The Leadership Quarterly*, 29(1), 105-122. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2017.12.007>
- Hashim, S. S. M., & Safwat, S. (2015). *Speech acts in political speeches*. *Journal of Modern Education Review*, 5(7), 699–706. DOI: 10.15341/jmer(2155-7993)/07.05.2015/008
- Hassan, W., Ur Rehman, A., Zafar, A., Akbar, F., & Masood, S. (2019). *Linguistic Forum- a Journal of Linguistic*, 1(1), 32-35. <https://doi.org/10.53057/linfo/2019.1.1.5>
- Hetherington, M.J., & Weiler, D. (2009). *Authoritarianism and Polarization in American Politics*. New York: Cambridge University Press.

- Hetherington, M.J., & Suhay, E. (2011). Authoritarianism, Threat, and Americans' Support for the War on Terror. *American Journal of Political Science*, 55(3), 546–560. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2011.00514.x>.
- Hibbing, J. R., Smith, K. B., & Alford, J. R. (2014). Differences in negativity bias underlie variations in political ideology. *Behavioral and Brain Sciences*, 37(3), 297–307. <https://doi.org/10.1017/S0140525X13001192>
- Jacobs, T., & Tschötsel, R. (2019). Topic models meet discourse analysis: a quantitative tool for a qualitative approach. *International Journal of Social Research Methodology*, 22(5), 469-485. <https://doi.org/10.1080/13645579.2019.1576317>
- Jost, J.T., Federico, C.M., Napier, J.L. (2009). Political Ideology: Its Structure, Functions, and Elective Affinities. *Annu. Rev. Psychol.*, 60, 307–337. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163600>
- Jugert, P., & Duckitt, J. (2009). A Motivational Model of Authoritarianism: Integrating Personal and Situational Determinants. *Political Psychology*, 30(5), 693-719. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2009.00722.x>.
- Kellner, D. (2018). Donald Trump as Authoritarian Populist: A Frommian Analysis. In: Morelock, J. (ed.) *Critical Theory and Authoritarian Populism*. 71–82. London: University of Westminster Press. <https://doi.org/10.16997/book30.e>. License: CC-BY-NC-ND
- Kenzhekanova, K.K. (2015). Linguistic Features of Political Discourse. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(6), 192-199. Doi:10.5901/mjss.2015.v6n6s2p192
- Kiersey, R., & Hayes, N. (2010). Reporting the Rhetoric, Implementation of the United Nations Convention on the Rights of the Child as Represented in Ireland's Second Report to the UN Committee on the Rights of the Child: A Critical Discourse Analysis. *Child Care in Practice*, 16(4), 327-346. 2010. doi:10.1080/13575279.2010.498412
- Lee, E., & Johnstone, M. (2021). Resisting politics of authoritarian populism during COVID-19, reclaiming democracy and narrative justice: Centering critical thinking in social work. *International Social Work*, 64(5), 716-730. <https://doi.org/10.1177/00208728211011627>
- Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die*. New York: Broadway Books.
- Macmann, G. M., Barnett, D. W., Burd, S. A., Jones, T., LeBuffe, P. A., O'Malley, D., Shade, D. B., & Wright, A. (1992). Construct validity of the Child Behavior Checklist: Effects of item overlap on second-order factor structure. *Psychological Assessment*, 4(1), 113–116. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.113>
- Malka, A., Lelkes, Y., Bakker, B.N., & Spivack, E. (2020). Who Is Open to Authoritarian Governance within Western Democracies? *Perspectives on Politics*, 20(3), 808-827. <https://doi.org/10.1017/S1537592720002091>

- Meloan, J.D., Hagendoorn, L., Raaijmakers, Q., & Visser, L. (1988). Authoritarianism and the Revival of Political Racism: Reassessments in the Netherlands of the Reliability and Validity of the Concept of Authoritarianism by Adorno et al. *Political Psychology*, 9(3), 413-429. <https://doi.org/10.2307/3791722>
- Meloan, J. D. (2000) 'The Political Culture of State Authoritarianism', in S. A. Renshon and J. Duckitt (eds) *Political Psychology, Cultural and Cross-cultural Foundations*. 108-127. London: Macmillan.
- Mercieca, J.R. (2019). Dangerous Demagogues and Weaponized Communication. *Rhetoric Society Quarterly*, 49(3), 264-279, DOI: 10.1080/02773945.2019.1610640
- Napier, J.L., & Jost, J.T. (2008). The "Antidemocratic Personality" Revisited: A Cross-National Investigation of Working-Class Authoritarianism. *Journal of Social Issues*, 64(3), 595-617. <https://doi-org.ezproxy2.utwente.nl/10.1111/j.1540-4560.2008.00579.x>
- Ni'ma Rashid, B. (2020). A Discourse Analysis of Advertisements: A Critical Insight using Fairclough's Three Dimensions. *Talent Development & Excellence*, 12(3), 1742-1762. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Bushra-Rashid-9/publication/353775156_A_Discourse_Analysis_of_Advertisements_A_Critical_Insight_using_Fairclough%27s_three_Dimensions/links/61112483169a1a0103ea398c/A-Discourse-Analysis-of-Advertisements-A-Critical-Insight-using-Faircloughs-three-Dimensions.pdf
- Oesterreich, D. (2005). Flight into Security: A New Approach and Measure Of the Authoritarian Personality. *Political Psychology*, 26(2), 275-298. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00418.x>
- Ortega, F., & Orsini, M. (2020). Governing COVID-19 without government in Brazil: Ignorance, neoliberal authoritarianism, and the collapse of public health leadership. *Global Public Health: An International Journal for Research, Policy and Practice*, 15(9), 1257-1277. <https://doi-org.ezproxy2.utwente.nl/10.1080/17441692.2020.1795223>
- Otjes, S., & Voerman, G. (2022). The Netherlands: Political Developments and Data in 2021. *European Journal of Political Research Political Data Yearbook*, 61, 323–338. <https://doi.org/10.1111/2047-8852.12351>.
- Pascale, C. (2019). The weaponization of language: Discourses of rising right-wing authoritarianism. *Current Sociology Review*, 67(6), 898–917. <https://doi.org/10.1177/0011392119869963>
- Penny, J. (2016). Motivations for participating in 'viral politics': A qualitative case study of Twitter users and the 2012 US presidential election. *The International Journal of Research into New Media Technologies*, 22(1) 71–87. <https://doi.org/10.1177/1354856514532074>

- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: beyond attitudes and behaviour*. London: Sage Publications.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L., & Malle, B. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Ren, Z.B., Carton, A.M., Dimant, E., & Schweitzer, M.E. (2023). Authoritarian leaders share conspiracy theories to attack opponents, galvanize followers, shift blame, and undermine democratic institutions. *Current Opinion in Psychology*, 46, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101388>
- Roisier, M. & Willig, C. (2002). The strange death of the authoritarian personality: 50 years of psychological and political debate. *History of the human sciences*, 15(4), 71-96. <https://doi.org/10.1177/952695102015004682>
- Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind*. New York: Basic Books.
- Ruzungunde, V.S. ,& Zhou, S. (2021). Attitudes towards migrant workers in South Africa: A critical discourse analysis. *Journal of Local Government Research and Innovation*, 2, 1-9. <https://doi.org/10.4102/jolgri.v2i0.36>
- Saunders, B.A., & Ngo, J. (2017). The Right-Wing Authoritarianism Scale. In V. Zeigler-Hill, & T. K. Shackelford (Eds.), *Encyclopedia of Personality and Individual Differences* (pp. 71-76). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_1262-1
- Singer, P.M., & Willison, C.E. (2021). Rhetoric and Reality in the United States of America: Trump, Populism and Health Policy. In: *Falkenbach, M., Greer, S.L. (eds) The Populist Radical Right and Health*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70709-5_9
- Starks, H., Trinidad, S.B. (2007). Choose Your Method: A Comparison of Phenomenology, Discourse Analysis, and Grounded Theory. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1372-1380. <https://doi-org.ezproxy2.utwente.nl/10.1177/1049732307307031>
- Stenner, K. (2005). *The Authoritarian Dynamic*. New York: Cambridge University Press
- Tillman, E.R. (2021). *Authoritarianism and the Evolution of West European Electoral Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Transnational Institute. (2017). Understanding and challenging authoritarianism. *Workshop report*. <https://www.tni.org/en/publication/understanding-and-challenging-authoritarianism>
- Tsang, E.W.K. (2014). Generalizing from Research Findings: The Merits of Case Studies. *International Journal of Management Reviews*, 16, 369–383. DOI: 10.1111/ijmr.12024

- Universiteit Leiden. (2006). Jongeren cynisch over politie.
<https://web.universiteitleiden.nl/nieuwsarchief2/1101.html>
- Van der Wel, R. (2019). Strategies of Climate Change Denial: The case of Thierry Baudet. *Democracy and Resentment: Why are so many people angry nowadays?, 1*, 1-15.
<https://doi.org/10.26481/marble.2019.v1.750>
- Van Dijk, T. (2001). *Multidisciplinary CDA: a plea for diversity*. Retrieved from
https://fib.unair.ac.id/jdownloads/Materi%20Kuliah/Magister%20Kajian%20Sastra%20dan%20Budaya/Analisis%20Wacana/methods_of_critical_discourse_analysis_ruth_wodak_and_michael_meyer_sage_publications_2001.pdf#page=104
- Van Raalte, A., Maesele, P., & Phelan, S. (2021). Twitter as a right-wing populist's playground: The algorithmic populism of Dutch political party 'Forum voor Democratie' and leader Thierry Baudet during their political rise. *Discourse, Context & Media, 44*, 1-8.
<https://doi.org/10.1016/j.dcm.2021.100549>
- Wang, J. (2010). A Critical Discourse Analysis of Barack Obama's Speeches. *Journal of Language Teaching and Research, 3*(1), 254-261. doi:10.4304/jltr.1.3.254-261
- Ward, J., & Ward, B. (2021). From Brexit to COVID-19: The Johnson Government, Executive Centralisation and Authoritarian Populism. *Political Studies, 1*, 1-19. <https://doi.org/10.1177/003232172111063730>
- Waugh, L., Catalano, T., Masaeed, K., Hong Do, T., & Renigar, P. (2016). Critical Discourse Analysis: Definition, Approaches, Relation to Pragmatics, Critique, and Trends. In: Capone, A., Mey, J. (eds) *Interdisciplinary Studies in Pragmatics, Culture and Society. Perspectives in Pragmatics, Philosophy & Psychology, 4*.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-12616-6_4
- Wilson, G. (1973). *The psychology of conservatism*. New York: Academic Press.
- Wondreys, J., & Mudde, C. (2022). Victims of the Pandemic? European Far-Right Parties and COVID-19. *Nationalities Papers, 50*(1), 86–103. doi:10.1017/nps.2020.93

